

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра політичних інститутів та процесів

Міщук Мар'яна Богданівна

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до вивчення дисципліни

ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ

для підготовки здобувачів вищої освіти
ступеня бакалавра
за спеціальністю 052 “Політологія”

Івано-Франківськ

2025

УДК 32.019.5

ББК 66.01

М – 71

Рекомендовано до друку рішенням

**Вченої ради Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол N8 від 19 березня 2025 року)**

Методичні рекомендації укладено з урахуванням вимог кредитно-модульної системи. Хронологічні рамки охоплюють всі етапи формування та розвитку політичної думки України, у т.ч. на сучасному етапі. Рекомендації містять зміст дисципліни, плани семінарських занять, питання до самоконтролю, тестові завдання, питання для підготовки до модульних контролів, методичні рекомендації щодо підготовки самостійної роботи, завдання для самостійної роботи, опис критеріїв системи оцінки знань здобувачів, рекомендовану літератури до кожної з тем, тематику реферативних повідомлень тощо.

Рецензенти:

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук
кафедра політичних наук

Монолатій І.С.

Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

кандидат політичних наук, доцент
кафедра політичних наук

Москалюк М.Ф.

Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Міщук М. Історія політичної думки України. Методичні рекомендації щодо викладання дисципліни для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бклавпа за спеціальністю 052 “Політологія”. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2025. 84 с.

Міщук М.Б., 2025

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка.....	4
1.1 Заплановані результати.....	4
2. Зміст навчальної дисципліни.....	7
2.1. Лекційні заняття, їх тематика та обсяг.....	7
2.1. Практичні заняття, їх тематика та обсяг.....	8
2.3. Самостійна робота здобувачів, її зміст та обсяг.....	41
3. Навчально-методичні матеріали з дисципліни.....	55
3.1. Програмові вимоги.....	55
3.2. Словник термінів.....	57
3.3. Кваліфікаційні завдання.....	66
3.4. Рекомендована література.....	71
4. Рейтингова система оцінювання набутих знань та вмінь.....	73
5. Політика курсу.....	77

1.ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

1.1.ЗАПЛАНОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ.

Проголошення незалежності України, закріплене підсумками всенародного референдуму, створило нову суспільно-політичну реальність у нашій державі. Першочергово постала потреба творення нової політичної системи, вагомими структурних елементів якої є, безперечно, політична ідеологія, норми моралі, звичаї, традиції, тісно пов'язані та відображені у політичній думці народу.

Політична думка – результат політичного мислення; один з напрямів суспільствознавства, який займається дослідженням політики у межах філософії політичної, філософії історії, політичної соціології, психології, політичної теорії, теорій держави і права, міжнародних відносин. Генеза політичної думки України нерозривно пов'язана з історією українського народу. Українська політична думка розвивається в рамках конкретного історичного періоду та визначає і формує уявлення людей про державну організацію суспільства, взаємовідносини індивіда, колективу, суспільства, держави, людства, активне ставлення людини до світу, обґрунтовує і розробляє правила, норми політичних дій і поведінки, морально-політичні цінності та принципи. Вивчення й узагальнення вітчизняного політичного досвіду, ознайомлення з провідними суспільно-політичними та ідеологічними доктринами й концепціями, що сприяє підвищенню політичної культури народу та молоді, зокрема.

Навчальна дисципліна “Історія політичної думки України” викладається здобувачам I курсу (I та II семестри).

Об'єктом курсу є суспільно-політична думка України. Предметом курсу є політичні доктрини, теорії та концепції.

Дисципліна базується на знаннях здобувачів з курсів загальної теорії політики, філософії, історії.

Програма курсу має проблемно-хронологічний характер та покликана дати здобувачу основні дані про історію розвитку української політичної думки.

Нормативний курс “Історія політичної думки України” завершується заліком в I семестрі та екзаменом у II семестрі.

Мета викладання дисципліни: здобувач повинен засвоїти весь матеріал з курсу при допомозі поданих викладачем методичних рекомендацій, підготовлених

семінарських занять, самостійної роботи, індивідуальної роботи, засвоїти важливі проблеми з Історією політичної думки України, вміти застосовувати набуті знання у майбутній професійній і громадській діяльності. Метою є також ґрунтовне вивчення здобувачами політичних концепцій теоретиків української суспільно-політичної думки, адже історія української політичної думки налічує не одне століття й відзначається багатством думок, поглядів.

Завдання: ознайомити здобувачів з основами політичної думки та науки України.

Компетентності:

Інтегальна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у політичній сфері суспільства, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, із застосуванням теорій та методів політичної науки.

Загальні компетенції:

ЗК-7. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

СК-2. Здатність застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки.

СК-3. Здатність описувати, пояснювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.

СК-5. Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.

Результати навчання:

ПРН-7 Розуміти історію, закономірності та етапи розвитку предметної сфери політології, знати її цінності та досягнення

ПРН-9. Вміти застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування

класичної та сучасної політичної думки.

ПРН -10. Вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.

ПРН-12. Вміти аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.

Після завершення вивчення курсу здобувачі повинні знати:

- передумови зародження політичної думки України;
- особливості розвитку політичної думки в конкретний історичний період;
- ідеї, концепції теоретиків ПДУ;
- особливості функціонування політичних систем на українських землях, залежно від історичного періоду;
- концепції державотворення;
- основні напрямки політичної науки;
- характерні ознаки українського консерватизму, націоналізму, націонал-демократії, демократичного народництва іт.д.;
- сучасний стан розвитку політичної науки в Україні;
- взаємозв'язок політичної культури, знання, світогляду українців з їхнім національним характером.

На основі вивчення курсу здобувачі повинні вміти:

- орієнтуватись в розмаїтті політичних поглядів на сутність політичної системи, держави в тісному взаємозв'язку з практикою державотворення в Україні;
- науково осмислювати сутність сучасної політичної боротьби різноманітного спектру партій, рухів та об'єднань та вміти свідомо визначити своє місце в суспільстві;
- усвідомити місце політики в цілому і ПДУ, зокрема, як специфічного явища суспільного життя в контексті інших соціальних явищ та процесів, економіки, релігії, науки, культури, освіти, медицини;
- зрозуміти сутність політичної думки та науки в Україні;

- пояснити характер сучасних політичних процесів, закономірності переходу від тоталітарної до демократичної політичної системи, до громадянського суспільства та правової держави через аналіз провідних політичних ідей українських теоретиків;
- пояснити особливості політичної психології українців в державотворчих процесах.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ

Оволодіння політичною наукою ґрунтується на тісному взаємозв'язку з іншими навчальними предметами, зокрема, з такими базовими, як філософія, соціологія, історія України, економічна теорія та ін.

2.ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

2.1. ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ, ЇХ ТЕМАТИКА ТА ОБСЯГ

Назва теми	лекції
Тема 1. ПІДУ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА.	2
Тема 2. ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ У ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСІ.	4
Тема 3. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	2
Тема 4. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА XIV- ПОЧ. XVII ст.	4
Тема 5. РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ В ПЕРІОД ГЕТЬМАНЩИНИ	4
Тема 6. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.	4
Тема 7. ЛІБЕРАЛЬНІ ТА АВТОНОМНО- ФЕДЕРАЛІСТИЧНІ ІДЕЇ М.ДРАГОМАНОВА	4
Тема 8. ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ СПЕКТР XIX ст.	4
Тема 9. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПОЧАТКУ 20 СТ.	4
Тема 10. ДЕМОКРАТИЧНО-НАРОДНИЦЬКИЙ НАПРЯМ	4
Тема 11. УКРАЇНСЬКИЙ КОНСЕРВАТИЗМ	4
Тема 13. НАЦІОНАЛІЗМ	4
Тема 14.СОЦІАЛІЗМ ТА НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМ	2
	46

2.2. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ, ЇХ ТЕМАТИКА ТА ОБСЯГ

Назва теми	семінари
Тема 1. ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ В НАЙДАВНІШІ ЧАСИ, ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.	4
Тема 2. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА XIV- ПОЧ. XVII ст.	4
Тема 3. РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ В КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКИЙ ПЕРІОД	4
Тема 4. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.	2
Тема 5. РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНИ XIX СТ.	4
Тема 6. ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ СПЕКТР XIX СТ.	2
Тема 7. ДЕМОКРАТИЧНО-НАРОДНИЦЬКИЙ НАПРЯМ	4
Тема 8. УКРАЇНСЬКИЙ КОНСЕРВАТИЗМ	4
Тема 9. НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКА ІДЕОЛОГІЯ	4
Тема 10. СОЦІАЛІЗМ І НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМ	4
Тема 11. НАЦІОНАЛІЗМ	4
Тема 12. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ	4
Разом за 1-2 семестри	44

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА НОРМАТИВНОГО КУРСУ “ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ”

Тема 1.

. ІСТОРІЯ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА.

Історія політичної думки як предмет вивчення сучасної політичної науки. Предмет навчального курсу “Історія політичної думки” та методологія його вивчення. Аналіз джерел і літератури. Історико-політологічний та проблемно-політологічний підходи до вивчення української політичної думки.

Тема 2.

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ У ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Особливості зародження політичної думки України. Становлення централізованої держави на чолі з Києвом. Політичні утворення східнослов'янських племен середини IX ст. Завершення процесу об'єднання земель, зміцнення централізованої влади за князювання Володимира Великого. Хрещення Русі та його історичне значення. Політичні ідеї, відображені в творах: “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона, “Руська Правда” Ярослава Мудрого, “Повчання дітям” Володимира Мономаха, “Повість минулих літ” літописця Нестора, “Ізборник 1076 р”. Політична система Київської Русі. Особливості становлення інституту княжої влади у Київській Русі. Бояри та

Боярська Рада, Віче, Князівські зїзди(снеми).Наслідки та особливості політичної роздробленості Київської держави, її історичне значення

Тема 3.

ПОЛІТИЧНА ДУМКА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Утворення Галицько-Волинського князівства. Політичне становище. “Королівство Русі” Данила Галицького. Роль Данила Галицького у зміцненні української держави. Особливості суспільного ладу та державного устрою Галицько-Волинського князівства. Галицько-Волинський літопис. Місце Галицько-Волинської держави вполітичній думці України.

Тема 4.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА XIV- ПОЧ. XVII ст.

Утворення поліетнічної литовсько-українсько-білоруської держави з елементами федеративного устрою і автономією українських та білоруських земель. Люблінська унія 1569 р. Політичні погляди Юрій Дрогобича, Павла Русина, С.Оріховського-Роксолана. Полемічна література і суспільно-політичні погляди представників Острозького культурно-освітнього центру (Г. Смотрицький, І.Вишенський, М. Смотрицький, З. Копистенський). Політична думка братських шкіл.

Тема 5.

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ В ПЕРІОД ГЕТЬМАНЩИНИ

Формування козащини на українських землях. Запорізька Січ – вільна козацька республіка. Суспільно-політичні засади козацько-гетьманської держави. Політична діяльність Б. Хмельницького у справі розбудови суверенної держави. Політичний та адміністративно-територіальний устрій Української гетьманської держави, її військовий характер. Білоцерківська угода і обмеження влади гетьмана. Українсько-московський договір та його реалізація в 1654–1657 рр. Загострення кризи української державності у 1657–1663 рр. Ускладнення політичної ситуації в Україні після смерті Б.Хмельницького. Юрій Хмельницький. Скасування принципу спадковості гетьманства. Основні напрямки державної політики гетьмана Івана Виговського. Гадяцький договір. Переяславські статті гетьмана Юрія Хмельницького і обмеження автономії України. Руїна Правобережжя та її причини. Гетьман Павло Тетеря. Московські статті гетьмана Івана Брюховецького. Андрусівське перемир'я. Внутрішня й зовнішня політика гетьмана П.Дорошенка. “Вічний мир”. Занепад державності у Правобережній Україні і її перехід під владу Речі Посполитої. Гетьманство Дем'яна Многогрішного. Глухівські статті. Обрання гетьманом Івана Самойловича і надання Українській державі аристократичного характеру. Конотопські статті. Коломацькі статті. Гетьман Іван Мазепа та зміцнення авторитету державної влади. Гетьман у вигнанні Пилип Орлик, його “Конституція” та державницька діяльність.

Тема 6.

ПОЛІТИЧНА ДУМКА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

Суспільно-політичне становище українських земель у першій половині XIX ст. Поділи Речі Посполитої та розчленування українських земель між Росією і Австрією. Початки національного відродження. Роль української інтелігенції в

зростанні національної свідомості в Наддніпрянській Україні. “Історія Русів”. Поширення декабристського руху в Україні. Національне відродження в Західній Україні. “Руська трійця”. Тарас Шевченко в національно-визвольному русі. Утворення Кирило-Мефодіївського товариства, його програмні цілі та завдання. Лідери організації – М.Костомаров (1817-1885), П.Куліш (1819-1897) і Т.Шевченко (1814-1861). Ідеї соціального месіанізму, панславізму, федералізму, християнського світогляду, егалітаризму.

Тема 7.

ЛІБЕРАЛЬНІ ТА АВТОНОМНО-ФЕДЕРАЛІСТИЧНІ ІДЕЇ М.ДРАГОМАНОВА

М. Драгоманов (1841-1895) — український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч, політичний мислитель. Концепція вітчизняного лібералізму. Існування демократичної держави можливе лише за умови політичної свободи. Система політичного реформування суспільства: конституційний проект. Децентралізація держави як засіб обмеження державної влади та надання гарантій існуванню місцевого самоврядування. Політична мораль: теоретичні аспекти підходів Драгоманова. Етичний соціалізм. Громадівський федералізм.

Тема 8.

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ СПЕКТР КІНЦЯ ХІХ ст.

Москвофільство. Народовці. Радикали. Русько-українська радикальна партія – перша українська політична партія європейського зразка. “Нова ера”. Створення партійної системи.

Тема 9.

ПОЛІТИЧНА ДУМКА ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПОЧАТКУ 20 СТ.

Утворення Української Центральної Ради, її партійний склад і політична програма. I Універсал Центральної Ради. Проголошення автономії України. II Універсал Центральної Ради, розширення її складу. III Універсал і проголошення УНР. IV Універсал Центральної Ради та проголошення незалежності України. Прийняття Конституції УНР. Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського. Закони про тимчасовий державний устрій України. Встановлення влади Директорії. ЗУНР. Акт злуки УНР і ЗУНР та його значення. Національно-визвольна боротьба на західноукраїнських землях. Моральні засади політичних поглядів митрополита Андрея Шептицького (1865-1944).

Тема 10.

ДЕМОКРАТИЧНО-НАРОДНИЦЬКИЙ НАПРЯМ

Народницький напрям. Народоправство (демократизм); егалітаризм та ідея безкласовості української нації; розуміння народу як територіальної (а не етнічної) одиниці; пріоритет прав народу над правами держави. Прагнення до громадянської та національної свободи. Ідеалізація народу й вимоги соціальної справедливості. М.Грушевський (1866—1934) — видатний український історик і політичний діяч, Голова Української Центральної Ради. “Українське питання”. Еволюція поглядів щодо питання про форму української державності. Суспільно-політичні погляди Р.

Лащенко (1878-1929) С.Шелухін (1864-1939) – представник демократично-народницької течії української політичної думки.

Тема 11

КОНСЕРВАТИЗМ

Загальні засади та напрямки українського консерватизму. В. Липинський (1882—1931) – основоположник українського консерватизму. Життєвий шлях та громадсько-політична діяльність. Типологія форм державного устрою за Липинським. Нація та держава. Класократія. Гетьман, еліта і хліборобський клас. Територіальний патріотизм та український консерватизм. “Законом обмежена і законом обмежуюча” конституційна монархія. Консервативна програма С. Томашівського(1875—1930). Ідея особливої ролі Галичини та греко-католицької церкви в українському державотворенні. Клерикальна монархія. Земля, нація і держава В. Кучабський (1895—1945) – історик, публіцист, політик і громадський і військовий діяч. “Позитивний мілітаризм”. Провідна верства у суспільстві. Концепція українсько – польських взаємин.

Тема 12

НАЦІОНАЛІЗМ

Націоналізм. М.Міхновського (1873—1924) — український політичний та громадський діяч, правник, публіцист, основоположник, ідеолог і лідер самостійницької течії українського руху кінця ХІХ — початку ХХ ст. “Самостійна Україна”. Національна ідея у трактуванні Миколи Міхновського. Ідейно-теоретична спадщина Д. Донцова (1883,— 1973,) — українського літературного критика, публіциста, політичного діяча, засновника теорії інтегрального націоналізму. “Історія розвитку української державної ідеї”, “Націоналізм”, “Дух нашої давнини”. Д. Донцов — родоначальник українського націоналізму. Микола Сціборський (1897,— 1941) — діяч УНР, член ОУН, публіцист і теоретик українського націоналізму. “Націократія”.

Тема 13

СОЦІАЛІЗМ ТА НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМ

Український націонал-комунізм. В.Винниченко (1880—1951) і його місце в історії української політичної думки. “Відродження нації” як важливе джерело пізнання політичної думки часів УНР. “Заповіт борцям за визволення” як свідчення завершення еволюції політичних поглядів В. Винниченка. Два шляхи здійснення соціалізму. Соціально-політична програма колектократії як складова “теорії конвергенції”. Ідеал української демократії. Політичні погляди Миколи Скрипника.

Тема 14

ПОЛІТИЧНА ДУМКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Політичні концепції в середовищі української післявоєнної еміграції. І.Лисяк-Рудницький. Суспільно-політичні погляди українських дисидентів-шістдесятників. Розгортання правозахисного і дисидентського руху. Самостійницький, національно-культурницький, правозахисний та релігійний напрями українського дисидентства. Українська робітничо-селянська спілка. Левко Лук'яненко. Форми спротиву комуністичному тоталітаризмові. Самвидав.

В'ячеслав Чорновіл. Українська гетьманська група. Микола Руденко. Василь Стус, Олекса Тихий. Значення українського дисидентського руху. Декларація про державний суверенітет України, Акт про державну самостійність України, Конституція України (1996 р.).

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ КУРСУ

Тема 1.

ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ В НАЙДАВНІШІ ЧАСИ, ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

(4 год.)

Основні поняття і терміни:

“богоугодний володар”, бояри, боярська рада, великий князь, віче, влада, “князівське одновладдя”, літопис, “повчання”, політична система, українська політична думка.

ПЛАН

ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ В НАЙДАВНІШІ ЧАСИ, ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

ПЛАН

1. Особливості зародження політичної думки України.
2. Становлення централізованої держави на чолі з Києвом.
3. Політичні утворення східнослов'янських племен середини IX ст.
4. Завершення процесу об'єднання земель, зміцнення централізованої влади за князювання Володимира Великого.
5. Хрещення Русі та його історичне значення.
6. Політичні ідеї, відображені в творах: “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона, “Руська Правда” Ярослава Мудрого, “Повчання дітям” Володимира Мономаха, “Повість минулих літ” літописця Нестора, “Ізборник 1076 р”.
7. Політична система Київської Русі. Особливості становлення інституту княжої влади у Київській Русі. Бояри та Боярська Рада, Віче, Князівські зїзди(снеми).
8. Наслідки та особливості політичної роздробленості Київської держави, її історичне значення.
9. Політична думка Галицько-Волинського князівства.

Теми рефератів:

1. Антська держава та її значення.
2. “Руська Правда” Ярослава Мудрого – видатна пам'ятка політичної думки Київської Русі.
3. Утворення Галицько-Волинського князівства.
4. Князь Роман Мстиславич.
5. Розквіт могутності Галицько-волинської держави за Данила Галицького.
6. Ідея єдності князівств в “Слові о полку Ігоревім”.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати “Повість минулих літ” літописця Нестора та визначити її основні політичні ідеї.

Опрацювати “Повчання дітям” Володимира Мономаха та проаналізувати ознаки ідеального правителя.

Завдання на перевірку знань:

1. Проаналізувати політичну систему Київської Русі.

2. Охарактеризувати процес зародження та розвитку політичних ідей в давньоруській державі.

3. У чому відмінність між концепціями «богоугодного володаря» та «князівського одновладдя»?

4. Яким чином запровадження християнства вплинуло на політичну думку періоду Київської Русі.

5. Яке значення відіграла Галицько-волинська держава у розвитку і зміцнення української нації, державності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький Л. *Руська Правда й історія її тексту* / за ред. Юрія Книша. — Вінніпег, 1993.
2. Борисенко В. *Курс української історії*. — К., 1996.
3. Брайчевський М. Антське царство. Конспект історії України. Нова концепція // *Старожитності*. — 1991. — № 5.
4. Брайчевський М. *Походження Русі*. — К., 1968.
5. Брайчевський М. Скіфи. Конспект історії України. Нова концепція // *Старожитності*. — 1991. — № 4.
6. Брайчевський М. Ю. *Утвердження християнства на Русі*. — К., 1988.
7. Василенко Г. *Велика Скіфія*. — К., 1991.
8. *Галицько-Волинський літопис*. — Львів, 1994.
9. Грабовський С., Ставрояні С., Шкляр Л. *Нариси з історії українського державотворення*. — К., 1995.
10. Грушевський М. Звичайна схема «русскої» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // *Вивід прав України*. — Львів, 1992.
11. Грушевський М. *Ілюстрована історія України*. — К., 1990.
12. *Давня історія України: У 2 кн.* / Толочко П. (кер. Авт. Кол.), Козак Д., Крижицький С. Та ін. — К., 1995.
13. Дорошенко Д. *Нарис історії України*. — Львів, 1991.
14. Іванченко Р. *Київська Русь: початки Української держави*. — К., 1995.
15. *Історія України / Керівник авт. Кол. Ю.Зайцев*. — Львів, 1996.
16. *Історія України в особах: IX – XVIII ст.* — К., 1993.
17. *Історія України: нове бачення: У 2 т. Т.І / Під ред. В.Смоля*. — К., 1995.
18. Котляр М. *Найдавніша повість про Данила Галицького // Київська старовина*. — 1992. — № 1.
19. Крип'якевич І. *Галицько-Волинське князівство*. — К., 1984.
20. Крип'якевич І. *Історія України*. — Львів, 1990.
21. *Літопис Руський*. — К., 1989.
22. *Повість врем'яних літ: Літопис*. К., 1990.
23. *Політологічний енциклопедичний словник: Навч. Посібн. Для студентів вищих навч. закладів*.-К., 1997.
24. Полонська-Василенко Н. *Історія України: У 2 т. Т.І*. — К., 1992.
25. *Слово о полку Ігоревім*. — К., 1989.
26. Субтельний О. *Україна: історія*. — К., 1991.
27. Толочко П. *Історичні портрети*. — К., 1990.
28. Толочко П. *Київська Русь*. — К., 1997.

Матеріали для читання:

Повість минулих літ з Богом починаєм. Отче, благослови.

Повість минулих літ *Нестора*, чорноризця Феодосієвого монастиря Печерського, звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, ; як *Руська земля* постала.

Тож почнемо повість оцю.

Після потопу, отже, три сини Ноєві розділили Землю — Сим, Хам і Яфет .

І дістався схід Симові: Персіда, Бактрія і аж до Індії в довготу, а в широту ж до [города] Рінокорури, — як ото сказати, від сходу і аж до півдня,— і Сірія, і Мідія, і Євфрат-ріка, і Вавілонія, [і] Кордуена, і Ассірія, ; Месопотамія, Аравія Старіша, Елимаїс, Індія, Аравія Сильна, Коля, Коммагіна, Фінікія вся.

Хамові ж дісталась південна частина: Єгипет, Ефіопія, прилегла до Індії, і друга Ефіопія, з якої витікає ріка ефіопська Червона, та, що плине на схід, [город] Фіви, Лівія, прилегла аж до Кірінії, Мармарія, Сірт, Лівія друга, Нумідія, Масурія, Мавританія, котра є навпроти [города] Гадіра. А [з країв], що є на схід, він узяв Кілікію, Памфілію, Пісідію, Місію, Лікаонію, Фрігію, Кавалію, Лікію, Карію, Лідію, Місію другу, Троаду, Еоліду, Віфінію, Стару Фрігію. І острови також він узяв: Сардінію, Крит, Кіпр, і ріку Гіону, яку називають Нілом.

Яфетові ж дісталась північна сторона і західна: Мідія, Албанія, Арменія Мала і Велика, Каппадокія, Пафлагонія, Галатія, Колхіда, Боспорій, Меотія, [город] Дервія, Сарматія, Тавріанія, Скіфія, Фракія, Македонія, Далматія, Молоссія, Фессалія, Локрія, Пеленія, котра й Пелопоннесом зветься, Аркадія, Іпіротія, Іллірія, Слов'яни, Ліхнітія, Адріакія, Адріатичне море. Узяв же він і острови: Британію, Сіцилію, Евбею, Родос, Хіос, Лесбос, Кіферу, Закінф, Кефаллінію, Итаку, Керкіру і частину азійської сторони, яку називають Іонією, і ріку Тігр, що тече межі Мідією і Вавілонією. [Узяв він також краї] до Понтійського моря на північних сторонах: Дунай, Дністер і Кавкасієвські гори, себто Угорські, а звідти, отже, й до самого Дніпра. [Дісталися йому] й інші ріки: Десна, Прип'ять, Двіна, Волхов. Волга, що йде на схід у частину Симову.

В Яфетовій же частині сидить русь, чудь і всякі народи: меря, мурома, весь, мордва, заволоцька чудь, перм, печера, ям, угра, литва. Зимигола, корсь, летьгола, ліб. Ляхи ж, і прусси, і чудь сидять поблизу моря Варязького. По сьому ж морю сидять варяги: сюди, на схід,— до наділу Симового; по тому ж морю сидять вони на захід — до землі Англійської і до Волоської. Яфетове бо коліно й це: варяги, свеї, нормани, готи, русь, англи, галичани, волохи, римляни. Німці, корляги, венециці, фряги та інші. Вони сидять [одні коло одних] од заходу до півдня і сусідять з племенем Хамовим.

Сим же, Хам та Яфет, розділивши землю і метавши жереб, [поклали] не переступати анікому в братній уділ, і жили кожен у своїй частині.

І був [тоді] один народ. А коли намножилося людей на Землі, то намислили вони у дні Іоктана й Фалека спорудити башту до неба. І, зібравшись на містині поля Сенаар зводити башту до небес і город навколо неї Вавілон, будували вони башту сорок літ. І не була вона завершена, бо зійшов господь бог глянути на город і на башту і сказав господь: «Се народ один і мова одна». І змішав бог народи і розділив на сімдесят і на дві мови, і розсіяв [їх] по всій Землі⁷. По змішанні ж народів бог вітром великим розвалив башту, однак є останок її межі | Ассірією і Вавілоном; і є він у висоту [?]. а в ширину 5433 лікті. Багато літ держиться останок той.

Після того ж, як було розвалено башту і розділено народи, взяли сини Симові східні краї, а Хамові сини — південні краї; Яфетові ж сини захід узяли і північні краї. Від цих ото сімдесяти і две народів, од племені таки Яфетового, постав народ слов'янський —так звані норики, які є слов'янами.

По довгих же часах сіли слов'яни по Дунаєві, де єсть нині угорська земля і Болгарська. Од тих слов'ян розійшлися вони по Землі прозвалися іменами своїми, — [од того], де сіли, на котрому місці. Ті, що, прийшовши, сіли по ріці на ймення Морава, і прозвалися моравами, а другі чехами назвалися. А се — ті самі слов'яни: білі хорвати, серби і хорутани. Коли ж волохи найшли на слов'ян на дунайських, і осіли між них, і чинили їм насильство, то слов'яни ті, прийшовши, сіли на Віслі і прозвалися ляхами. А від тих ляхів [пішли одні, що] прозвалися

полянами, другі ляхи [прозвалися лютичами, інші — мазовшанами, ще інші — поморянами.

Так само й ті ж слов'яни, прийшовши, сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші — деревлянами, бо осіли в лісах; а другі сіли межі Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами; а інші сіли на Двіні і назвалися полочанами — од річки, яка впадає в Двіну і має назву Полота; од сеї [річки] вони прозвалися полочанами. Слов'яни ж, [що] сіли довкола озера Ільменя, прозвалися своїм іменем — [словенами]; і зробили вони город, і назвали його Новгородом. А другі ж сіли на Десні, і по Сейму, і по Сулі і назвалися сіверянами.

І так розійшовся слов'янський народ, а від його [імені] й діста-логічного зв'язку з першою і перенесли [свою] назву слов'янські письмена ...

Джерело: *Повість минулих літ*// <http://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=7&bookid=2>

Володимир Мономах.

ПОУЧЕННЯ

Я, недостойний, дідом своїм Ярославом, благословенним, славним, наречений у хрещенні Василієм, [а] руським іменем Володимир, отцем улюбленим і матір'ю своєю [з] Мономахів у *благочесті наставлений, дітям моїм у доброчесності домогтись успіхів бажаючи, се пишу поучення вам, улюблені*, і задля християнських людей, бо скільки оберіг [їх] я по милості божій і отчою молитвою од усяких бід!

Сидячи на саях, помислив я в душі своїй і воздав хвалу богові, що він мене [до] сих днів, грішного, допровадив. Тому, діти мої чи інший хто, слухавши сю грамотку, не посмійтеся, а кому [вона] люба [із] дітей моїх,— нехай прийме він її в серце своє і не лінуватися стане, а так, як і [я], труждатися.

Найперше, задля бога і душі своєї, страх майте божий у серці своїм і милостиню чиніть щедро, бо се єсть начаток всякому добру.

Якщо ж кому нелюба грамотка ся, хай не насміються чи так ото скажуть: «На далекій путі та на саях сидячи, нісенітницю ти єси мовив».

Зустріли бо мене послали од братів моїх на Волзі, кажучи: «Поспіши до нас та виженемо ми обох Ростиславичів, а волость їхню однімем. Якщо ж ти не підеш із нами — то ми [самі] собі будемо, а ти [сам] собі». І сказав я: «Хоча ви й гніваєтеся — не можу я вам іти, ні хреста переступити».

І, одрядивши їх [та] взявши Псалтир, я в печалі розігнув його, і се мені випало: «Чого печалуєшся, душе [моя]? Чого непокоїш мене?». Та інше. А потім зібрав я слівця сі любі, і склав по порядку, і написав. Якщо вам останні не до вподоби, то попередні [хоча] приймайте...

Джерело: *Володимир Мономах. Поучення*// <http://litopys.org.ua/litop/lit27.htm>

Тема 2.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА УКРАЇНИ В ХІV- ПЕРША ПОЛОВИНА

XVII СТ.

(4 год.)

Основні поняття і терміни:

гуманізм, демократія, експансія, полемічна література, поліетнічна держава, реформаційні ідеї, унія

ПЛАН

1. Утворення поліетнічної литовсько-українсько-білоруської держави з елементами федеративного устрою і автономією українських та білоруських земель.
2. Люблінська унія 1569 р.
3. Політичні погляди Юрій Дрогобича, Павла Русина, С.Оріховського-Роксолана.

4. Полемічна література і суспільно-політичні погляди представників Острозького культурно-освітнього центру (Г. Смотрицький, І. Вишенський, М. Смотрицький, З. Копистенський).

5. Політична думка братських шкіл.

Теми рефератів:

1. Ю. Дрогобич – мислитель української політичної думки.
2. Вплив Люблінської (1569) та Берестейської (1596) уній на розвиток політичної думки.
3. Теологічні погляди і суспільно-політичний ідеал Івана Вишенського.
4. Розвиток гуманістичних та реформаційних ідей: Стефан Зизаній, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Іов Борецький, Мелетій Смотрицький, Захарія Копистенський, Лаврентій Зизаній.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати та проаналізувати Судебник 1468р. (прийнятий за Казимира IV) і три литовські статuti – 1529р. (за Сигізмунда I Строгого), 1566р. (за Сигізмунда II Августа) і 1588р. (за Сигізмунда III).

Опрацювати твір С. Оріховського-Роксолана “Напучення Польському королеві Сигізмунду Августу” та визначити його основні політичні ідеї.

Завдання на перевірку знань:

1. Проаналізувати суспільно-політичний розвиток українських земель в XIV-XVII ст.
2. Яким чином Кревська (1385), Люблінська (1569) та Берестейська (1596) унії вплинули на розвиток політичної думки України.
3. Здійснити порівняльний аналіз поглядів П. Скарги та Х. Філалета.
4. Яке значення відіграв Острозький культурно-освітній центр у розвитку політичної думки України.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Велика історія України: У 2 т. Т.І. / Зладив М.Голубець. – К., 1993.
2. Вишенський І. Книжка // Вишенський І. Твори. — К., 1959.
3. Вишенський І. Краткословна відповідь Петру Скарзі // Вишенський І. Твори. — К., 1959.
4. Грабовський С., Ставроян С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. – К., 1995.
5. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., – 1990.
6. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Львів, 1991.
7. Ісаєвич Я. Україна давня і нова. – Львів, 1996.
8. Історія України: нове бачення: У 2 т. Т.І / Під ред. В.Смолія. – К., 1995.
9. Крип’якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
10. Оріховський С. Напучення польському королю Сигізмунду Августу // Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія: К., 1995.
11. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. Посібн. Для студентів вищих навч. закладів.-К., 1997.
12. Сас П.М. Українсько-польський мислитель С.Оріховський: на шляху до історичного Нового часу // Укр. істор. Журнал. – 1991. -№1.
13. Тишик Б., Вівчаренко Б. Суспільно-політичний лад і право України у складі Речі Посполитої та Литовської держави. – Л., 1996.

Матеріали для читання:

Оріховський С. Напучення польському королеві Сигізмунду Августу ВСТУП

Нещодавно, коли Скітія вдерлася до Русі і все тремтіло з ляку перед ворогом, я, спонуканий подіями, відкрито надіслав тобі книжечку, яку раніше видав анонімно. А оскільки ми в Русі щороку зазнаємо ворожих нападів, то змушений був кілька літ тому дати тобі, королеві щойно обраному, поради, які можеш за прикладом батька використати на благо наше. Я не повинен був зухвало втручатися у ці справи і зробив це почасти з вірності до тебе, а почасти з любові до Вітчизни. Не можна звинувачувати автора в зухвалості, якщо від цього він не має ніякого зиску. Але я (через постійний страх перед полоном і дякуючи нагоді, що ти став захисником Сарматії) вирішив за прикладом найвизначніших філософів дати тобі поради, сховавшись під загальним іменем «зразковий підданий». Якби ти захотів звільнити Русь від рабства і спільну твоєї державі свободу зберегти, мусив би показати з дитинства, що ти за король. А я ніякої особливої ласки від тебе не чекаю, крім тієї, що від доброго короля зразковому підданому належить. Однак страх перед нинішнім лихом примусив мене ті самі поради знову тобі надати, але вже не під прихованим, а під власним іменем, -- щоб вони нагадували, в якому місті і в якій небезпеці живемо нині.

Отож, ти король Сарматії з діда-прадіда. Зважаючи на велич роду й імені свого, ти жодної іншої ласки (як не більшої взагалі, так і не гіднішої короля) від своїх не сподіваєшся, аби лиш упевнитися, що хочуть мати тебе королем і надіються на твою прихильність, а також довідатися про їхні бажання та уподобання. Бо й тут не все тобі дозволено, адже обирали тебе королем поляки, а тому від їхнього імені правиш і їхні справи для тебе є найвищими. Але одне – доброзичливість твоїх підданих, а щось інше – королівська доброчесність і відзнаки, які набагато важливіші від усіх інших справ, і здобути їх легше, оскільки дух мають шляхетний, вільний від гріхів. Бо як, прошу, збереже королівське ім'я той, хто сповнений всіляких вад і перебуває з ними, немов на дні якоїсь прірви; коли до справ, сповнених сум'яття, додається ще й страх? Хіба зможе розглядати на сеймі заплутані й безнадійні справи розтринькувач і гультай? Швидше все буде зруйноване й спустошене вкрай, перш ніж король, який цінує королівське ім'я за діадему, а не за цноту, принесе їм достаток. Якщо потрібні докази, -- а саме вони і переконують, -- то наше нинішнє сумне становище є достатнім свідченням усіх подібних випадків...

Джерело: Оріховський С. Напучення польському королеві Сигізмунду Августу// <http://litopys.org.ua/human/hum04.htm>

Смотрицький Г. Ключ царства небесного

Яснеосвещеному и велможному княжати а пану Александрови Константиновичови ¹, божію милостию княжати Острозкому, воеводичови кієвскому, и прочая, и далее, и еще.

Яснеосвещеное, велможное а милостивое княжа!

Иж мало не всѢ рѢчи, створеные от початку свѢта за предивным устроением их творца, переходити едины по других и пременяться и гинуты мусят. Единыѣ в едином округу лѢта, другие в колку, иные в колку десят аж и до ста и далее. Ач естество или натура их не гинет, кгда ж прошлому подобное вырастает и родится едино з другого.

Также и народ людскій, которому всѢ тые рѢчи суть подручны и поданы — высоко летающие птицы, глубоко плавающие рыбы, быстро скачущие звѢри и все иное под ноги ему ест покорено, а вжды, — и той также менится, толко не гинуты мусит единыѣ, коротко ли долго ли на свѢте побывавши, до общей матере своее ворочаются, а иные на мѢстца их наступают.

И так в том воля божіа дѢтется и дѢтятся будет аж до скончания свѢта.

А ведже, вѢрныє а добродѢльные толко смертію з дочасного на вѢчноє премѢняются, а иные пак якобы и не умирают, бо мудрец так написал: «Родивый чада, не умирает», кгда ж собѢ подобного от сѢмени и церкви своей наслѢдником, то есть дѢдичем по собѢ составляет. И на болшое благословенство и ласку на свѢте у бога а творца своего относят тые, в которых отечествѢ и добрах по них не дѢдичит общый и не убѢгают, а ни забиваются ото чужие.

Таковым благословением почтил и увелбил бог оного великого Владимира, преславно и многочудно крестившаго землю рускую, которого церкви и роду зацная линѢя и донынѢ неустала. В ней же истинный наслѢдник ² и властный потомок ваша княж: милость есть еси и на мѢсце оных великосановных и многославных предков своих наступает.

А яко новотный на том житейском мори, дивныга и прошлым и настоящим рѢчам с пилностью присмотруватися, ваша княж: милость маєш, беручи за початок всякой бодрости страх

божій, а маючи завжди также пред очима страх и взор яснеродившаго, и свѣтлопитающаго, и наказующаго со богоразуміем юность твою и многим по многих сторонах свѣта добрый приклад дающаго, а праве по вселенной у правовѣрїи изрядно сіающаго неотступно ани измѣнно.

Ревнуй же прилѣжно сему и ваша княжа милость а послѣдуй неизмѣнно святому прикладу у свѣтлоцвитующей молодости своей и справуй храм свой телесный, яко бы был прибытком духу святому. Тогда оный же благословенный бог отцев по обычной доброты своей и тобѣ тоє даровати может, яко и начальником твоим³, а не толко тоє, але и на столици их первой посадити может...

Джерело: *Смотрицький Г. Ключ царства небесного*

// <http://litopys.org.ua/suspil/sus11.htm>

Тема 3.

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ В КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКИЙ ПЕРІОД

ПЛАН

(4 год.)

Основні поняття і терміни:

автономія, держава, гетьман, козак, конституція, національно-визвольний рух, республіка, самостійність, трактат

ПЛАН

- 1.Формування козаччини на українських землях. Запорізька Січ – вільна козацька республіка.
- 2.Суспільно-політичні засади козацько-гетьманської держави.
- 3.Політична діяльність Б. Хмельницького у справі розбудови суверенної держави. 4.Політичний та адміністративно-територіальний устрій Української гетьманської держави, її військовий характер.
- 5.Білоцерківська угода і обмеження влади гетьмана. Українсько-московський договір та його реалізація в 1654–1657 рр.
- 6.Загострення кризи української державності у 1657–1663 рр.
- 7.Основні напрямки державної політики гетьмана Івана Виговського. Гадяцький договір.
- 8.Переяславські статті гетьмана Юрія Хмельницького і обмеження автономії України.
9. Внутрішня й зовнішня політика гетьмана П.Дорошенка.
10. Занепад державності у Правобережній Україні і її перехід під владу Речі Посполитої.
- 11.Гетьман Іван Мазепа та зміцнення авторитету державної влади.
- 12.Гетьман у вигнанні Пилип Орлик, його “Конституція” та державницька діяльність.

Теми рефератів:

1. Роль Запорізької Січі в розвитку політичної свідомості українського народу і підйому національно-визвольного руху.
2. Політико-державна діяльність П.Конашевича-Сагайдачного.
3. Договір між Україною і Московською державою (1654 р.) та його оцінка в літературі.
4. Богдан Хмельницький – видатний державний діяч і полководець, фундатор Української держави.
5. Політичні погляди Івана Скоропадського, Петра Полуботка та Кирила Розумовського.
6. Остаточна ліквідація політичної автономії України.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

1. Визначити характерні особливості політичної організації українського козацтва.

2. Зробити аналіз поглядів І.Мазепи та Пилипа Орлика, їхнього бачення суверенного, незалежного розвитку України.

Завдання на перевірку знань:

1. Проаналізувати Зборівський та Білоцерківський трактати.
2. Охарактеризувати Березневі статті 1654 року.
3. Які політичні ідеї містились в Гадяцькому трактаті?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні. — К., 1991.
2. Апанович О. М. Розповіді про запорізьких козаків. — К., 1991.
3. Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. — К., 1994.
4. Борщак І. Мазепа, Орлик, Войнаровський. — Львів, 1991.
5. Вивід прав України, Збірник документів і матеріалів. — Львів, 1991.
6. Гетьмани України: Історичні портрети. — К., 1991.
7. Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775. — К., 1961.
8. Горобець В.М. Московська політика Богдана Хмельницького: дипломатична риторика та політична практика. //Український історичний журнал. -1995. - № 4.
9. Грушевський М. Ілюстрована історія України. — К., 1990.
10. Дорошенко Д. Нарис історії України. — Львів, 1991.
11. Історія Русів. Український переклад І. Драча. — К., 1961.
12. Кресіна І., Кресін О. Гетьман П. Орлик і його Конституція. — К., 1993.
13. Крип'якевич І. П. Б. Хмельницький. — Львів, 1990.
14. Липинський В. Україна на переломі... // Укр.іст. журн. — 1992. — № 2, 4.
15. Літопис гадяцького полковника Г. Граб'янки. — К., 1992.
16. Літопис Самійла Величка. — К., 1991.
17. Літопис Самовидця. — К., 1971.
18. Мицик Ю. Іван Виговський // Володарі гетьманської булави. — К., 1994.-С.191-236.
19. Мицик Ю. Політичні концепції Богдана Хмельницького: деякі аспекти реалізації // Доба Богдана Хмельницького (до 400 річчя від дня народження великого гетьмана). Збірник наукових праць.-К., 1995.
20. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. — К., 1998.
21. Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка. — К., 1992.
22. Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького // Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. К., 1993.
23. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.І.-К., 1992.
24. Пріцак О. П. Орлик, його Конституція і бачення проблеми тогочасної України // Дзвін. — 1990. — № 2.
25. Сергійчук В. Кого зрадив гетьман Мазепа. — К., 1991.
26. Смолій В.А. Богдан Хмельницький: особистість у контексті епохи//Український історичний журнал. -1995. - № 4.
27. Смолій В. А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. — К., 1993.
28. Смолій В.А., Степанков В.С. Правобережна Україна у другій половині XVII – XVIII ст.: Проблеми державотворення. — К., 1993.
29. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська Національна революція 1648-1654рр. та кризь призму століть // Український історичний журнал. — 1998. — №6.
30. Степанков В.С. Проблема становлення монархічної форми правління Богдана Хмельницького (1648-1657 рр.) //Укр. Іст. Журн. -1995. - № 4.
31. Українсько-російський договір 1654р.: нові підходи до історії міждержавних стосунків. — К., 1995.
32. Чухліб Т.В. Богдан Хмельницький очима сучасників//Український історичний журнал. - 1995. - № 4.

33. Чухліб Т.В. Переяславська угода 1654 р. у контексті міжнародного утвердження ранньомодерної Української держави: причини, укладення, наслідки . //Український історичний журнал. -2003. - № 1. Чухліб Т.В. Переяславська угода 1654 р. у контексті міжнародного утвердження ранньомодерної Української держави: причини, укладення, наслідки . //Український історичний журнал. -2003. - № 1.
34. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення. – К., 1995.
35. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків: У 3 т. — Львів, 1990–1992.
36. Яковлів А. Договір гетьмана Б. Хмельницького з Московією року 1654 // Дзвін. — 1991. — №4.

Матеріали для читання:

Гетьман Пилип Орлик “Вивід прав України”

По довгій й кривавій війні вічної пам’яті найхоробріший гетьман Хмельницький визволив з-під польської кормиги пригнічену козацьку націю. Він-то утворив з України незалежне князівство і вдоволься титулом гетьмана війська Запорозького і син його переняв це по нім у спадку й Стани названого князівства по смерті його обирали далі своїх князів і ніяка держава не присвоювала собі права протівитися цьому. Україна залежала тільки під деяким оглядом від царів московських.

Не розводитимуся далі про історію України: моя ціль лише показати, що вона є вільним князівством і що Стани її вільно обирали гетьманів по своїй уподобі. Цей факт установлений і правда загальновідома, що козацька нація і Україна були вільними. Яко така Україна увійшла з своїм гетьманом у договір вічного миру, заключеного коло Пруту в Молдавії, де вона називається союзницею султана; яко така увійшла вона в договір з ханом татарським і в договір, який заключив гетьман Хмельницький зі шведським королем Карлом X і який можна бачити в архівах Корони Шведської.

Але найсильнішим і найнепереможнішим аргументом і доказом суверенности України є урочистий союзний договір, заключений між царем Олексієм Михайловичем з одного боку та гетьманом Хмельницьким і Станами України з другого. Трактат цей уложений в 1654 р. І підписаний уповноваженими представниками. Цей, такий урочистий і докладний трактат, названий вічним, повинен був, здавалося, назавжди установити спокій, вольності й лад на Україні. Це дійсно так і було б, якби цар так само сумлінно виконав би його, як у це вірили козаки. Вони передали московському війську свої твердині і злучили свої війська з царськими задля успіху загальної справи, але царські генерали, скориставши з довір’я названої нації, хитрощами захопили велику кількість інших укріплень і потім почали командувати, мов би господарі, в цілій країні.

Однак козаки залишили тинь суверенности і навіть по смерті гетьмана Хмельницького цар дав в 1658 р. Грамоту Станам України.

Гетьман Брюховецький, удавшись в подорож до Москви під покривкою добра для України, вчинив так, що признано царя за протектора козаків. Це була основа всіх нещасть України. Україну примушено зрестися прав козацького суверенітету. Громадянство досі не знає, чи Брюховецького примушено до цього негідного кроку погрозами чи чемнішими способами. Але річ відома, що це зречення не касує ні в чому прав України, бо гетьман не міг дарувати того, що належало Станам. Дарма скаржилися козаки у неволі, і давали їм відчувати увесь тягар деспотичного панування.

Те, що я оце щойно сказав, показує кожній неупередженій людині безперечне право Станів України й воліючу несправедливість, учинену їй, поневолюючи козаків, нозбавляючи їх власних прав та вольностей під покришкою святого союзу і урочистого договору, котрий забезпечив їм уживання цих прав і вольностей. Але які б великі не були московські насильства, вони не дають ніякого законного права москалям щодо України. Навпаки, козаки мають за собою право людське й природне, один із головних принципів котрого є: Народ завжди має право протестувати проти гніту і привернути уживання своїх стародавніх прав, коли матиме на це слушний час.

Такий слушний час настав для України, бо шведський король прийшов на поміч пригніченій Україні; козаки набрали відваги й думали тільки про те, як би використати цю

нагоду, щоб визволитися з неволі. Князь Мазепа і Стани України ужили своєї влади в 1708 р., щоби знову заволодіти тим, що їм належало. Аби краще забезпечити собі свої вольності, вони злучилися з королем шведським і умовилися з ним не трактувати ні з ким окремо. Ось деякі точки договору, що відносяться до мого предмету:

1. Й. К. В. Zobov'язується обороняти Україну і прилучені до країни козаків землі й негайно вислати туди задля цього помічні війська, коли вимагатиме того потреба і коли помочі цієї проситимуть князь і Стани. Війська ці, вступаючи в країну, будуть під командою шведських генералів, але під час операцій на Україні Й. В. Довірить керування ними князеві та його наступникам і це триватиме доти, доки Україна потребуватиме того війська, котрому Й. К. В. Видаватиме платню, а козаки постачатимуть хліб і харчі.

2. Все, що завоюється з бувшої території Московщини, належатиме на підставі воєнного права тому, хто цим заволодіє, але все те, що — як виявиться, належало колись народові українському, передається й задержиться при українським князівстві.

3. Князь і Стани України, згідно з правом, яким досі користувалися, будуть заховані і вдержані на всім просторі князівства і частин, прилучених до нього.

4. Іван Мазепа, законний князь України, жодним способом не може бути нарушений у володінні цим князівством; по його смерті, яка — треба сподіватися — не наступить ще довго, Стани України заховають всі вольності згідно з своїми правами та стародавніми законами.

5. Нічого не зміниться в тому, що досі зазначено, щодо герба й титулу князя України. Й. К. В. Не могтимо ніколи присвоїти цей титул і герб.

6. Для більшого забезпечення як цього договору, так і самої України, князь і Стани передадуть Й. К. В. На весь час, поки тягтиметься ця війна, а з нею й небезпека, деякі з своїх городів, а саме: Стародуб, Мглин, Батурин, Полтаву, Гадяч.

Джерело: *Гетьман Пилип Орлик "Вивід прав України"*

[//http://spilka.uaweb.org/library/doc_orlyk.html](http://spilka.uaweb.org/library/doc_orlyk.html)

Угода та Конституція Пилипа Орлика

(Переклав із книжної української мови Валерій Шевчук)

В ім'я Отця і Сина і Святого Духа, Бога, славленого в Тройці.

Нехай станеться на вікопомну пам'ять та славу Запорозького війська і всього народу малоросійського.

Дивний і невідомий у долях своїх Бог, милосердний і довготерпеливий, праведний у покарах як завжди від початку видимого сього світу, винищує на праведнім мірилі свого правосуддя одні держави, а інші за гріхи та беззаконня смиряє, одні уярмлює, інші звільняє, одні підносить, інші скидає долі. Так і народ бойовий стародавній козацький, який раніше називався козарський, спершу був піднесений безсмертною славою, просторим володінням та рицарськими відвагами, якими не тільки довколишнім народам, а й самій Східній державі був страшний на морі й на землі, і то так далеко, що цар східний, бажаючи його собі довічно примирити, з'єднавав подружнім союзом синові своєму каганову дочку, тобто, князя козарського. Потім, славлений у вишніх, той таки праведний суддя Бог через примножені неправди й беззаконня, покаравши численними карами той козацький народ, знизив, змирив і ледве не вічною руїною скинув долі, нарешті підкорив військовою зброєю Польській державі через Болеслава Хороброго та Стефана Баторія, королів польських. І хоч невідомий і постійний у правосудді своїм Бог, караючи, покарав рідних наших предків незчисленними тягарями, однак, не до кінця прогнівливаючись і довіку не ворогуючи, а бажаючи вивести згаданий козацький народ до першопочаткової волі із підтяжного на той час польського панування, висунув ревного оборонця святого православ'я, стародавніх прав та вольностей військових Вітчизни, подвижного гетьмана, славної пам'яті Богдана Хмельницького, котрий при весильній Божій допомозі, при незламному сприянні найяснішого короля його милості, шведського, безсмертної та вічно достойної пам'яті Карла Десятого і при повній підтримці зброї Кримської держави та Запорозького війська, а при своєму добrorозумному промислі, визволивши працями та відвагами з польського підданства Запорозьке військо та уярмлений і утиснений малоросійський народ, піддався з ним добровільно під самодержавну руку великих государів, царів та великих князів, повелителів російських, сподіваючись, що Московська держава, як з нами єдиновірна, дотримає обов'язків своїх у договорах та статтях, відбитих та присягою стверджених, і вічно збереже Запорозьке військо та вільний народ малоросійський непорушно при правах та вольностях під своєю обороною. Але

після смерті того, славної пам'яті гетьмана Богдана Хмельницького, коли та Московська держава численними винайденими способами намагалася надвередити і до решти зруйнувати військові права та вольності, які сама ж потвердила, і на народ вільний козацький, якого вона ніколи не завойовувала, накласти невільниче ярмо, тоді, скільки Запорозьке військо в тому терпіло, стільки вимушене було кров'ю та відвагою боронити цілість своїх прав та вольностей, і до такої оборони сам Бог-помститель нахилив. Напослідок, коли вже оце тепер, за гетьмана, славної пам'яті небіжчика, ясновельможного Іоанна Мазепи, згадана Московська держава, бажаючи довести свій лихий намір до завершення і віддаючи злом на добро, замість удячності й уваги за такі численні вірні служби і за гоніння на них до останнього знищення, кошти і утрати, за незчисленні відваги та воєнну криваву працю хотіло неодмінно перетворити козаків у регулярне військо, міста забрати в свою область, права і вольності поламати, Запорозьке низове військо викоренити і ймення його навіки згладити, чого явні були і під сей час знаки, докази й початки. Тоді вище згаданий, славної пам'яті, гетьман ясновельможний Іоанн Мазепа, поставивши правдою та ревністю цілість Вітчизни, прав та вольностей військових, а бажаючи щирим жаданням бачити у дні свого гетьманського володіння і залишити квітучою й наповненою ту ж таки Вітчизну, милу матір нашу, та військо Запорозьке городове й низове після смерті своєї для вікопомної пам'яті імені свого не лише в непорушних, але й у розширених і розмножених вольностях, віддався у незламну оборону найяснішого короля, його милості, шведського Карла Дванадцятого, який за особливим промислом усемогутнього Бога вступив на Україну зі своїми військами, тим послідуєчи й наслідуючи попередника свого, славної пам'яті, звияжного гетьмана Богдана Хмельницького, який із найяснішим шведським королем, його королівської величності однойменним дідом Каролем Десятим, погоджуючись однодумністю та промислами військовими на звільнення Вітчизни своєї від польського тодішнього підданства, не меншу мав поміч у своїх замислах, прагнучи розірвати польські сили. І хоч невідомі долі Божі такі ревні наміри небіжчикові, за приводом звісної відміни воєнної фортуни, не лише не здійснили, але й самого тут, у Бендері, прикрили смертельним декретом, однак осиротіле після смерті свого найпершого рейментаря Запорозьке військо, не покидаючи прагнути бажаної собі свободи і покладаючи надію на Божу поміч у протекції найяснішого короля, його милості, шведського, і в праведній нашій справі, яка мала звичай тріумфувати, постановило на підпертя її і для ліпших військових порядків та проведу, на спільну раду генеральної старшини, наслідуючи й погоджуючись у тому з волею найяснішого протектора нашого, королівської величності шведської, вибрати собі нового гетьмана, на обрання якого призначити термін, як і належне тому елекційному актові місце під Бендером, з'єдналося на загальну Раду з керівником своїм паном Костянтином Гордієнком, кошовим отаманом. Тоді всі загалом із генеральною старшиною та послами від війська Запорозького та Низового, що лишається біля Дніпра, знісшись, за давніми звичаями та за військовими правами, вибрали собі вільними голосами одноголосне гетьманом його милість пана Пилипа Орлика, достойного тієї гетьманської честі, під сей важкий час спроможного той гетьманський уряд двигати, управляти і при Божій помочі і при протекції найяснішої королівської величності шведської дбати і радити в інтересах Вітчизни малоросійської. А оскільки колишні гетьмани Запорозького війська, лишаючись під московськими самодержцями, осмілювалися присвоювати собі над слухність і право самодержавну владу, якою були значно надвередили давні порядки, права та вольності військові не без всенародного утяження, отож ми, генеральна старшина тут присутня, і ми, отаман кошовий із Запорозьким військом, запобігаючи надалі такому безправству найбільше під сей для того діла вигідний час, коли Запорозьке військо вдалося під протекцію найяснішої королівської величності шведської і тепер її кріпко й непорушне тримається не для чого іншого, тільки для поправи й підняття впалих своїх прав та вольностей військових, домовилися і постановили з ясновельможним його милістю паном Пилипом Орликом, нововибраним гетьманом, аби не тільки його вельможність при щасливому своєму гетьманському володінні, непорушне дотримував усіх тих, що тут ідуть написані, пунктів, договорів та постанов, собою попрясяжених, а також, щоб вони були дотримані і збережені неодмінно і за інших, що будуть потім, гетьманів. Вони мають у собі таке.

1

Оскільки між трьома богословськими добродійностями перша є віра, тож у першому сьому пункті належить почати діло про святу православну віру східного сповідання, якою раз звияжний козацький народ був просвічений у столиці апостольській константинопольській ще за володіння козарських каганів, так і тепер, триваючи в ній непорушне, не хитався ніколи

жодним іновір'ям. І не таємниця се, що славної пам'яті гетьман Богдан Хмельницький із Запорозьким військом ні на що інше, а тільки за військові права й вольності піднявся і почав праведну війну супроти Річі Посполитої польської, а в першу чергу за святу православну віру, яка всілякими утяженнями була присилувана від польської влади до унії з римським костелом, і ні для чого іншого добровільно піддався із тим Запорозьким військом та народом малоросійським у протекцію Московської держави, а тільки задля православної одновірності. Через се теперішній нововибраний гетьман, коли Господь Бог, кріпкий та сильний у бранях, пособить щасливою зброєю найяснішому королеві, його милості, шведському звільнити Вітчизну нашу Малу Росію від невірничого московського ярма, має й повинен буде у першу чергу дбати та міцно поставати, аби жодне іновір'я до Малої Росії, Вітчизни нашої, не було запроваджено, а коли десь, чи таємно, а чи явно могло виявитися, тоді владою своєю має його викорінювати, не допускати проповідуватися і розширюватися йому, іновірцям співжиття на Україні, а найбільше лиховірності жидівській, не давати дозволу і на те класти все дбання, щоб була утверджена вічно єдина віра православна східного сповідання під послушенством святійшого апостольського трону константинопольського з примноженням хвали Божої, святих церков, а із навчанням у вільних науках малоросійських синів розширялася і, наче крин у терні, процвітала поміж навколишніх іновірних держав. А для більшої поваги першоначального в Малій Росії митрополичого престолу київського і для кращого управління духовних справ, має той таки ясновельможний гетьман після звільнення ним Вітчизни від московського іга справити в апостольській константинопольській столиці первісну екзаршу владу, щоб через те поновилися подання і синівське послушенство згаданому апостольському константинопольському трону, від якого євангельською проповіддю має бути просвічена і зміцнена у святій католицькій вірі.

2

Як кожна держава складається і стверджується непорушною цілістю кордонів, так і Мала Росія, Вітчизна наша, щоб у своїх кордонах, стверджених пактами від Річі Посполитої польської і від Московської держави передусім у тому: які відійшли по ріку Случ за гетьманства, славної пам'яті, Богдана Хмельницького були відступлені, вічно віддані й пактами укріплені від Річі Посполитої польської в гетьманську область, не були насильно змінені й порушені – має про те ясновельможний гетьман старатися при трактатах найяснішого короля, його милості, шведського і кріпко, скільки Бог сили пошле, поставати, де належатиме, а передусім писати про се до найяснішого маєстату його королівської величності, шведської, як оборонця і протектора нашого, щоб його величність не допускав нікому не тільки прав та вольностей, але й військових кордонів пошкоджувати й собі привласнювати. Над те має той таки ясновельможний гетьман після закінчення, дай Боже, щасливої війни впросити в королівської величності шведської такого трактату, щоб його величність та його спадкоємці, найясніші королі шведські титулувалися постійними протекторами України і залишалися такими на ділі для більшої кріпості Вітчизни нашої і для збереження її цілості в наданих правах та кордонах. Також і про те має писати ясновельможний гетьман до найяснішого королівського маєстату, щоб у трактатах його величності з Московською державою було й таке викладене, щоб як невірників наших, які зараз у Московській державі перебувають, було нам вільно повернено після закінчення війни, так і винагороджено і слушно поповнено всі починені від Московської держави у теперішню війну на Україні шкоди. А особливо про те просити і дбати має в найяснішій королівській величності, щоб було всіх звільнено і до нас повернено наших невірників, які залишаються в державі його ж величності.

3

Оскільки нам завжди потрібна сусідська приязнь Кримської держави, від якої не раз засягало допомоги Запорозьке військо для своєї оборони, тож, скільки під сей час буде можливо, має ясновельможний гетьман із найяснішим ханом, його милістю, кримським дбати через послів про відновлення давнього з Кримською державою братерства, військової колегатії та підтвердження постійної приязні, на яку оглядаючись, довколишні держави не наважувалися б бажати уярмлення собі України і її будь у чому насильствувати. А після закінчення війни, коли Господь Бог посприє, при бажаному і задовільному для нас мирі, новообраному гетьманові осісти у своїй резиденції, а по тому кріпко й невсипуще стерегти того. Має він бути зобов'язаний посадою свого уряду, аби ні в чому приязні й побратимства з Кримською державою не порушували свавільні легковажні люди з нашого боку, які звикли розривати й руйнувати не тільки сусідську згоду та приязнь, але й мирні союзи.

Тема 4.

ПОЛІТИЧНА ДУМКА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. (2 год.)

Основні поняття і терміни:

докторина, декабристи, ідеологія, національне відродження, програма, статут, товариство, “український месіанізм”, федерація

ПЛАН

1. “Історія Русів”.
2. Поширення декабристського руху в Україні.
3. Тарас Шевченко в національно-визвольному русі.
4. Утворення Кирило-Мефодіївського товариства, його програмні цілі та завдання.
5. Ідеї соціального месіанізму, панславізму, федералізму, християнського світогляду, егалітаризму.
6. Політичні ідеї М.Костомарова, В.Білозерського, П.Куліша.

Теми рефератів:

Валуєвський циркуляр (1863 р.) та Емський указ (1876 р.).
Роль Тараса Шевченка в духовному відродженні української нації.
Головна Руська Рада, її програмні декларації та діяльність.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.

Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

1. Визначити характерні ознаки українського національного відродження.
2. Проаналізувати “Книгу буття українського народу”.

Завдання на перевірку знань:

1. Зробити аналіз поглядів М. Костомарова.
2. Які політичні ідеї містились в “Статуті слов’янського товариства св. Кирила і Мефодія”?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., 1990.
2. Дорошенко Д.М. Нариси історії України. – Львів, 1991.
3. Історія України: нове бачення: У 2 т. Т.І / Під ред. В.Смолія. – К., 1995.
4. Кирило-Мефодіївське товариство. Збірник документів у 3-х томах. – К., 1990.

5. Кирчів Р.ф. Етнографічно-фольклористична діяльність "Руської трійці". К., 1990.
6. Крип'якевич І. Історія України. – Львів. – 1992.
7. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття. – Тернопіль, 1993.
8. Костомаров М.І. "Закон Божий" (Книга буття українського народу). – К., 1991.
9. Куліш П. Твори: В 2 т. – К., 1989.
10. Охрімівич Ю. Політичний світогляд Шевченка // Київська старовина. – 1994. - №.2.
11. Пінчук Ю. Ідеолог Кирило-Мефодіївського братства // Київська старовина. – 1992. - №.5.
12. Розумний Я. Маркіян Шашкевич – символ національного відродження // Сучасність. – 1992. - №.6.
13. Русалка Дністрова. Документи і матеріали. К., 1989.
14. Сергієнко Г.Я. Т.Г. Шевченко і Кирило-Мефодієвське товариство. – К., 1983.
15. Скуратівський В. Микола Костомаров // Сучасність. – 1992. - №.9.
16. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – Нью-Йорк, 1991.
17. Шевченко Тарас. Біографія / Відп. Ред. П.Кирилюк. К., 1984.

Матеріали для читання:

СПИСКИ «КНИГ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ», ВИЛУЧЕНІ ЗІ СПРАВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

№ 145

1845 р. Кінець — 1846 р. — СПИСОК «КНИГИ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ» М. І. КОСТОМАРОВА, ЩО БУВ ВИЛУЧЕНИЙ У М. І. ГУЛАКА ПІД ЧАС ОБШУКУ В ОЛЕКСІЇВСЬКОМУ РАВЕЛІНІ 2 КВІТНЯ 1847 р. ⁴⁵⁴

А.

ЗАКОН БОЖИЙ

Переписано Костомаровим, найдено в бумагах Гулака

1. Бог создал світ: небо і землю і населив усякими тварями і поставив над усею тварью ⁴⁵⁵ чоловіка і казав йому плодитися і множитися і постановив, щоб род чоловічеський поділився на коліна і племена, і кожному колінові і племені даровав край жити, щоб кожне коліно і кожне племено шукало бога, котрий од чоловіка недалеко, і поклонялись би йому всі люди і віروвали в його, і любили його, і були б усі щасливі.

2. Але род чоловічий забув бога і отдався діаволу, і кожне племено вимислило собі богів, і в кожному племені народи повидумували собі богів і стали за тих богів битися, і почала земля поливатися кров'ю і усіватися попелом і костями, і на всім світі сталось горе, і біднота, і хвороба, і несчастья, і незгода.

3. І так покарав людей справедливий господь потопом, війнами, а найгірше — неволею.

4. Бо один єсть бог істинний, і один він цар над родом чоловічим, а люде як поробили собі багато богів, то з тим укупі поробили багато царів, бо як у кожному кутку був свій бог, так у кожному кутку став свій цар, і стали люде битися за своїх царів, і пуще стала земля поливатися кровію і усіватися попелом і костями, і умножилось на всім світі горе, біднота і х[в]ороба, і несчастья, і незгода.

5. Нема другого бога, тільки один бог, що живе високо на небі іже вездес[ущ]ий духом святим своїм, і хоч люде поробили богів в постаті звіриної і чоловічої со страстьями і похотями, а то не боги, а то страсті і похоті, а правив над людьми отець страстей і похотей чоловікоубийця диавол.

6. Немає другого царя, тільки один цар небесний утішитель, хочь люде і поробили собі царів в постаті своїх братів-людей со страстьями і похотями, а то не були царі правдиві, бо цар єсть то такий, що править над усіма, повинен бути розумніший і найсправедливіший над усіх, а розумніший і найсправедливіший єсть бог, а ті царі со страстьями і похотями і правив над людьми отець страстей і похотей чоловікоубийця диавол.

7. І ті царі лукаві побрали з людей таких, що були сильніші або їм нужніші, і назвали їх панамі, а других людей поробили їх невольниками, і умножились на землі горе, біднота і хвороба, і нещастья, і незгода.

8. Два народи на світі були дотепніші: євреї і греки...

Тема 5.

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

(2 год.)

Основні поняття і терміни:

автономія, громада, демократія, державна влада, “етичний соціалізм”, конституціоналізм, лібералізм, народництво, національне питання, федералізм.

ПЛАН

1. В. Антонович, його концепції народоправства, федералізму, автономізму, суверенності людської совісті, фізичної і духовної свободи та ідеї державності.
2. М. Драгоманов – основоположник політичної науки в Україні:
 - а) Біографічні відомості.
 - б) Суспільно-політичні погляди.
 - в) Політична мораль: теоретичні аспекти підходів Драгоманова.
3. Леся Українка про роль народу в суспільстві, причини виникнення, суть і форми держави.
4. Погляди С. Подолинського на державу, її роль і функції в суспільстві.
5. Громадська діяльність та політичні погляди М. Павлика.

Теми рефератів:

1. Активізація українського національного руху в 60-ті роки.
2. М. Драгоманов – основоположник політичної науки в Україні.
3. Громадсько-політична діяльність Володимира Антоновича.
4. “Україна irredenta” Юліана Бачинського. Ідея політичної самостійності України.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати праці М. Драгоманова: “Передне слово до “Громади” , “Шевченко, українофіли і соціалізм” , “Чудацькі думки про українську національну справу”.

Завдання на перевірку знань:

1. Визначити характерні ознаки українського народництва.

2. Проаналізувати ідеї конституціоналізму, політичної волі, парламентаризму, федерації і децентралізації, місцевого самоврядування, національного самовизначення, права і свободи людини, співвідношення політики і моралі в поглядах М. Драгоманова.
3. Зробити аналіз поглядів С. Подолинського на майбутнє України.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В.Б. Автобіографічні записки // Київська старовина. – 1993. - №4.
2. Антонович В. Б. Вступна лекція до курсу історії // Київ. Старовина. — 1992 — № 3.
3. Бабишкін О., Круглашова В. Леся Українка. Життя та творчість. – К., 1955.
4. Головаха І. Суспільно-політичні і філософські погляди Лесі Українки. – К., 1953.
5. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., 1990.
6. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Львів, 1991.
7. Драгоманов М.П. Австро-руські спомини (1867-1877) // Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. — К., 1970. — Т.1.
8. Драгоманов М.П. Листи на Наддніпрянську Україну // Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. — К., 1970. — Т.1.
9. Драгоманов М.П. Переднє слово до “Громади” // Вибрані твори. Збірка політичних творів з примітками. — Прага-Нью-Йорк, 1937.
10. Драгоманов М.П. “Програма” // Вибрані твори. Збірка політичних творів з примітками. — Прага-Нью-Йорк, 1937. — С.148-151.
11. Драгоманов М.П. Пропащий час. Українці під московським царством (1654-1876). // Драгоманов М.П. Вибране. — К., 1991.
12. Драгоманов М. Рай і поступ. — Вінніпег, 1916.
13. Драгоманов М.П. Три листи до редакції “Друга” // Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. — К., 1970. — Т.1.
14. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу // Драгоманов М.П. Вибране. — К., 1991.
15. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли і соціалізм // Драгоманов М.П. Вибране. — К., 1991.
16. Злупко С.М. Сергій Подолинський — вчений, мислитель, революціонер. -Лівів, 1990.
17. Круглашов А.М. Держава, нація, людина. Михайло Драгоманов про національний розвиток України // Вісник АН України. – 1992. - № 2.
18. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців: 1848-1918: В 2 ч. -Львів, 1926-1927.
19. Федченко П.М. Михаил Драгоманов. – К., 1991.
20. Штрихи до наукового портрету Михаила Драгоманова // Зб. Наук. Праць АН України. К., 1991.

Матеріали для читання:

Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм

Із одної печі, та не одні речі. Шевченко вже не «безумний патріот». Шевченко ніколи й не був «сепаратистом». Шевченко — ворог Росії й Польщі й козако-український республіканець. Шевченко — ворог Росії. Шевченко — мирний патріот. Шевченко пророк «свої хати й своєї мудрості», яка вберега од «джуми нігілізму». Шевченко — не соціаліст і не революціонер, а законний австрійський поступовець. Шевченко — не «современный украинофил». Шевченко — нігіліст і соціаліст. Шевченко — Христос і Беліал¹. Шевченко для посвячених і непосвячених. Так завше з пророками.

Шевченко настільки великий чоловік для українства, що зовсім не диво, коли на його так часто оглядаються українці й неукраїнці, коли зайде розмова про українську справу. Лихо тільки, що досі ніхто не зваживсь докладно розсудити об тім, що таке справді Шевченко *сам по собі й у свій час*, а всі, хто бравсь писати про нього перш усього думали про себе, і кожний повертав Шевченка, як йому на той час було треба, та глядячи на те, перед ким говорилося про українського кобзаря.

Найбільш разуючий примір такого повертання показав один із найближчих приятелів Шевченка, д. Куліш, який у 1857 — 61 рр. Виславляв Шевченка як навіки славного громадянина,

поета й навіть «першого історика» України («Епілог к «Черной раде», 1857; «Чого стоїть Шевченко як поет народний», 1861), а в 1875 — 77 рр. Знайшов У ньому тільки «пьяную музу, поддержанную худшими, а не лучшими умами своей родины» («История воссоединения Руси». — «Кзаки по отношению к обществу и государству») ². В цьому примірі крутіння Шевченка діло доходить до явного скандалу тільки через те, що його робить один, той самий чоловік. Тільки ж подібно, як Д. Куліш, повертали Шевченка по-своєму й інші люди одної, тієї ж самої партії, яка вважала Шевченка своїм пророком, — українофільської партії в Росії й в Австрії. Так, українофіли, приятелі Шевченка в Росії, говорячи про нього, налягали більш усього на те, що він не єсть або й не був «крайовий патріот», а інакше сказати, не має або й не мав того, що в Росії зветься «українським сепаратизмом».

В 1857 році, коли українолюбство ледве розправляло крила, підбите в 1847 р., та ховалось під захист московського слов'янолюбства, д. Куліш в «Епілоге к «Черной раде», напечатаному в московській «Русской беседе» 1857 р., навіть іще не смівши назвати Шевченка по імені, й заговорив про цього «величайшого поэта южнорусской поэзии, певца людских неправд и собственных горячих слез» ось як:

«Называют его безумным патриотом; а между тем он-то и нанес первый удар тому вредному местному патриотизму, который поднимает на ходули своих аттестованных историею героев и отворачивает глаза от доблестей соседнего народа, — тому патриотизму, который полагает свою славу не в успехах благоденствия целой страны, а в торжестве какой-нибудь партии или даже нескольких лиц, иногда, очевидно, во вред всему народонаселению... (?). Так! Он доходил до безумия в излишнии своего гнева на беззакония людские; он был неистов, когда призывал небо и землю против тех, кого считал виновником страдания ближнего. Но кто же осудит поэта за то, что, поддавшись невыносимой боли сердца, он не соблюдал меры своим воплям?...»...

Джерело: Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм// <http://litopys.org.ua/drag/drag13.htm>

Тема 6.

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ СПЕКТР ХІХ СТ.

(2 години)

Основні поняття і терміни:

ідеологія, москвофіли, народовці, партія, партійна система, політична програма, радикалізм, організаційна структура партії

ПЛАН

1. Русько-українська радикальна партія – перша українська політична партія європейського зразка.
2. “Нова ера”.
3. Створення партійної системи.

Темі рефератів:

1. М.Павлик – один із фундаторів першої модерної української політичної організації — Русько-української радикальної партії.
2. Політична діяльність народовців.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати політичну програму РУРП.

Завдання на перевірку знань:

1. Визначити три основні течії українського суспільно-політичного руху Галичини в 90-их рр. XIX ст.

2. Проаналізувати та порівняти політичні ідеї москвофілів, народовців, та радикалів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак Я. Молоді радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. ССХХІІ. – Львів, 1991.

2. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Львів, 1991.

3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. – К., 1993.

4. Історія України: нове бачення: У 2 т. Т.І. / Під ред. В.Смоля. – К., 1995.

5. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху XIX ст. – Тернопіль, 1993.

6. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.

7. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939р.). – Івано-Франківськ, 1993.

8. Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині // Укр. Іст. Журн. – 1990. – №10.

9. Левицький К. Українські політики Галичини. – Тернопіль, 1996.

10. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Т.І. – К., 1994.

11. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.2. – К., 1992.

12. Програма руско-української радикальної партії принята на краєвм з'їзді партійнім у Львові 29 грудня 1895. – Львів, 1895. – 16 с.

13. Українська суспільно-політична думка у XX ст.: документи і матеріали / Упоряд. Т. Гунчак, Р. Солганик. – К., 1994.

Тема 7.

ДЕМОКРАТИЧНО-НАРОДНИЦЬКИЙ НАПРЯМ

(2 год.)

Основні поняття і терміни:

народництво, демократія, федералізм, автономія, державна влада, національне питання, конституціоналізм, самостійність, національно-територіальна автономія

ПЛАН

1. Еволюція поглядів М.С.Грушевського щодо питання про форму української державності.

2. Суспільно-політичні погляди Р. Лащенко (1878-1929)

3. С.Шелухін (1864-1939) – представник демократично-народницької течії української політичної думки.

Теми рефератів:

1. Створення українських партій.

2. Універсали Центральної Ради.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати проект Конституції УНР.

Завдання на перевірку знань:

1. Чому М.Грушевського, котрий став на позицію незалежної Української держави, вважають представником демократично-народницького напрямку?
2. Визначити характерні ознаки українського демократичного народництва.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський. — Б.м., 1986.
2. Грушевський М. На порозі Нової України: гадки і мрії. — К., 1992.
3. Грушевський М. Україна і Росія. Переговори в справі нового ладу / липень-серпень 1917 р. — К., 1917.
4. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації. К., 1917.
5. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К., 1991.
6. Копиленко О.Л. Повернення М.С. Грушевського. — К., 1991.
7. Копиленко О.Л. “Українська” ідея М. Грушевського: історія і сучасність. — К., 1991.
8. Лащенко Р. Лекція по історії українського права. — К. Україна. — 1998.
9. Лащенко Ростислав (1878-1929) // Енциклопедія українознавства. — Львів, 1994. — Т.4.
10. Політологія. Кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.: Хрестоматія / За ред. О.І.Семківа. — Львів: Світ, 1996.
11. Потульницький В.А. Наукова діяльність М.С. Грушевського в еміграції (1919-1924 рр.) // Український історичний журнал. — 1992. - №2.
12. Прицак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. — Київ, Кембрідж, 1991.
13. Шелухін Сергій Павлович // Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради. Бібліографічний довідник (В. Верстюк, Т. Осташко.) — К.: 1998. — С.191-193.
14. Шелухін Сергій Павлович (1864-1938) // Стрельський Г.В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920): Бібліографічний довідник. — К. 2000.

Матеріали для читання:

Грушевський М. Звичайна схема “Русскої” історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства

Поставлена організаційним з'їздом російських філологів справа раціонального укладу історії слов'янства в задуманій Слов'янській Енциклопедії¹ дає мені нагоду порушити справу схеми історії східного слов'янства. Я не раз порушував уже справу нераціональностей в звичайній схемі «русскої» історії², тепер хотів би обговорити се питання трохи повніше.

¹ Писано з нагоди плану слов'янської історії, виробленого історичною підсекцією з'їзду.

² Напр., в «Записках Наукового товариства імені Шевченка», т. ХІІІ, ХХХVІІ і ХХХІХ, бібліографія, оцінки праць Мілюкова, Сторожева, Загоскіна, Владимирського-Буданова (завважу, що з моїх заміток до книги д. Мілюкова «Очерки по истории русской культуры» зробив ужиток проф. Філевич в своїй рецензії праці д. Мілюкова в час[описі] «Новое время», покликуючись на них на попертя своїх гадок, зовсім противних тим, якими подиктовані були мої замітки). Також в приготуванні до друку «Очерке истории украинского народа».

Звичайно, прийнята схема «русскої» історії всім звісна. Вона починається з передісторії Східної Європи, звичайно про неслов'янську колонізацію, потім іде мова про розселення слов'ян, про формування Київської держави; історія її доводиться до другої половини ХІІ в., потім переходять до В[еликого] кн[язівства] Володимирського, від нього — в ХІV віці — до кн[язівства] Московського, слідиться історія Московської держави, потім Імперії, а з історії українсько-руських і білоруських земель, що лишалися поза границями Московської держави,

часом беруться деякі важніші епізоди (як держава Данила, сформування В[еликого] кн[язівства] Литовського і унія з Польщею, церковна унія, війни Хмельницького), часом не беруться зовсім, а в кождім разі з прилученням до Російської держави ці землі перестають бути предметом сеї історії.

Схема ся стара, вона має свій початок в історіографічній схемі московських книжників, і в основі її лежить ідея генеалогічна — генеалогія московської династії. З початком наукової історіографії в Росії сю схему положено в основу історії «Российского государства». Потім, коли головна вага перенесена була на історію народу, суспільності, культури, й «русская история» стала зближатися до того, щоб стати історією великоруського народу й його культурного життя, задержано ту ж схему в її головних моментах, тільки стали відлітати епізоди що далі, то більше. Ту ж схему, в простішій формі, прийняла наука «истории русского права», складаючися з трьох відділів — права Київської держави, московського й імперського.

Через таку традиційність, через таке довге уживання до сеї схеми привикли й її невігоди, нераціональності не вражають прикро, хоч вона повна таких нераціональностей, і то дуже великих. Я вкажу деякі, не маючи претензії вичислити їх всі.

Передовсім дуже нераціональне сполучування старої історії полудневих племен, Київської держави, з її суспільно-політичним укладом, правом і культурою, з Володимиро-Московським князівством XIII — XIV вв., так, наче се останнє було його продовженням. Се можна було московським книжникам — для них досить було генеалогічного преемства, але сучасна наука шукає генетичної зв'язі і не має права зв'язувати «київський період» з «володимирським періодом», як їх невідповідно називають, як стадії того самого політичного й культурного процесу. Ми знаємо, що Київська держава, право, культура були утвором одної народності, українсько-руської, Володимиро-Московська — другої, великоруської¹.

¹ Ся свідомість починає потрохи проходити в науку. Досить ясно, напр., висловлює сю думку укладчик «Русской истории с древнейших времен», виданої московським кружком помочі самоосвіті (Москва, 1898), д. Сторожев; він з натиском підносить, що «Русь Дніпровська і Русь північно-східна — два зовсім відмінні явища; історію їх творять неоднаково дві осібні часті руської народності». Ліпше сказати — дві народності, аби оминати баламутств, зв'язаних з теорією «единства русской народности».

Сю ріжницю хотіла була затерти Погодінська теорія, населивши Подніпров'я X — XII вв. великоросами й казавши їм потім, в XIII — XIV вв., відси виемігрувати, але я сумніваюся, що хто-небудь схоче тепер боронити стару історичну схему сею ризиковною, всіма майже полишеною теорією. Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський XIII в., потім литовсько-польський XIV — XVI вв. Володимиро-Московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею Київської, вона виросла на своїм корені, і відносини до неї Київської можна б скорше прирівняти, напр., до відносин Римської держави до її галльських провінцій, а не преемства двох періодів в політичній і культурній житті Франції. Київське правительство пересадило в великоруські землі форми суспільно-політичного устрою, право, культуру, вироблені історичним життям Києва, але на сій підставі ще не можна включати Київської держави в історію великоруської народності. Етнографічна і історична близькість народності українсько-руської до великоруської не повинна служити причиною до їх перемішувань — вони жили своїм життям поза своїми історичними стичностями і стрічами.

Тим часом наслідком пришивання Київської держави на початок державного й культурного життя великоруського народу що бачимо? Історія великоруської народності зістається, властиво, без початку. Історія сформування великоруської народності досі зістається невиясненою, через те що її історію починають слідити від середини XII в.¹, і за київським початком сей свійський початок зовсім неясно представляється людям, що вчилися «русской истории». Не слідиться докладно за процесом рецепції й модифікації на великоруським ґрунті київських суспільно-політичних форм, права, культури; в таких формах, які мали вони в Києві, на Україні, їх попросту включають в інвентар великоруського народу, «Русского государства». Фікція «київського періоду» не дає можності відповідно представити історії великоруської народності...

Джерело: Грушевський М. Звичайна схема “Руської” історії й справа раціонального укладу історії східного словянства// <http://litopys.org.ua/hrs/hrs02.htm>

Тема 8.
УКРАЇНСЬКИЙ КОНСЕРВАТИЗМ
(2 год.)

Основні поняття і терміни:

аристократія, демократія, держава, класократія, клерикалізм, консерватизм, монархічна форма правління, особа, поміркований, традиційний і радикальний консерватизми, свобода, територіальний патріотизм, теорія європеїзації

ПЛАН

1. Консервативна програма С. Томашівського (1875—1930). Ідея особливої ролі Галичини та греко-католицької церкви в українському державотворенні.
2. Клерикальна монархія. Земля, нація і держава
3. В. Кучабський (1895—1945) – історик, публіцист, політик і громадський і військовий діяч.
4. “Позитивний мілітаризм”. Провідна верства у суспільстві. Концепція українсько – польських взаємин.

Теми рефератів:

1. Аналіз української державності з точки зору монархічних традицій в історії України.
2. Українська демократично-хліборобська партія.
3. С. Томашівський про політичні складові вирішення українського питання.
4. Свобода особи і демократії у державотворчій концепції В. Кучабського

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати праці В. Липинського: “Україна на переломі, 1657-1659”, “Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму”.

Завдання на перевірку знань:

1. Чому В. Липинського вважають основоположником консервативного напрямку української суспільно-політичної думки.
2. Визначити характерні ознаки українського консерватизму.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Баса О. Кучабський Василь // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / ред. М. Романюк. – Львів, 1997. – Вип. 4.
2. Буравченков А. Томашівський Степан (1875-1930) // Малий словник історії України. – К.: 1997.
3. Вільчинський Ю. В ім'я волі і незалежності української нації (В'ячеслав Липинський) // Слово і час. – 1992. - №12.
4. Гелей С.Д. Консервативна течія в політичній думці України ХІХ ст. – Львів. – 1996.

5. Гелей С.Д. Українська консервативна політологічна думка першої половини ХХ ст.- Львів. – 1998.
6. Гелей С.Д. Українська народна республіка в оцінках ідеологів українського консерватизму – В. Липинського та В. Кучабського // Вісник Львівської комерційної академії. – 1998. – т.2. – ч. 2/3.
7. Забаревський М. В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. – Відень. – 1925.
8. Кучабський Василь // Довідник з історії України / за ред. І. Підкови та Р. Шуста. – Київ: Генеза, 1995. – Т.2.
9. Кучабський В. Україна і Польща. – Львів, 1993.
10. Липинський В. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті // Укр. Іст. Журн. – 1992. - №2.
11. Липинський В. Історико-політична спадщина та сучасна Україна. – Київ; Філадельфія. – 1994.
12. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму // Філософська і соціологічна думка. – 1991. - №10.
13. Липинський В. Народи поневолені і народи бездержавні // Сучасність. – 1992. - № 6.
14. Пеленський Я. В. Липинський – засновник державної школи в українській історіографії // Укр. Іст. Журн. – 1992. - №2.
15. Потульницький В. Нариси з української політології (1819 – 1991). – К.,1994.
16. Потульницький В. А. Політична доктрина В. Липинського // Укр. Іст. Журн. — 1992.-№ 9.
17. Томашівський С. Перший похід Богдана Хмельницького в Галичину: Два місяці української політики 1648 р. – Львів: 1914.
18. Томашівський С. Під колесами історії: нариси і статті. – Берлін: Вид-во “Українське слово”, 1922. – 103 с.
19. Томашівський С. Т. Про ідеї, героїв і політику. – Львів, 1929.
20. Шморгун О. Українська ідея та українська ідеологія в державотворчій концепції В'ячеслава Липинського // Політичні читання. – 1993. - №4.

Матеріали для читання:

Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму

...III. Як буде у нас тверда віра, впливаюча з неї тверда мораль і буде порив та активність – будуть у нас і матеріальні засоби для здійснення нашої віри і нашого пориву. Ми ж організуємо не людей, що живуть з політики і яким перш за все потрібні для політики гроші, а організуємо економічний і то економічно сильний хліборобський клас. І ми віримо, розуміється, що клас наш має економічну здатність, має здатність творити економічні умови не тільки для свого матеріального існування, а для існування цілої нації. І дійсно не чути, щоб десь якийсь український хлібороб умер з голоду. Коли допустити, що весь наш клас потребує для свого існування «казенного пособия», то його місце і наше разом з ним в приюті для старців або для немовляток, а не на полі битви, де рішається доля Української Нації і Держави. Отже, клас наш не потребує грошей, а потребує чогось іншого. Він потребує вищої і кращої, тобто більше моральної громадської організації для зорганізованого, відповідно до змінених умов, своєї економічно матеріальної продукції. Він вже не може сіяти і орати під охороною якоїсь чужої влади, бо тієї влади вже немає. Він мусить сам сотворити собі владу, – сотворити державу і сотворити національну спільність з іншими людьми, з іншими класами, що живуть на Україні. Оця громадська творчість – це власне завдання нашої організації. І Коли вона – ця громадська творчість класові нашому для його життя потрібна, то він нам матеріальні засоби на цю творчість дасть, але тільки під умовою, щоб це дійсно була творчість, тобто, щоб ми йому дали нову віру, нову і сильну громадську мораль і щоб ми на власному прикладі давали йому доказ, що ця наша мораль робить нас більше здатними до життя, дає нам самим більшу енергію, більшу відпорність і більшу активність. І тому мені здається, що не гроші нам перш за все потрібні, а перш за все потрібна нам тверда віра, тверда мораль і великий порив та велика активність, впливаюча з цієї

нашої внутрішньої моралі. Гроші на наше існування тоді придуть від нас самих, від нашого класу. Про це, що існування наше зв'язано з існуванням нашого класу і що в нашій потребі для нашого класу як творців і проповідників його нової моралі, як його організаторів на підставі цієї нової моралі – лежить єдине джерело нашого існування – ми не повинні ніколи ні на хвилину забувати...

Джерело: *Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму* // <http://nrusumy.org/load/ideologija/nacionalizm/7-1-0-13>

Тема 9.

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКА ІДЕОЛОГІЯ

(4 год.)

Основні поняття і терміни:

автономія, держава, національний, нація, парламент, патріотизм, політична система, суспільство, федерація

ПЛАН

1. Особливості націонал-державництва.
2. В. Старосольський.
3. С. Дністрянський.
4. О. Ейхельман.

Теми рефератів:

1. Політична система і місце в ній держави на основі поглядів І.Я.Франка.
2. І.Франко та “Поза межами можливого”.
3. Ідея федерації С. Дністрянського.
4. Соціально-класова структура суспільства В. Старосольського.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати працю І.Франка: “Поза межами можливого”.

Завдання на перевірку знань:

Визначити характерні ознаки українського національно-державницького напрямку.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бочковський Ольгерд Іпполітович (1885-1933) // Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920 рр.): Бібліографічний довідник. – К., 2000.
2. Брагінець А. Філософські та суспільно-політичні погляди Івана Франка. Львів, 1956.
3. Грицак Я. Іван Франко в еволюції української політичної думки // Сучасність. — 1994. —

№ 9.

4. Станіслав Дністрянський – світоч української правової науки: // Матеріали наукової конференції юридичного інституту ТАНГ, присвяченої річниці дня народження академіка С. Дністрянського:/ Тернопільська акад. Народного господарства. Тернопіль. – 1999.
5. Академік Станіслав Дністрянський. 1870-1935. Бібліографія. К.: 1992.
6. Стецюк П.Б. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. Л.: 1999.
7. Старосольський В.Я. (1878-1942) // Стрельський Г.В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920 рр.). – к. 2000.
8. Старосольський В. Й. Теорія нації. – Відень, 1922.
9. Франко І. «Громада» і «задруга» серед українського народу в Галичині і на Буковині // Франко І. Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т.44, кн. 1.
10. Франко І. *Ukraina irredenta* // Вивід прав України. Нью-Йорк, 1964.
11. Франко І. Галицьке українофільство // Франко І. Збір. Тв.: У 50 т. — Т.46.-К., 1985.—Кн. 1.
12. Франко І. До історії соціалістичного руху // Іван Франко: про соціалізм і марксизм. — Нью-Йорк, 1966.
13. Франко І. До М.Драгоманова. 16 січня 1883 р. // Франко І. Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1986. — Т.48.
14. Франко І. Іван Вишенський і його твори// Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1976. —Т.30.
15. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості // Франко І Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1986. — Т.45.
16. Франко І. Народна програма // Франко І Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1985. — Т.44. кн.2.
17. Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1986.- Т.45.
18. Франко І. Програма галицьких соціалістів // Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1986. — Т.45.
19. Франко І. Свобода і автономія // Франко І. Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1986.-Т. 45.
20. Франко І. Соціалізм і соціал-демократія // Іван Франко: про соціалізм і марксизм. — Нью-Йорк, 1964.
21. Франко І. Чого ми вимагаємо // Франко І. Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т. 44, кн.1.
22. Франко І. Чого ми хочемо // Франко І. Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т. 44, кн.1.
23. Франко І. Чого хоче галицька робітницька громада // Збір. Тв.: У 50 т. —К., 1986.—Т.44, кн.1.
24. Франко І. Що нас єднає і що розділяє // Франко І. Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т. 44, кн.1.
25. Франко І. Що таке поступ? // Франко І. Збір. Тв.: У 50 т. — К., 1986.—Т. 45.

Матеріали для читання:

Старосольський В. Теорія нації

...Практика мови вже дуже рано звязала зі словом «нація» поняття активності. Майнеке каже, що так було не тільки в Німеччині, але «і в сусідніх краях, Франції, Англії, Італії, де слово *nation*, *pazione* будило гордіщі представлення, як слово *peuple*, *reople*, *popolo*. В нації, такби мовити, малося поняття, яке змагало до світу, до вижин, до особовости, в народі — більше вислів для пасивного, животіючого, засудженого на роботящий послух істнування». В такому протиставленню уживає обох сих слів Вольтер. Найманн наводить слова Й. де Местра: «Що таке нація? Се є суверен і аристократія». А Оляр формулує погляд радикальних кол Франції на передодні великої революції так, що по ньому нація, се була Франція освічена, або багата. Тому і політична еманципація третього стану представлялася як його націоналізація. В 1758 назвав один з речників сього стану недостойним, зачисляти купців та учених і артистів до «*peuple*», бож вони належать до висших верств «*nation*». Підчас славних нарад третього стану в червні 1789 ведено теж спір на тему обох сих слів. Йшло про назву зібрання. Мірабо пропонував назвати його «*representants du peuple française*», але зібранне назвало себе ин і ого опінії «*assamblé nationale*», власне для того, щоби зазначити свою волю бути активною, свій вихід з підчиненого, пасивного політичного становища. Майнеке замічує, що ся ухвала знищила можливість компромісу та була відкриттям шляху революції. А відтак ще раз довелось слову «нація» відкривати шлях до революції. В «комуністичному маніфесті» сказано: «Томущо пролетаріят мусить в першу чергу

добути собі політичне панованнє, піднести себе на становище національної кляси, уконституувати себе як націю, є він ще сам національним, хоч зовсім не в розумінню буржуазії». Тут так ясно як може ніколи досі ужито се слово для означення політичної активності...
Джерело: Старосольський В. Теорія нації// <http://izbornyk.org.ua/starosol/stan06.htm>

Тема 10.

СОЦІАЛІЗМ І НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМ

(4 години)

Основні поняття і терміни:

колектократія, комунізм, націонал-комунізм, партія, рівність, свобода, соціалізм

ПЛАН

1. “Відродження нації” як важливе джерело пізнання політичної думки часів УНР.
2. “Заповіт борцям за визволення” як свідчення завершення еволюції політичних поглядів В. Винниченка. Два шляхи здійснення соціалізму.
3. Соціально-політична програма колектократії як складова “теорії конвергенції”. Ідеал української демократії.
4. Політичні погляди М. Скрипника, М.Хвильового, О.Волобуєва.

Теми рефератів:

Праця Сергія Мазлаха та Василя Шахрая “До хвилі (що діється на Україні та з Україною?)”.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати працю В.Винниченка: “Заповіт борцям за визволення”.

Завдання на перевірку знань:

Визначити характерні ознаки українського націонал-комунізму.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х тт. — К., 1990. — Т.І.
2. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х тт. — К., 1990. — Т.ІІ.
3. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х тт. — К., 1990. — Т.ІІІ.
4. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. — К., 1991.
5. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. - Т.1-2. - К., 1995.
6. Основи політології: Підручник/ За ред. Ф.М.Кирилюка. – К., 1995.
7. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: Конспект лекцій. Навч. Посібн. Для студентів вищих закладів освіти України. — К., 1999.
8. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. Посібн. Для студентів вищих навч. Зкладів.-К., 1997.
9. Політологія / За ред. О.Бабкіної, В.Горбатенка. – К., 1998.
10. Політологія: Матеріали до семінарських занять / Упорядник П.П.Марчук. – Тернопіль, 1998.
11. Політологія: Підручн. / За ред. О.І.Семківа. – Львів, 1994.
12. Політологія: Підручн. / І.С.Дзюбко, К.М.Левківський, В.П.Андрущенко та ін.-К., 1998.

13. Хвильовий М. Твори: В 2 т. – К, 1990. – Т. 1-2.

14. Хвильовий М. Україна чи Малоросія?: Памфлети. – К.: Смолоскип, 1993.

Матеріали для читання:

Винниченко В. Заповіт борцям за визволення

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ.

Яка є найперша, найсутніша потреба українського національного колективу? Та сама, що у всякої індивідуальної істоти на землі: зберегти своє життя, забезпечити його розвиток, передати спадщину в наступні покоління. Які є найкращі засоби для цього? Поки що людство розбите на окремі національні колективи, які переважно зветься державами, то очевидно, що найкращим засобом збереження його життя і розвитку кожної нації — є державність, себто комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які зв'язують його в компакту цілість, які забезпечують його розвиток у сучасному і майбутньому. Нація без державности є покалічений людський колективний організм. Через те так жагуче всі, так звані «недержавні нації» прагнуть своєї держави, через те так самовіддано окремі члени її віддають усі сили свої на здобуття її й тому з такою ненавистю ставляться до тих, які стоять на заваді цьому, себто, які тримають їхній колектив у покаліченому стані. І тому не дивно, що деякі члени тих націй, які тільки що створили свою державу, але які через ті чи інші причини мусіли покинути свій край, часто так перечулено, так суб'єктивно і так іноді помилково оцінюють здобуток своєї нації. Деяким часто здається, що коли вони особисто не стоять при державних здобутках, то тих здобутків зовсім немає. До цього прилучаються ще інші мотиви, переважно особисто-утилітарного характеру і таке важне питання деформується ними. Приклад з старою еміграцією дає нам добру ілюстрацію до цього. Деякі українські політики, після поразки нашої Революції, будучи змушені покинути рідний край, переїхавши до чужих держав, старались, як вони висловлювались, «тримати прапор української державности», возити з собою всі інститути її («уряд», «міністрів», «дипломатів», навіть трошки війська). В усіх своїх виступах за межами України вони виставляли себе за єдиних представників української державности. Будучи тоді малочисельними і малопомітними, вони були нечесні головним чином з самими собою, вони головним чином казали неправду самим собі, бо стара еміграція в більшості своїй мало їм вірила. Але коли з'явилась нова еміграція, коли питання української політики набрало ширшого характеру, коли із справи особистої невеличкої групи людей воно почало ставати справою майже цілого еміграційного колективу і загрожувало інтересам усієї нації, то до нього треба поставитись з особливою увагою. Проаналізуймо її об'єктивно: чи може бути корисною і потрібною українській нації така політика української! Еміграції, краще сказати: цієї невеличкої частини, яка зве себе «носіями прапору української державности», «Державним Центром», «Урядом Української Держави»? Що таке державність? Це — устрій всього матеріального і психічного буття цілого народу, його національності, економіки, політики, культури, це — величезний складний процес...

Джерело: Винниченко В. Заповіт борцям за визволення// <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=767>

Тема 11. НАЦІОНАЛІЗМ (2 години)

Основні поняття і терміни:

акт, волюнтаризм, держава, догматизм, експансія, ідеологія, інтегральний націоналізм, міжнародні відносини, націократія, націоналізм, націоналістичний рух, організація, політика, політична програма, політична система, розкол, стратегія, тактика, український націоналізм, фанатизм

ПЛАН

1. “Історія розвитку української державної ідеї”, “Націоналізм”, “Дух нашої давнини”.
2. Микола Сціборський (1897,— 1941) — діяч УНР, член ОУН, публіцист і теоретик українського націоналізму. “Націократія”.
3. С. Ленкавський.
4. Я. та Я. Стецько.
5. Національна революція С. Бандери.

Теми рефератів:

1. Український націоналізм в діаспорі.
2. Місце націоналістичної ідеології в політико-партійному спектрі сучасної України.
3. П. Полтава і Л. Ребет про теоретичні проблеми нації і держави.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з «Політологічного енциклопедичного словника» (К., 1997).
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати працю Міхновського М. “Самостійна Україна”.

Завдання на перевірку знань:

Визначити характерні ознаки націоналістичного напрямку.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Дві концепції української політичної думки. Вячеслав Липинський – Дмитро Донцов. Нью-Йорк, 1990.
2. Донцов Д. Дух нашої давнини. – Дрогобич., 1991.
3. Донцов Д. За яку революцію. Львів, 1990.
4. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – К., 1993.
5. Донцов Д. Націоналізм. Дрогобич, 1992.
6. Донцов Д. Підстави нашої політики. Нью-Йорк, 1957.
7. Касьянов Г.В. Теорія нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999.-352 с.
8. Курас І.Ф., Турчанко Ф.Г. Грищенко Т.С., М.Міхновський: постать на тлі епохи//Укр.іст.журн.-1992.-№9.
9. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – Т.1-2. – К., 1995.
10. Міхновський М. Х заповідей УНР // Політологія. Кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.: Хрестоматія / За ред. О.І. Семківа. – Львів, 1996.
11. Міхновський М. І. Самостійна Україна. Київ; Львів, 1991.
12. Основи політології: Підручник/ За ред. Ф.М.Кирилюка. – К., 1995.
13. Панчук М. Микола Міхновський — передвісник українського організованого націоналізму // Визвольний шлях. — 2000, кн.5 (626).
14. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: Конспект лекцій. Навч. Посібн. Для студентів вищих закладів освіти України. — К., 1999.
15. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. Посібн. Для студентів вищих навч. Зкладів.-К., 1997.
16. Політологія / За ред. О.Бабкіної, В.Горбатенка. – К., 1998.
17. Політологія: Матеріали до семінарських занять / Упорядник П.П.Марчук. – Тернопіль, 1998.
18. Політологія: Підручн. / За ред. О.І.Семківа. – Львів, 1994.
19. Політологія: Підручн. / І.С.Дзюбко, К.М.Левківський, В.П.Андрушенко та ін.-К., 1998.
20. Потульницький В. А. Нариси з української політології (1819—1991). К., 1994.
21. Сціборський М. Націократія. – Прага, 1942.

Матеріали для читання:

Донцов Д. Націоналізм

ЧАСТИНА ДРУГА ЧИННИЙ НАЦІОНАЛІЗМ РОЗДІЛ І

ПЕСИМІЗМ І ПРЕДТЕЧІ САМОВИСТАРЧАЮЧОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Не можна сказати, щоб на темнім тлі нашого провансальства не було кількох бодай винятків, не було кількох людей, які менш або більш ясно не відчували б того маразму, де завела нас оця філософія безсилля. Одні – виразно, і їх голос був гуканням в пустелі. Другі – самі апостоли провансальства, відчували менш яскраво трясовину, в яку попали, а їх голоси були голосами тривоги й сумніву. Та одні, і другі, – свідомо їм і, рвалися з цієї трясовини на вільніший світ, до твердого ґрунту під ногами.

І характеристично! – всі вони, ці розрізнені голоси, били в одну точку, підходили (хоч не завше свідомо) до ядра тієї болячки, яка нищила націю, – до занепаду волі. Самійленко писав: “Найкращі пориви, гарячі почуття, розсікли ми ножем холодним міркування, і склали ми собі розміряне життя без сили поривання”. Те, що другі свідомо відкидали і осуджували – афект, пристрасть, за тим тужить Самійленко, і не можучи одверто порвати з старими божками, кінчить зневірою: “і сумно за наш час, і шкода тих віків, що ніби нам дали великі успіхи”.

Сумнівом кінчить і другий автор. “Не нам осміяним сміятись, не нам, скаліченим іти, не нам піснями заливатись, сліпим – відшукувать сліди” (Олесь)... Роз’їджена розумуванням віра не була жодною вірою, і тому сумніви, мов примари, стояли перед кожним чином. А “що як ти сорок літ отсих був шалом божеським хорий, замість божого їм накидав власний плян тіснозорий”? – питається Мойсей Франка; і немов вторуючи йому, питається Винниченко, підводячи підсумки українській революції та своїй вірі: “А що як большевики мають рацію”? – Ні одна релігія сили, ні жаден її пророк ніколи не сумнівалися, що їх “власний плян” є власне “божеським” пляном, ніхто в своїм чині не піддавався сумнівам, бо воля і віра стояли в них на першій пляні; в наших недошлих пророків – отруя гіпертрофованого “розуму”. Тому никнув у них і миршавів всякий щирий і великий порив, тому нидів всякий прояв національного патосу... Франко тужить великою тугою зо здібністю вірити, якої він не має: “Я думав про братерство нове... Щасливий, хто вірить суцтвом цілим. Я сумніваюсь лиш, бо вірити не можу”¹. Цінне признание і цінний жаль того, хто перед тим проголошував пеани на “розум владний без віри основ”...

Джерело: Донцов Д. Націоналізм// http://ukrstor.com/ukrstor/donzow_nationalism05.htm

Тема 12.

ПОЛІТИЧНА ДУМКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

(2 год.)

Основні поняття і терміни:

декларация, державна влада, демократія, дисиденти, конституціоналізм, Конституція, національне питання, незалежність, партійна система, політичний спектр, самостійність, суверенітет, шістдесятники

ПЛАН

1. Політичні концепції в середовищі української післявоєнної еміграції. І.Лисяк-Рудницький.
2. Суспільно-політичні погляди українських дисидентів-шістдесятників. Розгортання правозахисного і дисидентського руху.
3. Самостійницький, національно-культурницький, правозахисний та релігійний напрями українського дисидентства.
4. Українська робітничо-селянська спілка. Левко Лук’яненко.
5. Форми спротиву комуністичному тоталітаризмові. Самвидав.

6. В'ячеслав Чорновіл.

7. Українська гельсінська група. Микола Руденко. Василь Стус, Олекса Тихий.

8. Декларація про державний суверенітет України, Акт про державну самостійність України, Конституція України (1996 р.).

Теми рефератів:

1. Декларація про державний суверенітет України.

2. Акт проголошення незалежності України та його підтвердження на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р.

3. Конституція України – основний закон незалежної держави.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.

2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати Декларацію про державний суверенітет України та Акт про державну самостійність України

Завдання на перевірку знань:

Визначити характерні ознаки сучасної української політичної думки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Акт проголошення незалежності України. – К., 1991.

2. Брегеда А.Ю. Політологія: Навч.-метод. Посібн. Для самостійного вивчення дисципліни.-К., 1999.

3. Гелей С.Д., Рутар СМ. Основи політології: Навч. Посібн. – К., 1999.

4. Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький та його праці з нової укр. історії // Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України. — Львів, 1991.

5. Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (нарис інтелектуальної біографії) // Сучасність. — 1994. — № 11.

6. Віталій Аблицов “Галактика “Україна”. Українська діаспора: видатні постаті” — К.: КИТ, 2007.

7. Декларація про державний суверенітет України. – К., 1990.

8. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. – К., 1995.

9. Касьянов Г.В. Теорія нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999.-352 с.

10. Конституція України. – К., 1996.

11. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. - Т.1-2. – К., 1995.

12. Мороз В. Шістдесяті роки в Україні // Всесвіт. – 1993. – №3-12.

13. Україна багатопартійна: Програмні документи нових партій. – К., 1991.

14. Український правозахисний рух. Документи і матеріали. – Торонто, 1978.

Матеріали для читання:

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

Верховна Рада Української РСР, виражаючи волю народу України, прагнучи створити демократичне суспільство, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, шануючи національні права всіх народів, дбаючи про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України, визнаючи необхідність побудови

правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України,

ПРОГЛОШУЄ

державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

III. САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення. Українська РСР здійснює захист і охорону національної державності українського народу.

Будь-які насильницькі дії проти національної державності України з боку політичних партій, громадських організацій, інших угруповань чи окремих осіб переслідуються за законом.

II. НАРОДОВЛАДДЯ

Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України.

Народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці.

Повновладдя народу України реалізується на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних до Верховної і місцевих Рад Української РСР.

Від імені всього народу може виступати виключно Верховна Рада Української РСР. Жодна політична партія, громадська організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть виступати від імені всього народу України.

III. ДЕРЖАВНА ВЛАДА

Українська РСР є самостійною у вирішенні будь-яких питань свого державного життя.

Українська РСР забезпечує верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території.

Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову.

Найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів здійснюється Генеральним прокурором Української РСР, який призначається Верховною Радою Української РСР, відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний...

Джерело: Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1990. - N 31. - С. 429

2.3.САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ, ЇЇ ЗМІСТ ТА ОБСЯГ

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Етапи становлення і розвитку української політичної думки	15
2	Демократичні ідеї козацько-гетьманської доби	25
3	Микола Костомаров в історії української суспільно-політичної думки	15
4	Розвиток суспільно-політичних ідей на	25

	західноукраїнських землях (О. Терлецький, І. Франко, А. Шептицький)	
5	Соціалізм і націонал-комунізм	20
6	Національно-державницька ідеологія	30
7	Суспільно-політичні погляди українських дисидентів-шістдесятників	30
8	Політична наука в сучасній Україні	20
	Разом	180

Самостійна робота Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Етапи становлення і розвитку української політичної думки	20
	...	
2	Демократичні ідеї козацько-гетьманської доби	25
	...	
3	Микола Костомаров в історії української суспільно-політичної думки	15
4	Розвиток суспільно-політичних ідей на західноукраїнських землях (О. Терлецький, І. Франко, А. Шептицький)	25
5	Сутність демократично-народницького напрямку	20
6	Український консерватизм	25
7	Національно-державницька ідеологія	27
8	Соціалізм і націонал-комунізм	20
9	Політична думка др.. пол.. 20 ст.	10
10	Суспільно-політичні погляди українських дисидентів-шістдесятників	29
11	Політична наука в сучасній Україні	20
	Разом	236

Тема 1. Етапи становлення і розвитку української політичної думки

1. Основні підходи до виокремлення етапів в історії вітчизняної політичної думки.
2. Характеристика основних етапів становлення і розвитку політичної думки в Україні.
3. “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона.
4. “Руська правда” як перша систематизація звичаєвого права.
5. “Повчання” Володимира Мономаха.

Питання для самоконтролю

1. Який принцип покладено в основу періодизації історії політичної думки в Україні?

2. Розкрийте два основні аспекти історії політичної думки.
3. Назвіть видатних мислителів і суспільно-політичних діячів, які зробили значний внесок в історію вітчизняної політичної думки.
4. Назвіть найвідоміші твори давньої Русі.
5. Які головні ідейні мотиви “Слова про закон і благодать”?
6. Розкрийте зміст поглядів Володимира Мономаха.
7. В чому полягають політико-правові ідеї “Руської правди”?
8. Розкрийте зміст основних концепцій, які домінували в політичній думці часів Київської Русі та визначте їх представників.

Теми рефератів

1. Проблема періодизації історії політичної думки в Україні.
2. Основні напрями і проблематика досліджень наукових центрів і університетів української еміграції.
3. Загальна характеристика політичної думки Київської Русі.
4. Політичні ідеї в “Слові про закон і благодать” митрополита Іларіона.
5. Політична програма Володимира Мономаха.

Література

1. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. — К., 2000.
2. Мала енциклопедія етнотермазнавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Ред. кол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. — К.: Довіра; Генеза, 1996.
3. *Політологічний* енциклопедичний словник: Навч. посіб. — К.: Генеза, 2004.
4. Скиба В. Й., Горбатенко В. П., Туренко В. В. Вступ до політології: екскурс в історію правничо-політичної думки. — К.: Основи, 1996; 2-ге вид., 1998.
5. *Українська* політологія: витоки та еволюція: Навч. посіб. / За ред. Ф. Кирилюка. — К., 1995.
6. [Білецький Л. Руська Правда й історія її тексту / за ред. Юрія Книша. — Вінніпег, 1993.](#)
7. Борисенко В. Курс української історії. — К., 1996.
8. Брайчевський М. Походження Русі. — К., 1968.
9. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. — К., 1988.
10. Грабовський С., Ставроянні С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. — К., 1995.
11. Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Вивід прав України. — Львів, 1992.
12. Грушевський М. Ілюстрована історія України. — К., 1990.
13. Давня історія України: У 2 кн. / Толочко П. (кер. авт. кол.), Козак Д., Крижицький С. та ін. — К., 1995.
14. Дорошенко Д. Нарис історії України. — Львів, 1991.
15. Іванченко Р. Київська Русь: початки Української держави. — К., 1995.
16. Крип'якевич І. Історія України. — Львів, 1990.
17. Літопис Руський. — К., 1989.
18. Повість врем'яних літ: Літопис. К., 1990.
19. *Політологічний* енциклопедичний словник: Навч. посібн. для студентів вищих навч. закладів. — К., 1997.
20. Слово о полку Ігоревім. — К., 1989.
21. Толочко П. Історичні портрети. — К., 1990.
22. Толочко П. Київська Русь. — К., 1997.

Тема 2. Демократичні ідеї козацько-гетьманської доби

1. Українське козацтво як політичний чинник у боротьбі за національну державність.

2. Українська політична думка в добу визвольних змагань.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте причини виникнення і основні етапи формування українського козацтва.
2. Сформулюйте суспільно-політичний ідеал Г. Сковороди.
3. Гадяцькі угоди як важливий етап у вітчизняному державотворчому процесі XVII ст.

Теми рефератів

1. Роль Запорізької Січі в розвитку політичної свідомості українського народу і підйому національно-визвольного руху.
2. Політико-державна діяльність П.Конашевича-Сагайдачного.
3. Договір між Україною і Московською державою (1654 р.) та його оцінка в літературі.
4. Богдан Хмельницький – видатний державний діяч і полководець, фундатор Української держави.
5. Політичні погляди Івана Скоропадського, Петра Полуботка та Кирила Розумовського.
6. Остаточна ліквідація політичної автономії України.

Література

1. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні. — К., 1991.
2. Апанович О. М. Розповіді про запорізьких козаків. — К., 1991.
3. Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. — К., 1994.
4. Борщак І. Мазепа, Орлик, Войнаровський. — Львів, 1991.
5. Вивід прав України, Збірник документів і матеріалів. — Львів, 1991.
6. Гетьмани України: Історичні портрети. — К., 1991.
7. Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775. — К., 1961.
8. Горобець В.М. Московська політика Богдана Хмельницького: дипломатична риторика та політична практика. //Український історичний журнал. -1995. - № 4.
9. Грушевський М. Ілюстрована історія України. — К., 1990.
10. Дорошенко Д. Нарис історії України. — Львів, 1991.
11. Історія Русів. Український переклад І. Драча. — К., 1961.
12. Кресіна І., Кресін О. Гетьман П. Орлик і його Конституція. — К., 1993.
13. Крип'якевич І. П. Б. Хмельницький. — Львів, 1990.
14. Липинський В. Україна на переломі... // Укр.іст. журн. — 1992. — № 2, 4.
15. Літопис гадяцького полковника Г. Граб'янки. — К., 1992.
16. Літопис Самійла Величка. — К., 1991.
17. Літопис Самовидця. — К., 1971.
18. Мицик Ю. Іван Виговський // Володарі гетьманської булави. — К., 1994.-С.191-236.
19. Мицик Ю. Політичні концепції Богдана Хмельницького: деякі аспекти реалізації // Доба Богдана Хмельницького (до 400 річчя від дня народження великого гетьмана). Збірник наукових праць.-К., 1995.
20. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. — К., 1998.
21. Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка. — К., 1992.
22. Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького // Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. К., 1993.
23. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.І.-К., 1992.

24. Пріцак О. П. Орлик, його Конституція і бачення проблеми тогочасної України // Дзвін. — 1990. — № 2.
25. Сергійчук В. Кого зрадив гетьман Мазепа. — К., 1991.
26. Смолій В.А. Богдан Хмельницький: особистість у контексті епохи//Український історичний журнал. -1995. - № 4.
27. Смолій В. А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. — К., 1993.
28. Смолій В.А., Степанков В.С. Правобережна Україна у другій половині XVII – XVIII ст.: Проблеми державотворення. – К., 1993.
29. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська Національна революція 1648-1654рр. та кризь призму століть // Український історичний журнал. – 1998. – №6.
30. Степанков В.С. Проблема становлення монархічної форми правління Богдана Хмельницького (1648-1657 рр.) //Укр. Іст. Журн. -1995. - № 4.
31. Українсько-російський договір 1654р.: нові підходи до історії міждержавних стосунків. – К., 1995.
32. Чухліб Т.В. Богдан Хмельницький очима сучасників//Український історичний журнал. -1995. - № 4.
33. Чухліб Т.В.Переяславська угода 1654 р. у контексті міжнародного утвердження ранньомодерної Української держави: причини, укладення, наслідки . //Український історичний журнал. -2003. - № 1.
34. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення. – К., 1995.
35. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків: У 3 т. — Львів, 1990–1992.
36. Яковлів А. Договір гетьмана Б. Хмельницького з Московією року 1654 // Дзвін. — 1991. — №4.

Тема 3. Микола Костомаров в історії української суспільно-політичної думки

1. М. Костомаров як політичний мислитель.
2. Ідея слов'янського єднання в історико-політологічній концепції М. Костомарова.
3. Визначення майбутнього державного устрою України у творах М. Костомарова.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте суспільно-політичну спадщину М. Костомарова.
2. Розкрийте зміст праці М. Костомарова “Две русские народности” як першої наукової характеристики української ментальності.

Література

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., 1990.
2. Дорошенко Д.М. Нариси історії України. - Львів, 1991.
3. Історія України: нове бачення: У 2 т. Т.І / Під ред.В.Смолія. – К., 1995.
4. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху XIX століття. – Тернопіль, 1993.
5. Костомаров М.І. “Закон Божий” (Книга буття українського народу). - К., 1991.
6. Пінчук Ю. Ідеолог Кирило-Мефодіївського братства // Київська старовина. – 1992. - №5.
7. Скуратівський В. Микола Костомаров // Сучасність. – 1992. - №9.
8. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. - Нью-Йорк, 1991.

Тема 4. Розвиток суспільно-політичних ідей на західноукраїнських землях (О. Терлецький, А. Шептицький)

1. Західноукраїнська політична думка першої половини ХІХ ст.
2. Політико-правові погляди О. Терлецького.
3. Духовно-політичні заповіді митрополита А. Шептицького.

Питання для самоконтролю

1. Підготуйте коротке повідомлення про суспільно-політичну діяльність і творчість галицьких мислителів першої половини ХІХ ст. — Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. У чому погляди Остапа Терлецького були прогресивнішими?

2. Обґрунтуйте з філософсько-правової і політологічної точок зору і доведіть на прикладах розвитку суспільно-політичної ситуації в сучасній Україні висловлену О. Терлецьким тезу про те, що навіть найкращі закони у разі політичного незабезпечення їхнього втілення у життя залишаються лише на папері.

3. Що ви знаєте про політичний акт ліквідації у часи сталінізму Української греко-католицької церкви? У чому полягали згубні наслідки цього акту? Покажіть на конкретних прикладах стан і тенденції сучасного відродження греко-католицької віри.

Теми рефератів

1. Політичні ідеї українського руху в Галичині в другій половині ХІХ ст.
2. “Руська трійця” — каталізатор розвитку українських патріотичних почуттів галицької молоді ХІХ ст.
3. Головна Руська Рада — перша політична організація галицьких українців.
4. Суспільно-політичні погляди Ю. Бачинського.
5. Владика Андрей Шептицький та українська політична думка.

Література

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. — К., 1990.
2. Дорошенко Д.М. Нариси історії України. - Львів, 1991.
3. Історія України: нове бачення: У 2 т. Т.І / Під ред.В.Смоля. — К., 1995.
4. Кирчів Р.ф. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці”. К., 1990.
5. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття. — Тернопіль, 1993.
6. Розумний Я. Маркіян Шашкевич — символ національного відродження // Сучасність. — 1992. - №.6.
7. Русалка Дністрова. Документи і матеріали. К., 1989.

Тема 5. Національно-державницька ідеологія

1. Політична система і місце в ній держави в поглядах І.Я.Франка.
2. Політичні погляди С.Дністрянського та В.Старосольського.
3. Концепція формування нації Ольгерда Бочковського.

Теми рефератів

1. Політична система і місце в ній держави на основі поглядів І.Я.Франка.
2. І.Франко та “Поза межами можливого”.

3.Ідея федерації С. Дністрянського.

4.Соціально-класова структура суспільства В. Старосольського.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми

3

“Політологічного енциклопедичного словника”.

2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати працю І.Франка: “Поза межами можливого”.

Завдання на перевірку знань:

Визначити характерні ознаки українського національно-державницького напрямку.

Література

1. Бочковський Ольгерд Іпполітович (1885-1933) // Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920 рр.): Бібліографічний довідник. – К., 2000.
2. Брагінець А. Філософські та суспільно-політичні погляди Івана Франка. Львів, 1956.
3. Грицак Я. Іван Франко в еволюції української політичної думки // Сучасність. — 1994. — № 9.
4. Станіслав Дністрянський – світоч української правової науки: // Матеріали наукової конференції юридичного інституту ТАНГ, присвяченої річниці дня народження академіка С. Дністрянського:/ Тернопільська акад. народного господарства. Тернопіль. – 1999.
5. Академік Станіслав Дністрянський. 1870-1935. Бібліографія. К.: 1992.
6. Стецюк П.Б. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. Л.: 1999.
7. Старосольський В.Я. (1878-1942) // Стрельський Г.В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920 рр.). – к. 2000.
8. Старосольський В. Й. Теорія нації. - Відень, 1922.
9. Франко І. "Громада" і "здруга" серед українського народу в Галичині і на Буковині // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т.44, кн. 1.
10. Франко І. *Ukraina ingredita* // Вивід прав України. Нью-Йорк, 1964.
11. Франко І. Галицьке українофільство // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — Т.46.-К., 1985.— Кн. 1.
12. Франко І. До історії соціалістичного руху // Іван Франко: про соціалізм і марксизм. — Нью-Йорк, 1966.
13. Франко І. До М.Драгоманова. 16 січня 1883 р. // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — К, 1986. — Т.48.
14. Франко І. Іван Вишенський і його твори// Збір. тв.: У 50 т. — К., 1976. —Т.30.
15. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості // Франко І Збір. тв.: У 50 т. — К., 1986. — Т.45.
16. Франко І. Народна програма // Франко І Збір. тв.: У 50 т. — К., 1985. — Т.44. кн.2.
17. Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — К., 1986.- Т.45.
18. Франко І. Програма галицьких соціалістів // Збір. тв.: У 50 т. — К., 1986. — Т.45.
19. Франко І. Свобода і автономія // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — К., 1986.-Т. 45.
20. Франко І. Соціалізм і соціал-демократія // Іван Франко: про соціалізм і марксизм. — Нью-Йорк, 1964.
21. Франко І. Чого ми вимагаємо // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т. 44, кн.1.
22. Франко І. Чого ми хочемо // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т. 44, кн.1.
23. Франко І. Чого хоче галицька робітницька громада // Збір. тв.: У 50 т. —К., 1986.— Т.44, кн.1.
24. Франко І. Що нас єднає і що розділяє // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — К., 1984. — Т. 44, кн.1.
25. Франко І. Що таке поступ? // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — К., 1986.—Т. 45.

Тема 6. Соціалізм і націонал-комунізм

1. Еволюція поглядів В.Винниченко.
2. Націонал-комунізм Олександра Шумського, Михайла Волобуєва і Миколи Скрипника.
3. Український націонал-комунізм М.Хвильового.

Теми рефератів

Праця Сергія Мазлаха та Василя Шахрая “До хвилі (що діється на Україні та з Україною?)”.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми “Політологічного енциклопедичного словника”.

2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати працю В.Винниченка: “Заповіт борцям за визволення”.

Завдання на перевірку знань:

Визначити характерні ознаки українського націонал-комунізму.

Література

1. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х тт. — К., 1990. — Т.І.
2. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х тт. — К., 1990. — Т.ІІ.
3. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х тт. — К., 1990. — Т.ІІІ.
4. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. — К., 1991.
5. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. - Т.1-2. - К., 1995.
6. Основи політології: Підручник/ За ред. Ф.М.Кирилюка. - К., 1995.
7. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: Конспект лекцій. Навч. посібн. Для студентів вищих закладів освіти України. — К., 1999.
8. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібн. для студентів вищих навч. закладів.-К., 1997.
9. Політологія / За ред. О.Бабкіної, В.Горбатенка. - К., 1998.
10. Політологія: Матеріали до семінарських занять / Упорядник П.П.Марчук. - Тернопіль, 1998.
11. Політологія: Підручн. / За ред. О.І.Семківа. - Львів, 1994.
12. Політологія: Підручн. / І.С.Дзюбко, К.М.Левківський, В.П.Андрущенко та ін.-К., 1998.
13. Хвильовий М. Твори: В 2 т. - К., 1990. - Т. 1-2.
14. Хвильовий М. Україна чи Малоросія?: Памфлети. - К.: Смолоскип, 1993.

Тема 7. Суспільно-політичні погляди українських дисидентів-шістдесятників

1. Феномен дисидентського руху 60-х років ХХ ст. в СРСР.
2. Основні форми політичного протесту українських дисидентів.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні політологічні центри сучасної України, охарактеризуйте в межах можливого їхню діяльність.
2. Спробуйте самостійно визначити найважливіші течії сучасної української суспільно-політичної думки. Назвіть їх представників (авторів та їхні праці).

Теми рефератів

1. Дисидентський рух як вияв політичної опозиції комуністичному режимові в Україні.
2. Політичні погляди представників українських дисидентів.
3. Правозахисний рух в Україні: основні постаті і підходи.
4. Проблема національної ідеї в дослідженнях сучасних вітчизняних науковців.
5. Національний характер і ментальність як напрям досліджень сучасних наукових політологічних центрів і шкіл.

Література

1. *Бибик В. М.* Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. — К., 2000.
2. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. — К., 1995.
3. *Кухта Б. Л.* З історії української політичної думки. — К.: Генеза, 1994.
4. *Кухта Б. Л.* Історія української політичної думки: Текст лекцій. — Львів: Вид-во ЛДУ, 1991.
5. *Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України.* Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Ред. кол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. — К.: Довіра; Генеза, 1996.
6. Мороз В. Шістдесяті роки в Україні // *Всесвіт.* — 1993. — №3-12.
7. *Основи політології: Курс лекцій / За ред. Б. Л. Кухти.* — К., 1992.
8. *Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб.* — К.: Генеза, 2004.
9. *Потульницький В. А.* Нариси з української політології (1819– 1991): Навч. посіб. — К.: Либідь, 1994.
10. Український правозахисний рух. Документи і матеріали. — Торонто, 1978.

Тема 8. Політична наука в сучасній Україні

1. Основні напрями розвитку сучасної української політичної думки.
2. Передумови і перспективи формування української школи політології.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте діяльність найвідоміших політологічних центрів сучасної України.
2. Спробуйте визначити основні завдання громадянської освіти в Україні.
3. Проаналізуйте літературу з політології в Україні, визначте найрозвиненіші її напрями.
4. Якими проблемами опікується політична соціалізація?
5. У чому виявляється вплив політологічної просвіти на характер практичної політичної діяльності?

Теми рефератів

1. Політична наука в сучасній Україні, її суспільно-політичне значення і головні тенденції розвитку.
2. Проблеми і перспективи становлення політології як навчальної дисципліни.

Література

1. *Бибик В. М.* Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. — К., 2000.

2. Горбатенко І. А. Політична наука і освіта в Україні та її вплив на розвиток суспільства і формування особистості // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. — Вип. 25. — Одеса: Фенікс, 2005.
3. Горбатенко І. А. Політологія як соціокультурний феномен // Нова парадигма: Журн. наук. пр. — Вип. 47. — К., 2005.
4. Горелов М. Історичні спроби моделювання української державності в ХХ столітті (націократичні концепції). — Політ. думка. - 1994. — № 4.
5. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. — К., 1995.
6. Кухта Б. Л. З історії української політичної думки. — К.: Генеза, 1994.
7. Кухта Б. Л. Історія української політичної думки: Текст лекцій. — Львів: Вид-во ЛДУ, 1991.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Ред. кол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. — К.: Довіра; Генеза, 1996.
9. Мороз В. Шістдесяті роки в Україні // Всесвіт. — 1993. — №3-12.
10. Основи політології: Курс лекцій / За ред. Б. Л. Кухти. — К., 1992.
11. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. — К.: Генеза, 2004.
12. Потульницький В. А. Нариси з української політології (1819– 1991): Навч. посіб. — К.: Либідь, 1994.
13. Український правозахисний рух. Документи і матеріали. — Торонто, 1978.

Додаткові теми для заочного відділення

Тема.

СУТНІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНО-НАРОДНИЦЬКОГО НАПРЯМКУ

1. Громадсько-політична діяльність М. Грушевського.
2. Лашенко Ростислав - український правознавець і громадський діяч.
3. Суспільно-політичні погляди С. Шелухіна.

Теми рефератів

1. Створення українських партій.
2. Універсали Центральної Ради.

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми з “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати проект Конституції УНР.

Завдання на перевірку знань:

1. Чому М. Грушевського, котрий став на позицію незалежної Української держави, вважають представником демократично-народницького напрямку?
2. Визначити характерні ознаки українського демократичного народництва.

Література

1. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський. — Б.м., 1986.
2. Грушевський М. На порозі Нової України: гадки і мрії. — К., 1992.
3. Грушевський М. Україна і Росія. Переговори в справі нового ладу / липень-серпень 1917 р. - К., 1917.
4. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. - К., 1991.
5. Копиленко О.Л. Повернення М.С. Грушевського. - К., 1991.
6. Копиленко О.Л. “Українська” ідея М. Грушевського: історія і сучасність. - К., 1991.
7. Лашенко Р. Лекція по історії українського права. — К. Україна. — 1998.

8. Лашенко Ростислав (1878-1929) // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1994. – Т.4.
9. Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О.І.Семківа. – Львів: Світ, 1996.
10. Потульницький В.А. Наукова діяльність М.С. Грушевського в еміграції (1919-1924 рр.) // Український історичний журнал. – 1992. - №2.
11. Прицак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – Київ, Кембриж, 1991.
12. Шелухін Сергій Павлович // Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради. Бібліографічний довідник (В. Верстюк, Т. Осташко.) – К.: 1998. – С.191-193.
13. Шелухін Сергій Павлович (1864-1938) // Стрельський Г.В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920): Бібліографічний довідник. – К. 2000.

Тема . УКРАЇНСЬКИЙ КОНСЕРВАТИЗМ

1. Загальні риси українського консерватизму.
2. Політологічна спадщина В.Липинського.
3. Суспільно-політичні погляди С.Томашівського.
4. В. Кучабський та його концепція “позитивного мілітаризму”.

Теми рефератів

1. Аналіз української державності з точки зору монархічних традицій в історії України.
2. [Українська демократично-хліборобська партія.](#)
3. С.Томашівський про політичні складові вирішення українського питання.
4. Свобода особи і демократії у державотворчій концепції В. Кучабського

Завдання для вивчення першоджерел, навчальних посібників:

1. Опрацювати й занотувати основні поняття та визначення теми “Політологічного енциклопедичного словника”.
2. Опрацювати рекомендовану літературу.

Практичні завдання:

Опрацювати праці В. Липинського: “Україна на переломі, 1657-1659”, “Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму”.

Завдання на перевірку знань:

1. Чому В. Липинського вважають основоположником консервативного напрямку української суспільно-політичної думки.
2. Визначити характерні ознаки українського консерватизму.

Література

1. Баса О. Кучабський Василь // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / ред. М. Романюк. – Львів, 1997. – Вип. 4.
2. Буравченков А. Томашівський Степан (1875-1930) // Малий словник історії України. – К.: 1997.
3. Вільчинський Ю. В ім'я волі і незалежності української нації (В'ячеслав Липинський) // Слово і час. – 1992. - №12.
4. Гелей С.Д. Консервативна течія в політичній думці України XIX ст. - Львів. – 1996.

5. Гелей С.Д. Українська консервативна політологічна думка першої половини ХХ ст.- Львів. – 1998.
6. Гелей С.Д. Українська народна республіка в оцінках ідеологів українського консерватизму – В. Липинського та В. Кучабського // Вісник Львівської комерційної академії. – 1998. – т.2. - ч. 2/3.
7. Забаревський М. В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. – Відень. – 1925.
8. Кучабський Василь // Довідник з історії України / за ред. І. Підкови та Р. Шуста. – Київ: Генеза, 1995. – Т.2.
9. Кучабський В. Україна і Польща. - Львів, 1993.
10. Липинський В. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті // Укр. іст. журн. – 1992. - №2.
11. Липинський В. Історико-політична спадщина та сучасна Україна. – Київ; Філадельфія. - 1994.
12. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму // Філософська і соціологічна думка. - 1991. - №10.
13. Липинський В. Народи поневолені і народи бездержавні // Сучасність. - 1992. - № 6.
14. Пеленський Я. В. Липинський – засновник державної школи в українській історіографії // Укр. іст. журн. – 1992. - №2.
15. Потульницький В. Нариси з української політології (1819 – 1991). – К.,1994.
16. Потульницький В. А. Політична доктрина В. Липинського // Укр. іст. журн. — 1992.-№ 9.
17. Томашівський С. Перший похід Богдана Хмельницького в Галичину: Два місяці української політики 1648 р. - Львів: 1914.
18. Томашівський С. Під колесами історії: нариси і статті. – Берлін: Вид-во “Українське слово”, 1922. – 103 с.
19. Томашівський С. Т. Про ідеї, героїв і політику. - Львів, 1929.
20. Шморгун О. Українська ідея та українська ідеологія в державотворчій концепції В'ячеслава Липинського // Політичні читання. – 1993. - №4.

ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ

Семестр	Номер тижня	Зміст індивідуальної роботи	Обсяг (год.)	Форма контролю	Тиждень, на якому здійснюється контроль
I	1	Антська держава та її значення.	2	реферат	3
	2	“Руська Правда” Ярослава Мудрого – видатна пам’ятка політичної думки Київської Русі.	2	реферат	3
	3	Утворення Галицько-Волинського князівства.	2	реферат	5
	4	Князь Роман Мстиславич.	2	реферат	5
	4	Розквіт могутності Галицько-волинської держави за Данила Галицького.	2	реферат	5

	5	Ідея єдності князівств в “Слові о полку Ігоревім”.	2	реферат	6
	6	Ю.Дрогобич – мислитель української політичної думки.	2	реферат	8
	7	Вплив Люблінської (1569) та Берестейської (1596) уній на розвиток політичної думки.	2	реферат	8
	8	Теологічні погляди і суспільно-політичний ідеал Івана Вишенського.	2	реферат	10
	9	Розвиток гуманістичних та реформаційних ідей: Стефан Зизаній, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Іов Борецький, Мелетій Смотрицький, Захарія Копистенський, Лаврентій Зизаній.	2	реферат	10
	10	Роль Запорізької Січі в розвитку політичної свідомості українського народу і підйому національно-визвольного руху.	2	реферат	12
	11	Політико-державна діяльність П.Конашевича-Сагайдачного.	2	реферат	12
	12	Договір між Україною і Московською державою (1654 р.) та його оцінка в літературі.	2	реферат	13
	13	Політичні погляди Івана Скоропадського, Петра Полуботка та Кирила Розумовського.	2	реферат	14
	14	Остаточна ліквідація політичної автономії України.		реферат	15
	15	Богдан Хмельницький – видатний державний діяч і полководець, фундатор Української держави.		реферат	16
II	1	1. Валувський циркуляр (1863 р.) та Емський указ (1876 р.).		реферат	5
	2	3. Роль Тараса Шевченка в духовному відродженні української нації.		реферат	5
	3	4. Головна Руська Рада, її програмні декларації та діяльність.		реферат	5
	4	Активізація українського національного руху в 60-ті роки.		реферат	5

	5	М. Драгоманов - основоположник політичної науки в Україні. 5.		реферат	8
	6	“Україна irredenta” Юліана Бачинського. Ідея політичної самостійності України.		реферат	8
	7	Громадсько-політична діяльність Володимира Антоновича. 7.		реферат	8
	8	М. Павлик - один із фундаторів першої модерної української політичної організації — Русько-української радикальної партії.		реферат	9
	8	Політична діяльність народовців.		реферат	9
	9	Створення українських партій.		реферат	10
	9	Універсали Центральної Ради.		реферат	
	9	Аналіз української державності з точки зору монархічних традицій в історії України.		реферат	10
	9	Українська демократично-хліборобська партія.		реферат	10
	10	Свобода особи і демократії у державотворчій концепції В. Кучабського		реферат	11
	10	С. Томашівський про політичні складові вирішення українського питання.		реферат	11
	11	Політична система і місце в ній держави на основі поглядів І. Я. Франка.		реферат	12
	11	І. Франко та “Поза межами можливого”.		реферат	12
	11	Ідея федерації С. Дністрянського.		реферат	12
	11	Соціально-класова структура суспільства В. Старосольського.		реферат	12
	12	Праця Сергія Мазлаха та Василя Шахрая “До хвили (що діється на Вкраїні та з Україною?)”.		реферат	13
	13	Український націоналізм в діаспорі.		реферат	14

	13	Місце націоналістичної ідеології в політико-партійному спектрі сучасної України.		реферат	14
	13	П. Полтава і Л. Ребет про теоретичні проблеми нації і держави.		реферат	14
	14	Декларація про державний суверенітет України.		реферат	15
	14	Акт проголошення незалежності України та його підтвердження на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р.		реферат	15
	14	Конституція України – основний закон незалежної держави.		реферат	15

3. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ З ДИСЦИПЛІНИ

3.1.ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ІЗ КУРСУ “ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ ”

1. Особливості зародження політичної думки України.
2. Значення введення християнства в історії політичної думки України.
3. Концепція богоданого володаря в суспільно-політичній думці Київської Русі.
4. Ідея верховенства світської влади в суспільно-політичній думці Київської Русі.
5. Зародження та розвиток літописання в Київській Русі.
6. “Повість минулих літ” про головні засади функціонування держави та її найголовніші атрибути.
7. Відображення в давньоруському літописанні взаємин держави і церкви.
8. “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона про співвідношення влади і закону, про пріоритет моральних критеріїв у поведінці людини.
9. “Повчання” Володимира Мономаха дітям про князівську владу, відповідальність монарха за долю країни.
10. Ідеї єдності руських князівств у «Слові о полку Ігоревім».
11. Політична система Київської Русі. Особливості становлення інституту княжої влади у Київській Русі. Бояри та Боярська Рада, Віче, Князівські зїзди(снеми).
12. Особливості суспільного ладу та державного устрою Галицько-Волинського князівства.
13. Розвиток політичних ідей в Галицько-Волинській державі.
14. Утворення поліетнічної литовсько-українсько-білоруської держави з елементами федеративного устрою і автономією українських та білоруських земель.
15. Ідеї та політичні погляди Ю.Дрогобича.
16. Політичні погляди С.Оріховського-Роксолана. Розмірковування С.Оріховського над природою королівської влади та головними засадами її функціонування.

- 17.С. Оріховський про взаємини світської та церковної влади. Еволюція його поглядів у цьому питанні.
- 18.Суспільно-політична ситуація в Україні в кінці 16 – на поч. 17 ст. Люблінська та Берестейська унії.
- 19.Політична думка братських шкіл.
- 20.П. Скарга, І. Потій: порівняльний аналіз.
- 21.Полемічна література: Герасим та Мелетій. Смотрицькі.
- 22.Х. Філалет, З. Копистенський: порівняльний аналіз.
- 23.І. Вишенський – визначний представник української суспільно-політичної думки.
- 24.Суспільно-політичні погляди Стефана і Лаврентія Зизаніїв, Ю. Рогатинця, К. Ставровецького.
- 25.Передумови та фактори становлення політичної свідомості та політичної думки доби Хмельниччини.
- 26.Основні політичні ідеї і концепції у політичній думці українського народу доби Хмельниччини. Державницька концепція гетьмана.
- 27.Суспільно-політичні засади козацько-гетьманської держави.
- 28.Березневі статті. Державно-політичний характер договору
- 29.П. Могила та ідея єдності церков.
- 30.Політико-правові ідеї періоду Руїни.
- 31.“Конституція” та “Вивід прав України” П. Орлика – визначні документи української політичної думки поч.18 ст.
- 32.Ідейна спрямованість козацьких літописів. Літопис Самовидця, Літопис Г. Граб’янки, Літопис Самійла Величка.
- 33.Політичні погляди Ф. Прокоповича.
- 34.С. Яворський – та його внесок у розвиток української політичної думки.
- 35.Києво-Могилянська академія та її роль у формуванні української суспільно-політичної думки 18 ст.
- 36.Етико-моральні ідеї Г. Сковороди.
- 37.Історія написання та видання “Історії русів”.
- 38.Минуле українського народу від часів Київської Русі до середини 16 ст. в “Історії русів”.
- 39.“Історія русів” про козацтво і його визвольну боротьбу.
- 40.Ідеї автономізму та незалежності українського народу в “Історії русів”.
- 41.Ідейні засади декабризму.
- 42.Національне відродження в Західній Україні. “Руська трійця”.
- 43.Утворення Кирило-Мефодіївського товариства, його програмні ідеї та діяльність. Історичне значення Кирило-Мефодіївського товариства та його внесок у розвиток української політичної думки.
- 44.М. Костомаров і формування народницького напрямку в українській суспільній думці.
- 45.Суперечливість політичних поглядів П. Куліша в 60-80- их роках 19 ст.
- 46.В. Антонович. Ідейні засади його творчості та суспільної діяльності.
- 47.Громадівський рух та його роль в історії української суспільно-політичної думки.
- 48.М. Драгоманов як політичний мислитель та його концепція вітчизняного лібералізму. Система політичного реформування суспільства: конституційний проект. Політична мораль: теоретичні аспекти підходів Драгоманова.

49. Леся Українка про роль народу в суспільстві, причини виникнення, суть і форми держави. Політична свобода і соціальна революція.
50. Еволюція політичних поглядів І. Франка.
51. Формування народовської ідеології на Західній Україні.
52. Москвофільство.
53. Радикальна течія в західноукраїнському політичному спектрі. Заснування Русько-Української радикальної партії.
54. Ю. Бачинський та його “Україна irredenta”.
55. Політична програма “Головної руської ради”.
56. Народна Рада – політична організація галицьких народовців.
57. Створення партійної системи на Західній Україні.
58. Формування українських політичних партій у Наддніпрянській Україні.
59. Українська народна партія. Програма УНП. Десять заповідей українця.
60. Утворення Української Центральної Ради, її партійний склад і політична програма.
61. I Універсал Центральної Ради. Проголошення автономії України. II Універсал Центральної Ради.
62. III Універсал і проголошення УНР.
63. IV Універсал Центральної Ради та проголошення незалежності України.
64. Конституція УНР та її політико-правові ідеї.
65. Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського. Закони про тимчасовий державний устрій України.
66. Встановлення влади Директорії. Акт злуки УНР і ЗУНР та його значення.
67. Суспільно-політичні погляди митрополита Андрея Шептицького.
68. Національно - самостійницька концепція М. Міхновського.
69. “Українське питання” в концепції М. Грушевського.
70. Громадсько-політична діяльність М. Грушевського.
71. Лащенко Ростислав - український правознавець і громадський діяч.
72. Суспільно-політичні погляди С. Шелухіна.
73. Загальні засади та напрямки українського консерватизму.
74. В. Липинський – основоположник українського консерватизму.
75. Консервативна програма С. Томашівського.
76. В. Кучабський та його концепція “позитивного мілітаризму”.
77. Політико-правова діяльність ЗУНР.
78. Д. Донцов — родоначальник українського націоналізму. (“Історія розвитку української державної ідеї”, “Націоналізм”, “Дух нашої давнини”).
79. Концепція національної революції у творчості М. Сціборського.
80. Геополітичні підстави українського націоналізму у творах Ю. Липи.
81. Національно-державницький напрямок.
82. Головні політичні ідеї Дністрянського Станіслава Севериновича та Старосольського Володимира Якимовича.
83. О. Бочковський про безумовне визнання права кожної нації на автономію і державну незалежність.
84. Український націонал-комунізм.
85. В. Винниченко і його місце в історії української політичної думки.
86. Політичні погляди Миколи Скрипника.
87. Суспільно-політичні погляди І. Лисяка-Рудницького.
88. Політичні ідеї Тараса Гунчака, Романа Шпорлюка.

- 89.Захист шестидесятниками національних інтересів України.
90.“Декларація про державний суверенітет України”.
91.Конституція України
92.Партійна палітра незалежної України та головні ідейні течії.
93.Сучасна українська суспільно-політична думка.

3.2. СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

АНТИКОМУНІЗМ — сукупність стратегічних доктрин, політичних та ідеологічних акцій, теоретичних концепцій і пропагандистських заходів, що використовуються проти ідеології, теорії та практики комунізму.

АРИСТОКРАТІЯ — форма державного правління, за якої уся повнота влади належить найбільш привілейованому стану або рядовій знаті; узагальнююча назва еліти панівних верств суспільства.

БЕЗПЕКА — це стан, коли кому, чому-небудь, ніщо і ніхто не загрожує; водночас — це і діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення, запобігання, послаблення, усунення і відвернення загрози, здатної загубити їх, знищити матеріальні та духовні цінності, перешкодити їх прогресивному розвитку.

БОЯРИ – збірна назва представників правлячого стану в Київській Русі, які займали друге, після князів, панівне становище в управлінні державою. Роль бояр у житті держави була значною – вони впливали на політику князя, спрямовували на прийняття відповідної ухвали віче. Виникнення боярства на Русі відноситься до епохи розкладу родоплемінних відносин у слов’янських племен (6—9 ст.). У період утворення Київської держави бояри поділялися на дві великі групи: першу — земські бояри (старці, градські), тобто нащадки родоплемінної знаті, що становили верхівку тогочасного суспільства; другу - княжі бояри, тобто представники княжої дружини та урядники його двору. В 11 ст. відбувається злиття обох груп боярства. Бояри були васалами князя, зобов’язаними служити у його війську за право володіння земельними наділами. Одночасно вони користувалися так званим правом від’їзду, тобто могли переходити від одного князя до іншого без втрати своїх земель. У часи Київської держави бояри не були замкнутим станом, бували випадки, коли до їхнього середовища потрапляли представники городян, духовенства і навіть селянства (смердів).

БОЯРСЬКА РАДА – це збори бояр за участю князя для вирішення князівством державних справ, для внутрішнього управління князівством і для прийняття деяких законодавчих актів. Раду складали старші дружинники-землевласники, котрі були в основному потомками варяг або племінних вождів, а також вищі церковні ієрархи. У часи Київської держави вона була, по-суті, вищою радою при князеві, що складалася з представників земського боярства (старців, градських - потомків місцевої родоплемінної знаті), княжої дружини (княжих мужів, думців), а згодом також духовенства (митрополита, єпископів). У її компетенції був розгляд і обговорення питань законодавства, внутрішньої та зовнішньої політики, державного устрою, релігії. Рішення її мали дорадчий характер. Боярська дума не мала постійного складу, засідання її скликалися князем у необхідних випадках. Особливо зросла її роль у період феодальної

роздробленості. Вона стала свого роду феодальною курією (радою феодалів) сеньйора - великого чи удільного князя з його васалами, що користувалися певною політ, самостійністю. У 12 ст. до її складу входили основні урядовці княжого двору: двірський, печатник, стольник, мечник, скарбник, а також представники княжої адміністрації на місцях - тисяцькі, посадники, воєводи. Кількість членів боярської думи була незначною. Як часто відбувалася боярська рада, важко сказати, хоча є свідчення історичних джерел про часті її зібрання і навіть щоденну раду деяких князів зі своїми боярами. Боярська рада, не дивлячись на свою силу, має менш виразні, в порівнянні з віче, форми як орган державної влади. В історико-правничій літературі існують погляди, за якими вона взагалі не була елементом вищої державної влади, а лише виконувала роль дорадчого органу при князеві

ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ – 1) Вищий князівський титул у Київській державі. В 10-13 ст. титул Великий князь, як правило належав до київських князів. Із 13 ст. титул Великий князь мали галицько-волинські та володимиро-суздальські князі. 2) У 14-16 ст. титул Великий князь носили володарі Великого князівства Литовського. Після Люблінської унії 1569 р. титул Великий князь увійшов до польського королівського титулу.

ВИБОРИ — це демократичний спосіб формування та зміни персонального складу органів влади голосуванням.

ВИКОНАВЧА ВЛАДА — одна з трьох гілок державної влади, яка забезпечує реалізацію ухвалених законів і політичних рішень на всій території країни, регулює розвиток різних сфер суспільних відносин на основі вироблених політичних курсів, забезпечує здійснення прав і свобод людини та громадянства.

ВІДРОДЖЕННЯ — процес відновлення різних сфер (економічної, національної, духовної, культурної, мовної, релігійної та ін.) буття певного народу після їх занепаду. Передбачає наявність відповідних об'єктивних та суб'єктивних передумов. Пов'язане зі значним зростанням уваги до проблем і процесів, які свідомо чи несвідомо гальмувалися або замовчувалися у минулому, з активізацією діяльності національно свідомих суспільних сил (політичних партій, рухів, громадських організацій, лідерів).

ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНЕ — процес розкриття та реалізації свого часу затриманих чи нездійснених через ті чи інші причини можливостей нації (народу) до розвитку, більш широкого, ніж у минулому задоволення потреб та запитів людей, які належать до певного національного колективу. В.Н. означає не повернення народів до колишніх стадій їхньої соціально-культурної еволюції, а розвиток національних культур відповідно до вимог сучасної епохи.

ВІЙНА — збройний конфлікт між двома та більшою кількістю сторін, який зазвичай має політичну мету. Зміст поняття в тому, що під час зіткнення інтересів крупних політичних утворень — держав чи імперій — використовують силу. "Війною" також називають силові конфлікти. Відомо чимало визначень війн, які залежать від масштабів і засобів їх провадження: громадянська, партизанська, обмежена, тотальна, міжусобна, міжплемінна, холодна, расова, торгівельна, визвольна тощо.

ВІЧЕ — народне зібрання, форма громадського волевиявлення часів Київської Русі. Існувала поряд із владою князя і була безпосереднім продовженням родоплемінних порядків, коли всі члени роду брали участь у вирішенні спільних справ.

ВЛАДА — здатність і можливість брати участь у прийнятті й реалізації рішень, здійснювати свою волю, вирішальний вплив на поведінку, діяльність людей за допомогою різних засобів — авторитету, права, насильства.

ДЕКЛАРАЦІЯ — офіційне проголошення державою, політичною партією, міжнародними, міждержавними організаціями основних принципів їхньої діяльності, програмних позицій, повідомлення про суттєву, принципову зміну в їхньому статусі.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ — політико-правовий документ, прийнятий Верховною Радою України 16 липня 1990 р., який проголосив державний суверенітет України, верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади в межах території УРСР, обумовив недоторканість та незмінність кордонів, оголосив принцип рівноправності та невтручання у внутрішні справи України під час укладання угод з іншими республіками СРСР.

ДЕМОКРАТІЯ — форма політичного режиму та суспільного ладу, які побудовані на визнанні народу джерелом влади і передбачають виборний принцип формування органів політичної влади. Д. буває: партисипаторною (передбачає участь народу у прийнятті політичних рішень), плебісцитарною (обрання народом політичних лідерів), ліберальною (створення умов розвитку вільного ринку та гарантій прав і свобод громадян), соціальною (забезпечення певних соціальних гарантій).

ДЕРЖАВА — а) структурована і правовим шляхом унормована суверенна (публічна) влада, що здійснює контроль над певною територією та виступає від імені всього суспільства під час вирішення внутрішніх і зовнішніх питань; б) політично організоване в межах визнаних кордонів суспільство на чолі з суверенною владою.

ДЕРЖАВНИЦЬКА ІДЕЯ — підйомна національного розвитку, важлива детермінанта пробудження народу, національного поступу.

ДЕРЖАВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ — територіально-політична організація держави, політично-правовий статус її складових та принципи їх взаємовідносин із центральними органами влади і між собою.

ДИКТАТУРА — необмежена влада особи, класу, соціальної групи в державі, що спирається на насильство, а також на відповідний політичний режим.

ДИПЛОМАТІЯ — діяльність урядовців та вповноважених посадових осіб щодо організації та здійснення відносин з іншими державами, міждержавними органами та міжнародними організаціями. Це мирна, ділова форма вирішення завдань, зовнішньої політики держави, захисту її прав та інтересів за кордоном.

ДИСИДЕНСТВО — морально-політична опозиція до існуючого державного (політичного) ладу, панівних у суспільстві ідей та цінностей.

ДУМКА ПОЛІТИЧНА — активна, цілеспрямована, узагальнююча ідеальна діяльність у формі різноманітних понять, категорій, теорій, доктрин з метою пізнання політичних зв'язків і відносин, форм і функцій власне політики та влади, політичних процесів та інститутів, політичної ідеології і культури, політичної стратегії і тактики, інших політичних явищ і цінностей, творення нових політичних ідей, прогнозування і моделювання політичного майбутнього.

ДУУМВІРАТ — своєрідна форма влади в Києві у XII ст., за якою київський стіл ставав об'єктом співуправління представників двох наймогутніших князівських ліній для збереження політичної стабільності в державі.

ДУХОВЕНСТВО — служителі культу в різних релігіях (християнстві, буддизмі, ісламі, індуїзмі тощо).

ЕВОЛЮЦІОНІЗМ — учення про розвиток як процес безперервних змін, що поступово без стрибків переходять одна в одну.

ЕВОЛЮЦІЯ — поступовий розвиток явища, предмета при збереженні його сутнісної визначеності в процесі якісно-кількісних змін.

ЕТНІЧНА СПІЛЬНОТА — стала сукупність людей, об'єднаних спільними ідентифікуючими ознаками — походженням, мовою, культурою, релігією, здатна до демографічного самовідтворення. Етнічними спільнотами, що є об'єктами державної етнополітики України, визначаються національна більшість, корінні народи, національні меншини, етнічні групи, репатрійовані етнічні спільноти (репатріанти), українська діаспора.

ЕТНОГЕНЕЗ — процес походження нової етнічної спільноти на базі різних етнічних компонентів, що існували раніше.

ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО — наукова дисципліна і напрям дослідження, заснований на розумінні органічної взаємодії етнонаціонального та державницького.

ЕТНОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНА — наука, яка вивчає місце і роль у політичному житті народів як етноісторичних спільностей.

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ — відносини між суб'єктами національно-етнічного розвитку — націями, народностями, національними групами та їх державними утвореннями.

ЕТНОПОЛІТИКА — теорія і політика у сфері вивчення та розв'язання етнокультурних, етнополітичних, етноекономічних проблем, формування і консолідації нації.

ЕТНОС — стійка культурна спільнота, котра має спільну історичну територію або зберігає символічний зв'язок з нею, спільні культурні та психологічні риси, що сформувалися упродовж століть; стійка сукупність людей, яка належить до певного народу, проживає на території чи в складі іншого народу і зберігає свої культуру, побут, мовні та психологічні особливості.

ЗАКОНОДАВЧА ВЛАДА — система державних інститутів, які мають право ухвалювати закони, що є обов'язковими для всіх громадян та їх об'єднань, а також для інших органів державної влади.

ІДЕАЛ — 1) сукупність уявлень того чи іншого народу про найдосконалішу модель свого національно-соціального устрою, яка найповніше відповідає його традиційним культурно-психологічним установкам і забезпечує подальший розвиток. 2) Кінцева мета національно-визвольного руху.

ІДЕАЛ НАЦІОНАЛЬНИЙ — створена в уяві картина національного життя у соціально облаштованому суспільстві, повній гармонії інтересів, що є простором для розвитку національної культури.

ІДЕАЛІЗАЦІЯ — 1) уявлення про когось чи про щось як про значно краще і досконаліше, ніж воно є насправді. 2) Наділення когось або чогось властивостями, що відповідають ідеалові.

ІДЕОЛОГІЯ — система політичних, економічних, правових, моральних, естетичних, філософських і релігійних поглядів, що виражають інтереси певних соціальних верств або груп.

ІДЕОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНА — система ідей та поглядів, яка відображає інтереси та шляхи політичного й етнокультурного розвитку нації.

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНА — основна думка, в якій синтезовані політичні, економічні та етнокультурні аспекти формування та розвитку нації.

ІМПЕРІЯ — велика держава, що складається з метрополії та підпорядкованих центральній владі держав, народів, які примусово інтегровані до єдиної системи політичних, економічних, соціальних та культурних взаємозв'язків. Імперії виникають унаслідок загарбання територій, колонізації, експансії, інших форм розширення впливу наддержави.

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ — особлива група людей, що займається розумовою працею.

КНЯЗЬ — голова феодальної монархічної держави; голова окремого політичного утворення (удільний князь) в IX- XVI ст., у слов'ян та деяких інших народів; представник феодальної аристократії.

КОНСЕРВАТИЗМ — політична ідеологія й практика суспільно-політичного життя, що орієнтується на збереженні та підтримуванні наявних форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад. Попри різні форми, консерватизму притаманні спільні ідейні риси; визнання недосконалості людської природи й обмежених можливостей людини; переконання про вроджену нерівність людей; орієнтація на загальний морально-релігійний порядок; ставлення до конституції як до Богом даного порядку; панування закону і законотворчості як форма індивідуальної свободи.

КОНСОЛІДАЦІЯ — це форма політичної взаємодії, що призводить до об'єднання зацікавлених груп для досягнення спільних цілей.

КОНСТИТУЦІЯ — основний закон держави, який визначає основи політичної, економічної і правової системи країни. К. закріплює форму правління й державного ладу, порядок утворення, принцип діяльності і компетенції центральних і місцевих державних органів, виборчу систему, права і обов'язки - громадян, організацію та принципи правосуддя тощо. К. приймається парламентом, конституційними зборами — конституантою, загальнонародним референдумом, актом монарха (даровані конституцією).

КОСМОПОЛІТ — людина, позбавлена патріотизму, відірвана від інтересів своєї батьківщини, чужа своєму народові.

КОСМОПОЛІТИЗМ - ідеологія, що сповідує зречення від національних традицій і культури, заперечує державний і національний суверенітет.

ЛЕГІТИМНІСТЬ — прийнятність, законність "узаконення" влади, здатність політичного режиму досягти суспільного визнання та оправдання прийнятих політичних курсів, політичних рішень.

ЛІБЕРАЛІЗМ — політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва і демократичних свобод. Згідно з ліберальним ідеалом, мета створення держави — збереження і захист природних прав людини, відносини між людьми мають бути договірними, а верховенство закону є інструментом соціального контролю. Вплив держави конституційно обмежений, вона не може втручатися в економічне життя суспільства. Політичному стилю лібералізму властиві прагматизм, раціоналізм, меркантилізм. Більшість партій — прихильників лібералізму (понад 30) — у Європі об'єднані в ліберальний Інтернаціонал, створений 1974 р.

ЛІВА ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ — партія, основними ідеологічними засадами якої є розширення державного сектору в економіці, визнання за державою функції

вирішення соціальних проблем, установлення високого та диференційованого податку на прибуток.

ЛІДЕР ПОЛІТИЧНИЙ — особа, що має постійний пріоритетний вплив на те чи інше політичне об'єднання або на все суспільство завдяки участі в політиці; за якою визнане право ухвалювати відповідальні рішення. Політичне лідерство зазвичай пов'язане з керівним місцем у суспільній ієрархії, урядовою посадою, владою (формальний аспект). Неформальний аспект політичного лідерства виражено в індивідуальних якостях людини, її здібностях виконувати роль лідера, у визнанні за нею права на лідерство з боку суспільства, організації або групи, її прагненні володарювати (залежно від мотивів).

ЛІТОПИС - найвизначніші пам'ятки історичної літератури стародавньої Руси, писані як хроніки (щорічні записи, аннали); містять у собі також різний літературний матеріал: оповіді, легенди, біографії тощо та запозичення з візант. хроністів. Літописання почалося в Києві, а перше літописне зведення ("свод"), що дійшло до нас у кількох ред. під назвою "Повість временних літ", було укладене печерським ченцем Нестором.

МЕНТАЛІТЕТ — стійкі структури глибинного рівня колективної та індивідуальної свідомості й підсвідомості, що визначають устремління, нахили, орієнтири людей, у яких виявляються національний характер, загально визнані цінності, суспільна психологія.

НАРОДНИЦТВО — ідеологія та суспільно-політичний рух української інтелігенції в другій половині XIX ст. Прихильники народництва виступали проти кріпацтва, капіталізму, за знищення самодержавства. Ідеалом українських народників була Україна "без холопа і пана", Україна запорізького козацтва. В умовах російського шовінізму і царських репресій народництво в Україні мало переважно культурницький, неполітичний характер. Відійшовши від республіканських ідей кирило-мефодіївців, українські народники основну увагу зосередили на відродженні української мови, літератури, освіти, історії тощо.

НАЦІОНАЛІЗМ — теорія й практика етнічних та соціально-політичних відносин у суспільстві, які ґрунтуються на самоідентифікації нації у вирішенні політичних, державних та інших проблем суспільного розвитку. Термін "націоналізм" застосовують: а) у широкому розумінні — для позначення почуттів, ідей ідеологій, що наголошують на цінності нації, національної культури, національних інтересів; б) як назву особливої політичної ідеології, поряд з такими як лібералізм, консерватизм тощо. В українському націоналізмі як політичній ідеології маємо два різновиди: а) демократичний ліберальний націоналізм; б) інтегральний націоналізм.

НАЦІОНАЛІЗМ ІНТЕГРАЛЬНИЙ — термін зазвичай застосовують щодо однієї з течій націоналізму або низки його різновидів: радикальний, войовничий, правий, реакційний тощо.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА — це стан внутрішніх і міждержавних відносин, який визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій прав і свобод людини та громадянина, базових цінностей та інтересів суспільства і суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

НАЦІЯ — політично, державно організований народ, етнополітична спільнота, якій притаманний високий рівень консолідації та самоусвідомлення, залучення до політичного життя, творення або прагнення до творення власної держави.

ПАРЛАМЕНТСЬКА РЕСПУБЛІКА — форма державного правління, якій притаманні такі ознаки: формування уряду за результатами парламентських виборів, підзвітність уряду парламенту; обрання президента парламентом або спеціальною колегією, створеною на основі парламенту; відсутність чіткого поділу влади; невідповідальність президента за рішення вищих виконавчих органів влади (наприклад: Італія, Португалія, ФРН).

ПАРТІЙНА СИСТЕМА — сукупність та система взаємодії політичних партій конкретної країни, які реально змагаються за владу і мають вплив на вироблення державних курсів.

ПАРТІЯ ПОЛІТИЧНА — організація, яка об'єднує людей на основі спільної ідеології, бере участь у формуванні та розподілі влади, представляє інтереси різних соціальних груп (або якоїсь домінуючої в суспільстві групи).

ПАТРІОТ — людина, яка любить свою батьківщину, йде на подвиг задля неї, віддана своєму народові.

ПАТРІОТИЗМ — любов до батьківщини, до свого народу, відповідальність за долю вітчизни, готовність служити її інтересам.

ПОДІЛ ВЛАДИ — система функціонування державної влади, за якої законодавчу, виконавчу і судову владу здійснюють різні люди та різні державні органи, які є незалежними один від одного у своїй діяльності і діють у межах повноважень, окреслених Конституцією й іншими законами держави.

ПОЛІТИКА — організаційна, регулятивна, контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована переважно на досягнення, утримання і реалізацію влади індивідами та соціальними групами задля здійснення власних запитів і проблем.

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА — здатність і можливість впливати на політичну поведінку й політичну діяльність людей та політичних інститутів з допомогою різних засобів: волі, авторитету, права, насильства.

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ — специфічна форма активного ставлення людей до свого суспільного середовища, яка має на меті цілеспрямоване його регулювання та перетворення за допомогою чинника влади.

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА — активна й компетентна меншість населення, яка ухвалює найважливіші рішення у суспільстві або впливає на їх прийняття і править більшістю.

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ — це цілісна система ідей, що виражають інтереси, ідеали, світогляд групових соціальних суб'єктів політики, обґрунтовують їх претензії на політичну владу.

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ — це сукупність почуттєвих і раціональних, емпіричних і теоретичних, ціннісних і нормативних, усвідомлених та неусвідомлених уявлень про політичне життя, що визначають ставлення людей до влади та її поведінку.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА — цілісна впорядкована сукупність політичної влади, політичних інститутів, політичних ролей, стосунків, процесів, політико-правових норм, політичної культури, за допомогою яких здійснюється утвердження й функціонування політичної влади.

ПОЛІТИЧНІ СТЕРЕОТИПИ — поширені в межах певної спільноти стандартизовані політичні образи, стійкі схематичні уявлення про певні політичні об'єкти, що формувалися на основі минулого досвіду і сприймаються людьми некритично.

ПОЛІТОЛОГІЯ — цілісна, логічно обґрунтована сукупність знань про суть, форми, закономірності функціонування та розвитку політики й політичної влади, політичних інститутів, відносин, свідомості, діяльності, їх місце та роль у житті суспільства; наука про процеси формування, функціонування і поділу політичної влади, боротьбу за владу та участь у ній, формування та розвиток міжнародних політичних відносин.

ПРАВА ЛЮДИНИ — невід’ємні та обов’язкові для дотримання громадянами політичні, економічні, соціальні, культурні та інші можливості життєдіяльності, надані людині від природи, без яких вона не може повноцінно існувати як людська істота.

ПРАВА ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ — партія, основними ідеологічними засадами якої є перевага в економіці держави приватного сектору, обмеженість соціальних програм держави, зниження податку на прибуток.

ПРАВЛЯЧА ЕЛІТА — група осіб, рішення яких суттєво впливає на процес функціонування і розвитку суспільних інститутів. До правлячої еліти належать політична, бюрократична, комунікативна та ідеологічна еліти.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА — форма організації та діяльності публічно-політичної влади, яка діє згідно з принципом верховенства права, за якої діють усталені правові норми, встановлені у визначеному Конституцією порядку, гарантуються права та свободи людини, владні структури не втручаються у сферу громадянського суспільства.

ПРАВОВА ЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ — полягає у наданні правової допомоги громадянам, юридичним особам, іноземцям, особам без громадянства. Суб’єктами правової захисної діяльності є: громадські організації (наприклад, правозахисні організації, об’єднання із захисту прав споживачів); підприємницькі структури (приватні підприємці, юридичні особи), що надають різноманітні юридичні послуги; державні органи (органи юстиції, Уповноважений ВР з прав людини тощо); адвокатура; нотаріат.

РАТИФІКАЦІЯ — затвердження веровними органами державної влади міжнародного договору або угоди, укладених уповноваженими державами, що домовляються.

РЕЖИМ ПОЛІТИЧНИЙ — сукупність реально вживаних (на відміну від формальних) форм і методів політичного панування, які визначають особливості відносин між владою і народом, рівень правової захищеності особи, виявляють ставлення владних структур та окремих осіб при владі до правових основ своєї діяльності.

РЕФЕРЕНДУМ — усенародне голосування з важливих питань державного і суспільного життя, зазвичай задля остаточного їх вирішення.

СВІДОМІСТЬ НАЦІОНАЛЬНА — сукупність поглядів, знань, оцінок, ідеалів, які відображають специфічний зміст, рівень і особливості уявлень членів національно-етнічної спільноти про минуле, сучасне і майбутнє свого розвитку, про місце і призначення серед інших спільнот, а також характер взаємовідносин з ними.

СУВЕРЕНІТЕТ — верховенство народу, нації, держави у вирішенні питань зовнішньої та внутрішньої політики, що забезпечує незалежність і самостійність розвитку суспільства, соціально-політична функція моно- і поліетнічних держав, принцип партнерських міжнаціональних відносин. Як принцип міжнародного права, закріплений у Статуті ООН та інших міжнародних документах.

ТЕОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ — це метанаука, яка поєднує прикладні аспекти соціальних, військових, гуманітарних, технічних, психологічних, біологічних та інших наук з метою дослідження сутності, змісту, методів, форм і засобів забезпечення безпеки особистості та соціальних спільнот різного рівня.

ТИРАНІЯ — форма державної влади, що встановлюється насильницьким шляхом, заснована на деспотизмі та одноособовому правлінні.

ТИТУЛЬНИЙ ЕТНОС — термін, яким означають народ, що дав назву тому чи іншому державному утворенню (українці в Україні, поляки в Польщі).

УКАЗ — 1) правовий акт держави, президента. 2) Правовий акт постійно діючого колегіального органу державної влади — президії, якщо остання утворюється представницьким органом державної влади. 3) Історичний документ колишніх органів державної влади.

УНІВЕРСАЛ — урочиста грамота, декларація, маніфест.

УНІЯ - союз.

ФЕДЕРАЛІЗМ- 1) принцип державної організації на засадах федерації. 2) політичний рух, головним чином у багатонаціональних країнах, метою якого є створення федеративного державного устрою.

ФЕДЕРАЦІЯ — форма децентралізованого державного устрою, за якої ознаки державного утворення властиві як державі в цілому, так і її складовим частинам, що вважаються суб'єктами федерації, а вищі органи як держави в цілому, так і суб'єктів федерації мають широку сферу власної виключної компетенції.

ФОРМА ДЕРЖАВИ — організація державної влади, яка є єдністю трьох елементів: правління, державного устрою, політичного режиму.

ФОРМА ПРАВЛІННЯ — організація найвищих органів державної влади, порядок їх утворення.

ХАРАКТЕР НАЦІОНАЛЬНИЙ — сукупність найбільш стійких, основних для тієї чи іншої національної спільноти особливостей сприйняття оточуючого світу, форм реакції на нього.

ШЕСТИДЕСЯТНИКИ — учасники руху 60-х років за оновлення радянського суспільства. Об'єднували переважно творчу молодь, яка найактивніше долучалася до громадсько-політичного життя і культурного відродження в період десталінізації і хрущовської “відлиги”.

3.3. КВАЛІФІКАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1

- 1) Проаналізуйте історичне значення введення християнства та його вплив на розвиток політичної думки.
- 2) Охарактеризуйте демократичні засади козацько-гетьманської держави.
- 3) Назвіть авторів творів: “Про природне право”, “Катехізіс”.
- 4) Дайте тлумачення понять: політична думка, угода.

Завдання 2

- 1) Проаналізуйте концепцію богоданого володаря в суспільно-політичній думці Київської Русі
- 2) Полемічна література Х. Філалет, З. Копистенський: порівняльний аналіз.
- 3) Назвіть авторів творів: “Політеа королівства польського на взірць аристотелівських політик”, “Польські діалоги політичні”.
- 4) Дайте тлумачення понять: політичні ідеї, перемир’я.

Завдання 3

- 1) Проаналізуйте ідеї “Повісті минулих літ” про головні засади функціонування держави та її найголовніші атрибути.
- 2) Охарактеризуйте політичні погляди Ф. Прокоповича.
- 3) Назвіть авторів творів: “Ізложеніє о вірі”, “Зерцало богословія”.
- 4) Проаналізуйте ідеологію братств.

Завдання 4

- 1) Проаналізуйте ідею верховенства світської влади в суспільно-політичній думці К.Р.
- 2) “Конституція” та “Вивід прав України” П. Орлика – визначні документи української політичної думки поч.18 ст.
- 3) Назвіть представників та прихильників концепції “богоугодного володаря”.
- 4) Дайте тлумачення понять: ранньофеодальна держава, братства.

Завдання 5

- 1) Проаналізуйте відображення в давньоруському літописанні взаємин держави і церкви.
- 2) Охарактеризуйте політико-правові ідеї періоду Руїни.
- 3) Дайте тлумачення понять: снем, унія.
- 4) Автором яких творів є Пилип Орлик?

Завдання 6

- 1) Охарактеризуйте ідеї однодержавності, верховенства світської влади в К.Р.
- 2) С. Яворський – та його внесок у розвиток української політичної думки.
- 3) Проаналізуйте погляди С. Оріховського про взаємини світської та церковної влади. Еволюція його поглядів у цьому питанні.
- 4) Назвіть основні праці Ю.Дрогобича.

Завдання 7

- 1) “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона про співвідношення влади і закону, про пріоритет моральних критеріїв у поведінці людини.
- 2) Назвіть авторів творів: “Євангеліє учителное...”, “Протестація”.
- 3) Назвіть представників та прихильників концепції “князівського одновладдя”.
- 4) Полемічна література Г. Смотрицький, М. Смотрицький: порівняльний аналіз.

Завдання 8

- 1) Охарактеризуйте “Повчання” Володимира Мономаха дітям стосовно князівської влади.
- 2) Проаналізуйте історичне значення Галицько-волинської держави для розвитку і зміцнення української нації, державності.
- 3) Назвіть авторів творів “Духовний регламент”, “Розшук історичний”.
- 4) Дайте тлумачення понять: козак, колегія.

Завдання 9

- 1) Проаналізуйте ідею єдності руських князівств у “Слові о полку Ігоревім”.
- 2) Києво-Могилянська академія та її роль у формуванні української суспільно-політичної думки 18 ст.: політологічний аналіз.
- 3) Охарактеризуйте суспільно-політичні погляди В.Липинського.
- 4) Назвіть основні твори К.Ставровецького.

Завдання 10

- 1) Охарактеризуйте політичну ситуацію в Україні в період Визвольної війни українського народу. Формування української державності.
- 2) Проаналізуйте еволюцію політичних ідей М.Грушевського
- 3) Ідеологія братств: політологічний аналіз.
- 4) Дайте тлумачення понять: полеміка, повстання

Завдання 11

- 1) Суспільно-політичні погляди Стефана і Лаврентія Зизаніїв, Ю. Рогатинця, К. Ставровецького: порівняльний аналіз.
- 2) Проаналізуйте та співставте функції та роль бояр в К.Р. та Г.-В. князівстві.
- 3) Назвіть представників “полемічної літератури”.
- 4) Хто є авторами творів “Слово про закон і благодать”, “Напучення польському королеві Сигізмунду Августу”?

Завдання 12

- 1) І. Вишенський – визначний представник української суспільно-політичної думки: політологічний аналіз.
- 2) Проаналізуйте роль Б. Хмельницького у становленні козацько-гетьманської держави.
- 3) Назвіть авторів творів: “Тренос, або плач східної церкви”, “Слово про владу і честь царську”.
- 4) Дайте тлумачення поняття: політичні погляди, закон.

Завдання 13

- 1) Охарактеризуйте розвиток політичних ідей в Галицько-Волинській державі.
- 2) Білоцерківський трактат і обмеження влади гетьмана: політологічний аналіз.

- 3) Хто в українській суспільно-політичній думці негативно критикував світських магнатів, шляхту, вище церковне духовенство.
- 4) Дайте тлумачення поняття: козацтво, академія.

Завдання 14

- 1) Галицько-Волинський літопис: політологічний аналіз.
- 2) У Київській Русі, як і в багатьох інших феодальних державах, існували відповідні структури: князівська рада, боярська рада, князівські з'їзди, собори тощо. Яку з цих структур можна вважати найвпливовішою щодо формування владних, політичних відносин? Проаналізуйте.
- 3) Назвіть авторів творів: “Виправдання безвинності”, “Правди волі монаршої”.
- 4) Назвіть автора, який першим в умовах російської держави створив теорії освіченого абсолютизму.

Завдання 15

- 1) Охарактеризуйте політичну ситуацію в Україні за литовсько-польської доби.
- 2) П. Могила та ідея єдності церков: політологічний аспект.
- 3) Хто в українській суспільно-політичній думці залишаючись на постулатах християнської релігії, розглядав питання про суспільні відносини, беручи за основу постулат, за яким усе в світі підпорядковане вищій волі Бога як об'єктивному закону буття.
- 4) Дайте тлумачення поняття: конституція, політичні традиції.

Завдання 16

- 1) Охарактеризуйте ідеї та політичні погляди Ю.Дрогобича.
- 2) Переяславська Рада. Березневі статті 1654 року та їх роль в українській суспільно-політичній думці: політологічний аналіз.
- 3) Хто в українській суспільно-політичній думці виходив з реформаційних ідей про святість всіх мирян, підкреслював, що функцію священнослужителя може виконувати кожна людина, яка вірить в науку Христа.
- 4) Дайте тлумачення поняття: братська школа, козацько-гетьманська держава

Завдання 17

- 1) Проаналізуйте розмірковування С.Оріховського над природою королівської влади та головними засадами її функціонування.
- 2) Охарактеризуйте політичні ідеї І.Франка.
- 3) Проаналізуйте функції боярської ради в Київській Русі.
- 4) Дайте тлумачення поняття: тринос, українська політична думка.

Завдання 18

- 1) Проаналізуйте розмірковування С.Оріховського про взаємини світської та церковної влади. Еволюція його поглядів у цьому питанні.

- 2) “Історія русів” про козацтво і його визвольну боротьбу: політологічний аналіз.
- 3) В. Винниченко. Ідейні засади його творчості та суспільної діяльності.
- 4) Назвіть представників “полемічної літератури”.

Завдання 19

- 1) Охарактеризуйте суспільно-політичну ситуацію в Україні в кінці 16 – на поч. 17 ст. Люблінська та Берестейська унії.
- 2) В чому полягає консервативний напрям української суспільно-політичної думки?
- 3) Проаналізуйте політичну програму «Головної руської ради».
- 4) Назвіть основних діячів Кирило-Мефодіївського товариства.

Завдання 20

- 1) Проаналізуйте ідеологію братств.
- 2) Охарактеризуйте ідею автономізму та незалежності українського народу в “Історії русів”.
- 3) М. Костомаров і формування народницького напрямку в українській історіографії та суспільній думці.
- 4) Хто входив до складу “Руської трійці” ?

Завдання 21

- 1) Охарактеризуйте полемічну літературу на прикладі аналізу творчості П. Скарги.
- 2) Проаналізуйте ідеологію Кирило-Мефодіївського товариства.
- 3) В чому, на Вашу думку, полягає суперечливість політичних поглядів П. Куліша в 60-80- их роках 19 ст.
- 4) Назвіть головних діячів РУРП.

Завдання 22

- 1) Охарактеризуйте полемічну літературу на прикладі аналізу творчості І. Потія.
- 2) В чому, на Вашу думку, полягає суть етичного соціалізму М. Драгоманова?
- 3) Проаналізуйте ідеї Ю. Бачинського, викладені в його “Україні irredenta”.
- 4) Яку книгу прийнято вважати першим підручником з історії України?

Завдання 23

- 1) Полемічна література Г. Смотрицький, М. Смотрицький: порівняльний аналіз.
- 2) Проаналізуйте ідейні засади творчості та суспільної діяльності В. Антоновича.
- 3) Охарактеризуйте заснування Русько-Української радикальної партії.
- 4) Хто входив до складу “Руської трійці” ?

Завдання 24

- 1) Полемічна література Х. Філалет, З. Копистенський: порівняльний аналіз.
- 2) Охарактеризуйте суспільно-політичну ситуацію в 2 пол. 19 ст.

- 3) Заснування Русько-Української радикальної партії.
- 4) Яку книгу прийнято вважати першим підручником з історії України?

3.4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бандера С. Перспективи української революції. К.: Наш формат, 2020. 664 с.
2. Винниченко В. Відродження нації.
URL: http://ukrlit.org/faily/avtor/vynnychenko_volodymyr_kyrylovych/vynnychenko-vidrozhennia_natsii.pdf
3. Донцов Д. Націоналізм. URL: https://mnk.org.ua/media/filer_public/55/ed/55eda776-6171-4b87-a01f-bc5becfb33dc/dmytro-doncov-nacionalizm.pdf
1. Донцов Д. Підстави нашої політики. Тернопіль: Крила. 2023. 384 с.
2. Драгоманов М.П. Листи на Наддніпрянську Україну .
URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag207.htm>
3. Драгоманов М.П. Передне слово до “Громади”. URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag11.htm>
4. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу.
URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag19.htm>
5. Історія політичної думки: навч. енцикл. слов.-довід. / за заг. ред. Н. М. Хоми ; [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Львів. 2014. 765 с.
6. Бойко О. 30 років незалежності України: у 2-х т. - Т.2. Від 18 серпня 1991 р. до 31 грудня 1991 року. Харків: Фоліо. 2021. 432 с.
7. Ваннер К. Тягар мрій: Історія та ідентичність у пострадянській Україні. К. 2023. 316 с.
8. Воронський Д. Гетьмани України. Перші. К. 2024. 272 с.
9. Клименко Ю., Потехін О., Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ – початку ХХІ ст. К. 2023. 552 с.
10. Кобець Ю., Міщук А., Міщук М. Українська радикальна партія в національно-визвольних змаганнях 1918-1923 рр. *Олександр Карпенко – історик Української революції: До 100-річчя від Дня народження: колективна монографія*. За ред. М. Кугутяка, І. Райківського, С. Кобути. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2022 с. 170-185
11. Лашенко Р. Лекції по історії українського права : у 2 т. Т.1: Княжа доба / Р. Лашенко. – 150 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/istoriya/3471-lashhenko-r-lektsiyi-po-istoriyi-ukrayinskogo-prava-t-1-knyazha-doba/> Лашенко Р. Лекції по історії українського права : у 2 т. Т. 2: Литовсько-польська доба / Р. Лашенко. URL: diasporiana.org.ua/istoriya/3465-lashhenko-r-lektsiyi-po-istoriyi-ukrayinskogo-prava-t-2-litovsko-polska-doba/
12. Липинський В. Листи до братів хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/3615-lipinskiy-v-listi-do-brativ-hliborobiv-pro-ideyu-i-organizatsiyu-ukrayinskogo-monarhizmu/>
13. Липинський В. Україна на переломі. 1657–1659 / В. Липинський. Відень, 1920. 304 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/politologiya/6515-lipinskiy-v-ukrayina-na-perelomi-1657-1659-zamitki-do-istoriyi-ukrayinskogo-derzhavnogo-budivnitstva-v-xvii-im-stolitti/>
14. Міхновський М. Самостійна Україна. Наш формат. 2023. 64 с.
15. Міщук М. Історія політичної думки України. Методичні рекомендації щодо викладання дисципліни для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра за спеціальністю 052 “Політологія”. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. 86 с.
16. Міщук А., Міщук М. Українська радикальна партія. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя Західно-Української Народної Республіки*. Т. 4: Т–Я. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2021. С. 187–191.
17. *Міщук А., Міщук М. Українська радикальна партія-Українська соціалістично-радикальна партія: особливості функціонування (1918-1939 рр.). Політична наука: теорія, методологія, практика: Монографія. Івано-Франківськ, 2021. С. 261-285.*
18. Національні лідери України: Тарас Шевченко, Дмитро Донцов, Євген Коновалець,

- Степан Бандера. Тернопіль : Крила 2024. 368 с.
19. Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії. Харків. 2023. 400 с.
 20. Посівнич М. Степан Бандера. Провідник української ідеї. К.: Наш формат. 2023 .256 с.
 21. Ребет Л. Теорія нації. К.: Залізний тато. 2024.234 с.
 22. Стецько Я. Київ проти Москви. К. 2021. 634.
 23. Сціборський М. Націократія. К.: Наш формат. 2022. 176 с.
 24. Український націоналізм. Основи ідеології. К.2023. 256 с.
 25. Чухліб Т. Гетьмани України: військо, політика, держава. К. 2023. 352 с.
 26. Яневський Д. Михайло Грушевський. Портрет на тлі епохи. К.: Наш формат. 2023. 288 с.
 27. Франко І. Поза межами можливого.
URL.https://library.vspu.edu.ua/polki/franko/poza_megamy_mogl.pdf
 28. Hrushevsky M. The historical evolution of the Ukrainian problem.
URL.<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20150/file.pdf>
 29. Kowalewski M. Polityka narodowościowa na Ukrainie Sowieckiej. Zarys ewolucji i stosunkow w latach 1917-1937. URL. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22181/file.pdf>
 30. Kuzio T. Perestroika to Independence. URL. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12187/file.pdf>
 31. Lewytzkyj B. Politics and society in Soviet Ukraine, 1953-80.
URL.<https://diasporiana.org.ua/politologiya/lewytkyj-b-politics-and-society-in-soviet-ukraine-1953-80/>
 32. Lewyckyj B. Polityka narodowościowa ZSRR w dobie Chruszczowa. Parys, 1966. 300 s.
 33. Levytsky B. The Stalinist terror an the Thirties. Documentation from the Soviet Press. Stanford, 1974. Hoover Institution Publications 126. 521 p.
 34. Łotocki A. Українська myśl polityczna. URL. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17576/file.pdf>
 35. Potichnyj P. Formation of Political Parties in Ukraine. URL.<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11946/file.pdf>
 36. Szuch L.I. Vynnychenko and the Bolsheviks: a Study of the Political Evolution of a Ukrainian Revolutionary. URL. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22015/file.pdf>
 37. Stetzko Ya. The Principles of Ukrainian Foreign Policy. International situation and Liberation Struggle. URL. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15901/file.pdf>
 38. Subtelny O. Domination of Eastern Europe Native Nobilities and Foreign Absolutism, 1500-1715. Gloucester, 1986. McGill-Queen's University Press. 270 p.
 39. Ukraine. The Case for Independence. URL. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21647/file.pdf>

Інформаційні ресурси

1. Книш З. Сьогодні і Завтра (думки націоналіста).
URL. <http://diasporiana.org.ua/ideologiya/2147-knish-z-sogodni-i-zavtra-dumki-natsionalista/>
2. Історія національного руху України <http://ukrstor.com/>. URL.
<http://litopys.org.ua/http://litopys.kiev.ua/>
3. On-line версія публікації "Літопис УПА", англ. . URL. <http://infoukes.com/upa>
4. Степан Бандера життєпис, книги, статті самого С. Бандери та про нього. .
URL. <http://stepanbandera.org/>
5. Статті з історії українського націоналізму. URL. <http://run.org.ua/>
6. Михайло Грушевський, Ілюстрована Історія України. URL. <http://uahistory.kiev.ua/>
7. Присвячено життю і творчості Т.Г. Шевченка. URL. <http://kobzar.info/>

4. РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАБУТИХ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ.

Семестр 1

Структура розподілу балів передбачає 4 форми контролю за навчанням здобувачів: 1) поточний контроль (30 балів); 2) контрольна робота (30 балів); 3) підготовка презентації/написання реферативної роботи (30 балів); 4)тест (10 балів).
Завершується курс заліком

Вимоги до письмової роботи

Виконання письмової роботи передбачає:

1) повторення здобувачами лекційного матеріалу та отриманих знань при підготовці та проведенні семінарських занять, самостійного опрацювання рекомендованої літератури з питань, що виносяться на модульний контроль;

2) написання письмової роботи передбачає виконання здобувачами в аудиторії індивідуального завдання, що вимагає: – виявлення розуміння сутності понять і термінів – 5 балів; – вміння структурувати основні явища та елементи дисципліни – 10 балів; – знання теоретичних засад, поглядів і праць відомих дослідників – 15 балів; Загальна кількість – 30 балів.

Семінарські заняття

Відвідування та активна участь здобувачів у роботі семінарських занять також є обов'язковою умовою успішного складання курсу. Пропонуються наступні форми роботи на семінарських заняттях: виступ, опонування, рецензія, участь у дискусії. На семінарських заняттях оцінці підлягають: рівень знань, продемонстрований у виступах, активність при обговоренні питань, відповіді на питання експресконтролю тощо. Критеріями оцінки при усних відповідях можуть бути: повнота розкриття питання; логіка викладення; впевненість та переконливість, культура мови; використання основної та додаткової літератури (монографій, навчальних посібників, журналів, інших періодичних видань тощо); аналітичність міркування, вміння робити порівняння, висновки. Робота на семінарських заняттях оцінюється в діапазоні до 100 балів. При переведенні в загальні бали в сумі можна набрати 30 балів. Виступи на семінарських заняттях оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями: – «відмінно (90-100 балів)» – здобувач освіти міцно засвоїв теоретичний матеріал,глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і буде відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок;

– «добре (70-89)» – здобувач освіти добре засвоїв теоретичний матеріал,володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички,висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного матеріалу;

– «задовільно (50-69)» – здобувач освіти в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;

– «незадовільно (до 50 балів)» – здобувач освіти не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.

Усна відповідь може бути доповнена наочними посібниками, зокрема, візуалізованою презентацією (обсягом 10-15 слайдів), зміст та використання якої оцінюється окремо. Вимоги до презентації по індивідуальній (самостійній) роботі; візуалізований характер, гармонійне поєднання зображень та тексту, наявність самостійно підготовлених схем і таблиць; всі елементи презентації мають бути підготовлені здобувачем самостійно, із дотриманням вимог академічної доброчесності

Умови допуску до підсумкового контролю

Здобувач допускається до підсумкового контролю за умови повного виконання всіх видів роботи, передбачених програмою навчальної дисципліни. Належне виконання: 1) змісту питань планів семінарських занять. Для цього необхідно готувати конспекти семінарських занять. Вітається якісна підготовка візуалізованих презентацій для відповідей на семінарські питання. 2) індивідуальної роботи. 3) підсумкової контрольної роботи. Здобувач допускається до підсумкового контролю в грудні та отримує залік за умови наявності 50 і більше балів

Підсумковий контроль

Підсумковий контроль рівня знань та успішності здобувачів передбачає виставлення підсумкової залікової оцінки. При поточному контролі оцінюються: систематичність роботи на практичних заняттях, рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах, активність при обговоренні питань, самостійне опрацювання тем, виконання індивідуальних завдань, контрольних (тестових) робіт. Підсумкова оцінка виставляється здобувачу в кінці семестру за результатами роботи на практичних заняттях, обговорення дискусійних питань, виконаних індивідуальних проектів та контрольних (тестових) завдань. Отримані «незадовільні» оцінки відпрацьовуються в обов'язковому порядку, але враховуються при додаванні оцінок і входять у загальну кількість отриманих оцінок

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку

90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Індивідуальні завдання

Крім теоретичних знань здобувач повинен вміти застосовувати отримані знання у наукових дослідженнях фундаментального та прикладного характеру з використанням сучасних інформаційних технологій.

Загальні вимоги:

- чіткість та логічна послідовність викладення матеріалу;
- переконливість аргументації;
- стислість і точність формулювань, які виключають можливість неоднозначного тлумачення;
- конкретність викладення результатів дослідження;
- обґрунтованість рекомендацій та пропозицій.

У рефераті повинні бути відображеними:

- актуальність тематики та відповідність до сучасного стану науки, техніки і питань виробництва;
- обґрунтування вибраного напрямлення досліджень, методів розв'язку задачі та їх порівняльні оцінки;
- аналіз та узагальнення існуючих результатів;
- розробка загальної методики проведення досліджень;
- характер і зміст виконаних теоретичних досліджень та розрахунків, методи досліджень;
- обґрунтування необхідності проведення експериментальних досліджень, принцип дії розроблених програм, характеристики цих програм, оцінка похибок розрахунків, отримані експериментальні дані;
- оцінка повноти розв'язку поставленої задачі;
- оцінка достовірності отриманих результатів, їх порівняння з аналогічними результатами;
- наукова та практична цінність виконаної роботи.

Реферат — це науково-технічний документ, який містить вичерпну систематизовану інформацію за вибраною темою (приблизно на 25-60 сторінках формату А4), передбачає виклад матеріалу на основі спеціально підібраної літератури та самостійно проведеного дослідження.

Реферат необхідно оформлювати відповідно до Державного стандарту України. Необхідно неухильно дотримуватися порядку подання окремих видів текстового матеріалу, таблиць, формул та ілюстрацій.

Структура реферату

- титульний аркуш;
- зміст;
- перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів (за необхідності);
- вступ;
- суть реферату (основна частина);
- висновки;
- список використаних джерел (перелік посилань);
- додатки (за необхідності).

Вимоги до змісту структурних частин

Титульний аркуш

Титульний аркуш є першою сторінкою реферату, який містить:

- найменування організації, де виконана робота;
- назву роботи;
- прізвище, ім'я, по батькові автора та його статус;
- науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові передбачуваного наукового керівника;
- місто та рік.

Зміст реферату

Зміст подають безпосередньо після титульного аркуша, починаючи з нової сторінки. До змісту включають структурні елементи у такому порядку: перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів (за необхідності); вступ; послідовно перелічені найменування всіх розділів, підрозділів і пунктів (якщо вони мають заголовки) суті роботи; висновки; рекомендації (за необхідності); список використаних джерел; назви додатків і номери сторінок, які містять початок відповідного матеріалу.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів

Перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів складають за умови повторення таких елементів більше трьох разів у тексті та вміщують безпосередньо після змісту, починаючи з нової сторінки. Інакше — їх розшифровку наводять у тексті при першому згадуванні. Якщо у роботі вжита специфічна термінологія, чи використано маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше, то їх перелік може бути поданий у вигляді окремого списку, який розміщують перед вступом.

Перелік треба друкувати двома колонками, в яких зліва за абеткою наводять скорочення, справа — їх детальну розшифровку.

Вступ

Вступ розташовують після переліку умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів (якщо він є), починаючи з нової сторінки. У вступі розкривають сутність і стан наукової задачі та її значущість, підстави та вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження. Далі подають загальну характеристику роботи у рекомендованій нижче послідовності.

Обґрунтовують актуальність та доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва, особливо на користь України шляхом аналізу та порівняння з відомими розв'язаннями наукової задачі.

Коротко викладають зв'язок вибраного напрямку досліджень з планами організації, де виконана робота, а також з галузевими та (або) державними планами, програмами.

Формулюють мету роботи і задачі, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети.

Об'єкт дослідження — це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і вибране для вивчення.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження.

Подають перелік використаних методів дослідження для досягнення поставленої у роботі мети. Перераховувати їх треба не відірвано від змісту роботи, а коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом.

Також подають коротку анотацію нових наукових положень (рішень), запропонованих автором, випускником, особисто. Необхідно показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (вперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток).

У роботі, що має теоретичне значення, треба подати відомості про наукове використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх використання, а у роботі, що має прикладне значення, — відомості про практичне застосування отриманих результатів або рекомендації щодо їх використання.

Відзначаючи практичну цінність одержаних результатів, необхідно подати інформацію щодо ступеня готовності до використання або масштабів використання.

Необхідно дати короткі відомості щодо впровадження результатів досліджень із зазначенням назв організацій, в яких здійснена реалізація, форм реалізації та реквізитів відповідних документів.

Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми та її значимість, підстави і вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

У вступі треба коротко відобразити оцінку сучасного стану досліджуваної проблеми, обґрунтування вибраної теми та необхідності проведення досліджень, відмічаючи:

- практично розв'язані задачі;
- прогалини знань, що існують у даній галузі;
- провідних вчених і фахівців даної галузі; актуальність та новизну теми;
- взаємозв'язок з іншими роботами.

Необхідно також дати коротку характеристику розділів реферату.

Основна частина

Суть роботи вміщують після вступу, починаючи з нової сторінки. Суть роботи — це викладання відомостей про предмет дослідження, необхідних і достатніх для розкриття сутності даної роботи (опис теорії, методів, характеристик створеного об'єкта, принципів дії об'єкта, основних принципових рішень, що дають уявлення про його устрій і т. ін.) та її результатів. Викладаючи суть роботи, особливу увагу приділяють новизні у ній, а також питанням сумісності,

взаємозамінності, надійності, безпеки, екології. Суть роботи викладають, поділяючи матеріал на розділи. Кожний розділ починають із нової сторінки.

У розділах основної частини подають:

- огляд літератури за темою і вибір напрямків досліджень;
- виклад загальної методики і основних методів досліджень;
- експериментальну частину і методику досліджень; відомості про проведені теоретичні і (або) експериментальні дослідження;
- аналіз і узагальнення результатів досліджень.

В огляді літератури окреслюють основні етапи розвитку наукової думки за своєю проблемою. Стисло, критично висвітлюючи роботи попередників, автор повинен назвати ті питання, що залишились невирішеними і, отже, визначити своє місце у розв'язанні проблеми. Бажано закінчити цей розділ коротким резюме стосовно необхідності проведення досліджень у даній галузі.

У другому розділі, як правило, обґрунтовують вибір напрямку досліджень, наводять методи вирішення задач і їх порівняльні оцінки, розробляють загальну методику проведення досліджень. У теоретичних роботах розкривають методи розрахунків, гіпотези, що розглядають, в експериментальних — принципи дії та характеристики розробленого програмно-модельного комплексу, оцінки похибок вимірювань.

Далі, у наступних розділах, з вичерпною повнотою викладаються результати власних досліджень автора з висвітленням того нового, що він вносить у розробку проблеми. Автор повинен давати оцінку повноти вирішення поставлених задач, оцінку достовірності одержаних результатів (характеристик, параметрів), їх порівняння з аналогічними результатами вітчизняних і зарубіжних праць, обґрунтування потреби додаткових досліджень, негативні результати, які обумовлюють необхідність припинення подальших досліджень.

Розділи можна поділяти на підрозділи і пункти. Пункти, якщо це необхідно, поділяють на підпункти. Кожен пункт і підпункт повинен містити закінчену інформацію. Повні докази або подробиці дослідження можна розмістити у додатках.

Висновки

Висновки розташовують безпосередньо після викладення суті роботи, починаючи з нової сторінки. У висновках наводять оцінку одержаних результатів дослідження (наукову, практичну, соціальну цінність). Ця частина містить висновки автора стосовно суті проблеми, питань, що розглядалися у роботі, можливих галузей використання здобутих результатів роботи.

У висновках необхідно наголосити на якісних та кількісних показниках отриманих результатів, викласти рекомендації щодо їх використання.

Текст висновків можна поділяти на пункти.

Рекомендації

Рекомендації вміщують, якщо це потрібно, після висновків, починаючи з нової сторінки. У рекомендаціях визначають подальші роботи, які вважають необхідними, приділяючи основну увагу пропозиціям щодо ефективного

використання результатів дослідження. Текст рекомендацій можна поділяти на пункти.

Список використаних джерел

Список використаної літератури, який починають з нової сторінки, завершує основну частину. Перелік джерел, на які є посилання в основній частині роботи, наводять після рекомендацій, якщо вони є. Список використаних джерел — елемент бібліографічного апарату, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел. Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують із каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв і т. ін. Порядкові номери описів у переліку є посиланнями у тексті (номерні посилання). Список використаної літератури складають із джерел у тому порядку, за яким вони вперше згадуються у тексті (найбільш зручний для користування). Відомості про джерела, включені до списку, необхідно давати відповідно до вимог державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць.

Додаток необхідно починати з нової сторінки. У додатках вміщують матеріал, який:

- є необхідним для повноти роботи, але включення його до основної частини роботи може змінити логічне та впорядковане уявлення про роботу;
- не може бути послідовно розміщений в основній частині роботи через великий обсяг або способи відтворення;
- може бути вилучений для широкого кола читачів, але є необхідним для фахівців.

У додаток, за необхідності, можна включити допоміжний матеріал, наприклад:

- проміжні математичні доведення, формули, рівняння та розрахунки;
- таблиці додаткових цифрових даних;
- протоколи і акти випробувань, впровадження;
- опис нових програм, які використовувались при проведенні експериментів та розрахунків;
- інструкції, методики, опис алгоритмів і програм реалізації на комп'ютерах створених методів;
- текст розроблених програм;
- ілюстрації допоміжного характеру;
- додатковий перелік джерел, на які не було посилань у роботі, але які можуть викликати інтерес.

Критерії оцінювання реферату (максимально 15 балів)

Самостійна робота здобувача має на меті закріпити і поглибити набуті здобувачем знання і вміння у процесі вивчення дисципліни.

Навчальна дисципліна “Історія політичної думки України” завершується заліком, який виставляється шляхом простого підрахунку балів отриманих за виконання 5 змістових модулів із даного курсу впродовж двох семестрів. Для того, щоб одержати залік здобувачам необхідно виконати всі види робіт і набрати не менше 50 балів.

Підсумковий контроль – залік

Семестр 2

Система оцінювання навчальної дисципліни в 2 семестрі	
Загальна система оцінювання курсу	Структура розподілу балів передбачає 3 форми контролю за навчанням студентів: 1) поточний контроль (10 балів); 2) контрольна робота (20 балів); 3) підготовка презентації/написання реферативної роботи (20 балів); Загальна кількість – 50 балів. Підсумковий контроль – іспит проводиться згідно графіку навчального процесу в останній місяць семестру і передбачає написання екзаменаційної письмової роботи/тестування (максимально – 50 балів). Сумарна кількість – 100 балів.
Вимоги до письмової роботи	Виконання письмової роботи передбачає: 1) повторення здобувачами лекційного матеріалу та отриманих знань при підготовці та проведенні семінарських занять, самостійного опрацювання рекомендованої літератури з питань, що виносяться на модульний контроль; 2) написання письмової роботи передбачає виконання здобувачами в аудиторії індивідуального завдання, що вимагає: – виявлення розуміння сутності понять і термінів – 5 балів; – вміння структурувати основні явища та елементи дисципліни – 10 балів; – знання теоретичних засад, поглядів і праць відомих дослідників – 15 балів; Загальна кількість балів переводиться у максимумально – 20 балів.

Семінарські заняття	<p>Відвідування та активна участь здобувачів у роботі семінарських занять також є обов'язковою умовою успішного складання курсу.</p> <p>Пропонуються наступні форми роботи на семінарських заняттях:</p> <p>виступ, опонування, рецензія, участь у дискусії. На семінарських заняттях оцінці підлягають: рівень знань, продемонстрований у виступах, активність при обговоренні питань, відповіді на питання експрес-контролю тощо.</p> <p>Критеріями оцінки при усних відповідях можуть бути: повнота розкриття питання; логіка викладення; впевненість та переконливість, культура мови; використання основної та додаткової літератури (монографій, навчальних посібників, журналів, інших періодичних видань тощо); аналітичність міркування, вміння робити порівняння, висновки.</p> <p>Робота на семінарських заняттях оцінюється в діапазоні до 100 балів. При переведенні в загальні бали в сумі можна набрати 30 балів.</p> <p>Виступи на семінарських заняттях оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:</p> <ul style="list-style-type: none"> - «відмінно (90-100 балів)» – здобувач освіти міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок; - «добре (70-89)» – здобувач освіти добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей чи помилок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного матеріалу; - «задовільно (50-69)» – здобувач освіти в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;
---------------------	---

	<p>«незадовільно (до 50 балів)» – здобувач освіти не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.</p> <p>Усна відповідь може бути доповнена наочними посібниками, зокрема, візуалізованою презентацією (обсягом 10-15 слайдів), зміст та використання якої оцінюється окремо. Вимоги до презентації по індивідуальній (самостійній) роботі; візуалізований характер, гармонійне поєднання зображень та тексту, наявність самостійно підготовлених схем і таблиць; всі елементи презентації мають бути підготовлені здобувачем самостійно, із дотриманням вимог академічної доброчесності.</p> <p>Загальна кількість балів автоматично переводиться в 10 балів.</p>
--	--

Критерії оцінювання презентації/реферату	робота є оригінальним самостійним дослідженням, у якому відбито творчий пошук студента, його вміння нестандартно мислити, працювати з науковими джерелами, висуваючи при цьому власні гіпотези з досліджуваних проблем	15-20 балів
	наукове дослідження студента виконане на достатньо високому рівні, але має незначні недоліки в технічному оформленні, укладанні списку літератури, стилістиці тексту;	10-14 балів
	тема розкрита неповно	6-9 балів
	робота не відповідає переважній більшості вимог до наукових досліджень, але має структуру, у списку літератури зазначено більше трьох джерел;	3--5 балів
	розкритий лише окремий аспект	2 бали
	презентація/реферат не зарахований	0 балів

<p>Умови допуску до підсумкового контролю</p>	<p>Здобувач допускається до підсумкового контролю за умови повного виконання всіх видів роботи, передбачених програмою навчальної дисципліни.</p> <p>Належне виконання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) змісту питань планів семінарських занять. Для цього необхідно готувати конспекти семінарських занять. Вітається якісна підготовка візуалізованих презентацій для відповідей на семінарські питання. 2) індивідуальної роботи. 3) підсумкової контрольної роботи. <p>Студент (-ка) допускається до підсумкового контролю в грудні за умови відпрацювання усіх «заборгованостей» та набору 26 і більше балів.</p>
<p>Підсумковий контроль</p>	<p>Підсумковий контроль рівня знань та успішності студентів передбачає виставлення підсумкової залікової оцінки. При поточному контролі оцінюються: систематичність роботи на практичних заняттях, рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах, активність при обговоренні питань, самостійне опрацювання тем, виконання індивідуальних завдань, контрольних (тестових) робіт.</p> <p>Підсумкова оцінка виставляється студенту в кінці семестру за результатами роботи на практичних заняттях, обговорення дискусійних питань, виконаних індивідуальних проєктів та контрольних (тестових) завдань.</p> <p>Отримані «незадовільні» оцінки відпрацьовуються в обов'язковому порядку, але враховуються при додаванні оцінок і входять у загальну кількість отриманих оцінок.</p>

5. ПОЛІТИКА КУРСУ

Політика курсу полягає у послідовності набуття знань, умінь і навичок у ході лекцій, семінарських занять і самостійної роботи. Відвідування лекцій для здобувачів є обов'язковим. Політика курсу передбачає перездачу усіх невиконаних завдань в силу серйозних запізнь на заняття або пропущених пар без поважних причин. За умови відсутності здобувача на лекції чи семінарського заняття, отримання негативної оцінки на семінарських заняттях або ж невчасного виконання індивідуальної роботи визначений день для відпрацювання пропущених аудиторних занять, негативних оцінок та подачі індивідуальних робіт – середа, 15.00 год. – 17.00 год. У випадку запозичених робіт, випадків плагіату, виявів академічної недоброчесності (списування), недоброрядної поведінки в аудиторії викладач пропонує здобувачеві повторно виконати необхідний вид роботи.

Академічна доброчесність. Дотримання академічної доброчесності засновується на ряді положень та принципів академічної доброчесності, що регламентують діяльність здобувачів вищої освіти та викладачів університету. Ознайомитися з даними положеннями та документами можна за посиланням: <https://pnu.edu.ua/положення-про-запобігання-плагіату/>.

Відвідування занять є обов'язковим. У разі відсутності здобувача освіти можливість і порядок відпрацювання пропущених занять регламентується [Положенням про порядок організації та проведення оцінювання успішності здобувачів вищої освіти](#)

[Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника \(введено в дію наказом ректора № 309 від 19.05.2023 р.\)](#)

Неформальна освіта. Питання визнання результатів навчання, отриманих у процесі неформальної освіти, регулюється **«Положенням про визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника»** (<http://surl.li/gmskrh>)

Здобувачам враховувати результати навчання, отримані в процесі неформальної освіти на курсах дистанційного навчання таких платформ, як Coursera, Prometheus, EdEra, Всеосвіта, тощою

Для прикладу на платформі Prometheus, здобувачі можуть пройти такі курси: «Новітня історія України: від початку Другої світової війни до сучасності» (курс розкриває правдиві факти та події, що сформували сучасну Україну, починаючи з 1939 року до 2014 для розуміння суспільно-політичного тла формування політичних ідей).URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/novitnia-istoriya-ukrayiny/>; «Історія Києво-Могилянської академії: Від школи до університету» (про ключові події, особистостей – для розуміння теми ПДУ, присвяченій полемістам. URL:<https://prometheus.org.ua/prometheus-free/history-mohyla/>

Визнання результатів неформального навчання в Університеті включає подання здобувачем заяви, ідентифікацію задекларованих ним результатів, їх оцінювання університетом та ухвалення рішення щодо зарахування відповідних освітніх компонентів або відмови у визнанні. Цей процес спрямований на забезпечення відповідності задекларованих результатів вимогам освітніх програм.